

SAMENVATTING

In 2001 is door het KASKI in opdracht van de Samen op Weg-kerken een onderzoek gehouden onder kerkelijk vrijwilligers in de Nederlandse Hervormde Kerk en de Gereformeerde Kerken in Nederland. Aanleiding van het onderzoek is dat 2001 door de Verenigde Naties is uitgeroepen tot het Internationaal Jaar van de Vrijwilligers en om informatie te verzamelen voor beleidsombuigingen.

Enquêtes zijn verstuurd aan 197 kerkelijke gemeentes voor 4658 vrijwilligers die kerkenwerk verrichten. 123 kerkelijke gemeentes verleenden hun medewerking, de respons onder de vrijwilligers kan worden gesteld tussen 40% en 66%.

Binnen de hervormde en gereformeerde kerkelijke gemeentes zijn gemiddeld 114 vrijwilligers actief in het kerkenwerk. Ze maken gemiddeld 4 uur en een kwartier per week. Omgerekend naar de hele SoW-kerke komt dat neer op 1.134.000 uur voor 268.000 vrijwilligers. Deze getallen komen overeen met 14 fte (uitgaande van een 36-urige werkweek) aan vrijwilligerswerk of, de hoeveelheid werkuren van 11 predikanten per kerkelijke gemeente.

Onder de vrijwilligers vinden we 54% vrouwen en 46% mannen, de gemiddelde leeftijd bedraagt 52 jaar. De helft een betaalde (parttime of fulltime) baan, een kwart is met pensioen of VUT.

Eenderde van de vrijwilligers heeft een hogere opleiding (HBO, VWO OF WO), een kwart een middelbare opleiding (MBO, havo). De kerkelijke betrokkenheid is hoog, gerelateerd aan kerkgang en deelname aan doordeweeks activiteiten in de kerk. De belangrijkste motivatie om kerkelijk vrijwilligerswerk te doen is betrokkenheid bij de kerk, deze betrokkenheid gaat samen met religieuze motieven en sociale en persoonlijke motieven. Meer dan 95% van de vrijwilligers is belijdend lid.

De vrijwilligers zijn op veel terreinen actief. Op het terrein pastoraat, bezoekwerk en diaconaat zijn de meesten actief; daarbinnen krijgt pastoraat en bezoekwerk de meeste inzet. Als leiding van de mannenvereniging, als webmaster of als lid van de orgelcommissie zijn is het minste aantal mensen actief: we vinden 0,3%, 0,7% resp. 0,7%. Deze percentages staan op de hele populatie voor een geschat aantal van 900 mensen die leiding geven aan de mannenvereniging, 2.000 leden van de orgelcommissie 1.900 webmasters in 2.214 kerkelijke gemeentes.

Vrijwilligers zijn gemiddeld 15 jaar actief als vrijwilliger in de kerk, hun huidige functie hebben ze gemiddeld 7 en driekwart jaar.

In het onderzoek worden drie vormen van dienstverlening onderscheiden: bijeenkomsten, lectuur en advisering. 59% maakt gebruik van dienstverlening via bijeenkomsten, 74% via lectuur en 77% via advisering; 8% van de vrijwilligers heeft van geen enkele vorm van dienstverlening gebruik gemaakt.

Naar inhoud zou dienstverlening kunnen worden onderscheiden; die onderscheiding laat de volgende motieven van dienstverlening zien. Het voornaamste motief voor bijeenkomsten is deskundigheidsbevordering; informatievoorziening is het voornaamste motief voor lectuur lezen, uitwisseling en relevante informatie bij advisering. Geloofsverdieping speelt bij alle drie de vormen slechts een geringe rol.

Bij de aanbieders van bijeenkomsten worden de RDC's het vaakst genoemd, vrijwilligers bezoeken hun bijeenkomsten met name om dingen te leren die rechtstreeks met het eigen vrijwilligerswerk hebben te maken.

De RDC's worden ook met name genoemd als het gaat om 'relevante informatie' bij een vraag om advies. Daarvoor weet men ook het LDC te vinden. De belangrijkste bronnen voor advisering zijn echter predikanten en 'collega-vrijwilligers', aan die laatste wordt vooral advies gevraagd als het gaat om uitwisseling van ervaringen.

De vaakst genoemde lectuur is Kerkinformatie en het Ouderlingenblad.

Binnen de groep vrijwilligers kunnen een aantal onderscheidingen wel en een aantal niet worden gemaakt. Er zijn geen verschillen aantoonbaar tussen bijvoorbeeld geslacht, motivatie van het kerkenwerk of verschillen tussen hervormd en gereformeerd.

Er zijn wel verschillen aantoonbaar als het gaat om kerkelijke stromingen: confessionelen en evangelischen melden naar verhouding vaker religieuze motivatie voor hun kerkenwerk, oecumenischen naar verhouding minder. Evangelischen maken vaker gebruik van de diensten van het Evangelisch Werkverband.

Het enige verschil dat we tussen hervormden en gereformeerden vinden is dat er naar verhouding meer hervormden dan gereformeerden gebruik maken van de diensten van de toerustingsbureaus van gereformeerde bonds mentaliteit (IZB, GZB, HGJB).

Mensen die al langer vrijwilliger zijn maken naar verhouding vaker gebruik van de diensten van de RDC's. Het blijkt niet dat mensen die langer vrijwilliger zijn of die net beginnen met vrijwilligerswerk meer gebruik maken van de dienstverlening dan anderen.

In het rapport is een poging ondernomen om gegevens van vrijwilligers binnen de Nederlandse Hervormde Kerk uit 1977 te vergelijken met de gegevens van dit onderzoek. Dan zien we een toename van het aantal vrijwilligers.

In een vergelijking met onderzoek onder vrijwilligers in r.-k. parochies zien we dat het aantal fte's op het plaatselijk vlak nagenoeg gelijk is; er zijn weliswaar veel meer r.-k. vrijwilligers, maar zij maken naar verhouding minder uren. Protestante vrijwilligers zijn naar verhouding jonger en hoger opgeleid dan hun rooms-katholieke collega's.

De vragenlijsten zijn in augustus 2001 verspreid, de rapportage verscheen december 2001.

1 INHOUDSOPGAVE

SAMENVATTING	1
1 INHOUDSOPGAVE	3
2 VOORWOORD	6
3 INLEIDING	7
4 METHODISCHE VERANTWOORDING	9
4.1 Aanpak	9
4.1.1 populatie	9
4.1.2 steekproef	9
4.2 Vragenlijst	10
4.2.1 vrijwilligers	10
4.2.2 vrijwilligerswerk	13
4.2.3 dienstverlening	13
4.2.4 onderzoeksschema	14
4.3 Dataverzameling	14
4.3.1 vragenlijst 1	14
4.3.2 vragenlijst 2	15
4.3.3 steekproefinstructie	15
4.3.4 enquête sponsoring	15
5 VERZENDING EN RESPONS	17
5.1 Verzending	17
5.2 Respons	18
5.3 Representativiteit	18
6 VRIJWILLIGERS	21
6.1 Kerngetallen	21
6.2 Sociale kenmerken	22
6.3 Godsdienstige kenmerken	23
6.3.1 kerkelijke betrokkenheid	23
6.3.2 gelovige betrokkenheid	24
6.3.3 kerkelijke betrokkenheid en gelovige betrokkenheid	25
6.4 Motieven en meningen	26
6.4.1 motieven	26
6.4.2 doelen	28
6.4.3 visie op ambt en predikant	28
6.4.4 verhouding tot de landelijke kerk	29
6.4.5 motieven en visie op ambt en predikant	30
6.5 Samenvatting en discussie	30
7 VRIJWILLIGERSWERK	33
7.1 Taken naar werksoort (afzonderlijk)	33
7.1.1 vrijwilligerswerk op het gebied van informatie	33
7.1.2 vrijwilligerswerk op het gebied van pastoraat, bezoekwerk en diaconaat	33
7.1.3 vrijwilligerswerk op het gebied van missionair werk en evangelisatie	34

7.1.4	vrijwilligerswerk met categoriale groepen	34
7.1.5	vrijwilligerswerk op het gebied van catechese, vorming en toerusting	34
7.1.6	vrijwilligerswerk rondom erediensten	34
7.1.7	vrijwilligerswerk op het gebied van contacten en vertegenwoordiging	35
7.1.8	vrijwilligerswerk op het terrein van bestuur en administratie	35
7.2	Meest genoemde taken	35
7.3	Taken naar werksoort (gegroepeerd)	35
7.4	Aantal taken per vrijwilliger	38
7.5	Hoe lang is men vrijwilliger	39
7.6	Hoeveel uur per week doet men vrijwilligerswerk	39
7.7	Samenvatting en discussie	39
8	DIENSTVERLENING	41
8.1	Bijeenkomsten	41
8.1.1	onderwerp van de bijeenkomsten	42
8.1.2	organisatie van de bijeenkomsten	43
8.1.3	motivatie voor deelname	43
8.1.4	informatie over de bijeenkomst	44
8.2	Lectuur	44
8.2.1	abbonement	45
8.2.2	motivatie om te lezen	46
8.3	Advisering	46
8.3.1	instanties voor advisering	47
8.3.2	motivatie van vragen om advisering	48
8.4	Geen dienstverlening	49
8.5	Taken en dienstverlening	49
8.6	Samenvatting en discussie	49
9	VRIJWILLIGERS, VRIJWILLIGERSWERK EN DIENSTVERLENING	51
9.1	Sociale kenmerken	51
9.1.1	sociale kenmerken en motieven en meningen.	51
9.1.2	sociale kenmerken en taken	51
9.1.3	sociale kenmerken en dienstverlening	52
9.2	Godsdienstige kenmerken	53
9.2.1	godsdienstige kenmerken en motieven en meningen	53
9.2.2	godsdienstige kenmerken en taken	54
9.2.3	godsdienstige kenmerken en dienstverlening	54
9.3	Motieven en meningen	54
9.3.1	<i>motieven en meningen</i> en taken en <i>dienstverlening</i>	54
9.4	Taken	55
9.4.1	inhoud en dienstverlening	55
9.4.2	aantal, duur en tijd en dienstverlening	56
9.5	Samenvatting en discussie	56
10	VERGELIJKING MET ANDER ONDERZOEK	59
10.1	Vrijwilligers in Nederland	59
10.2	Vrijwilligersarbeid in hervormde gemeenten	60
10.3	Pal voor de kerk	64
10.4	Samenvatting en discussie	65

11	VINDPLAATSEN VAN GELOOF EN LEVENSBESCHOUWING	67
11.1	Aanleiding en opzet van het vindplaatsenonderzoek	67
11.2	Relatie tussen vindplaatsenonderzoek en vrijwilligersonderzoek	67
11.2.1	verschillen tussen de onderzoeken	68
11.2.2	overeenkomst tussen de onderzoeken	68
11.3	Samenvatting eerdere resultaten van het vindplaatsenonderzoek	68
11.4	Impressies van de open vragen uit het vindplaatsenonderzoek	69
11.5	Samenvatting en discussie	73
11.5.1	vindplaatsen	73
11.5.2	wat zeggen de vindplaatsen over de vrijwilligers	75
12	CONCLUSIE EN DISCUSSIE	77
12.1	Vrijwilligers	77
12.2	Vrijwilligerswerk	77
12.3	Dienstverlening	78
12.4	Vindplaatsen van geloof en levensbeschouwing	79
	LITERATUUR	80

2 VOORWOORD

In het Internationaal Jaar van de Vrijwilligers heeft het KASKI in opdracht van het Landelijk Dienstencentrum van de Samen op Weg-kerken een groot onderzoek gedaan onder vrijwilligers in de Nederlandse Hervormde Kerk en de Gereformeerde Kerken in Nederland.

Hoewel de kerken onder de grotere vrijwilligersorganisaties in Nederland gerekend mogen worden, is er weinig bekend over de vrijwilligers die in genoemde kerken actief zijn. We moeten teruggaan naar 1977 voor gegevens over vrijwilligers binnen de Nederlandse Hervormde Kerk. Dat nu met grote zorgvuldigheid onderzocht is wie de vrijwilligers binnen de kerken zijn, hoe zij kerkelijk en gelovig te typeren zijn, waar zij als vrijwilliger mee bezig zijn en van welke vormen van dienstverlening zij gebruik maken, mag beschouwd worden als een blijk van waardering voor hun grote inzet. Aldus draagt het onderzoek bij aan de doelstellingen van het Internationaal Jaar van de Vrijwilligers.

De verzamelde gegevens bieden de mogelijkheid gericht vrijwilligersbeleid te ontwikkelen, terwijl die over het gebruik van de dienstverlening door de kerkelijke vrijwilligers ook direct praktisch bruikbaar zijn. De Samen op Weg-kerken hebben een arbeidsorganisatie waar consultants en adviseurs werkzaam zijn ten behoeve van de kerkelijke gemeentes en vrijwilligers. In 2001 werd duidelijk dat de Samen op Weg-kerken aan beleidsombuigingen moeten gaan werken. Gegevens over de dienstverlening aan vrijwilligers zijn daarbij van belang. Aan welke ondersteuning of deskundigheidsbevordering hebben vrijwilligers behoefte en waar vinden ze die?

In dit rapport wordt ook een poging ondernomen om de gegevens in een breder kader te plaatsen, een lastige onderneming bij het ontbreken van eerdere gegevens. De gegevens over de vrijwilligers in de rooms-katholieke parochies in Nederland konden daarbij wel worden gebruikt; hier heeft men een traditie van een tienjaarlijks onderzoek naar vrijwilligers. Wellicht vormt voorliggend onderzoek het begin van een nieuwe traditie in de Samen op Weg-kerken.

Aan een groot aantal vrijwilligers, tezamen een representatieve steekproef vormend van de populatie van vrijwilligers, is een flink aantal vragen voorgelegd. Velen namen de moeite om de vragenlijst in te vullen en terug te sturen. Aan de scriba's van plaatselijke gemeentes en kerken is gevraagd mee te werken met de verspreiding van de vragenlijsten. Allen die mee hebben gewerkt aan dit onderzoek, de respondenten en de distributeurs van de vragenlijsten, verdienen onze oprechte dank. Zonder hen was dit onderzoek niet mogelijk geweest.

Dr. Leo Spruit,
directeur

3 INLEIDING

De kerk behoort tot de grotere vrijwilligersorganisaties in Nederland. Per 1 januari telde de Nederlandse Hervormde Kerk 1.969.728 leden, De Gereformeerde Kerken in Nederland 677.182 leden en de Evangelisch-Lutherse Kerk 14.988 leden.¹

Binnen die kerken zijn een flink aantal beroepskrachten werkzaam, zoals predikanten, kerkelijk werkers, consultants en administratief personeel, maar voor het grootste deel wordt de kar getrokken door mensen die hier geen financiële vergoeding voor krijgen. Vrijwilligers worden zij meestal genoemd en zo zullen we hen in dit verslag ook noemen en het werk dat zij verrichten vrijwilligerswerk. De officiële omschrijving daarvan luidt:

“werk voor andere mensen, voor organisaties of de samenleving in het algemeen, dat onbetaald, onverplicht en in georganiseerd verband wordt verricht.” (Schuyt, 2001, p. 28).

Binnen de kerk kent men als het ware twee ‘soorten vrijwilligers’: zij die een ambt dragen en zij die als niet-ambtsdragers onbetaald werk verrichten. Er ligt een principieel kerkelijk onderscheid tussen beide. Ambtsdragers zijn bevestigd, in het openbaar in hun ambt gesteld. Hun ambtsperiode is inhoudelijk beschreven in de kerkorde en de periode dat zij ambtsdragers zijn is eveneens aan minimum en maximum termijnen gebonden. Met de predikant(en) die ook ambtsdrager is (maar geen vrijwilliger) vormen ze de kerkenraad die de gang van zaken in de kerkelijke gemeente bestuurt.

De ambtsdragers vormen slechts een deel van het aantal mensen dat binnen de kerk of gemeente actief is. Naast hen zijn er, zoals vermeld, de vrijwilligers.

Hoewel vrijwilligers en ambtsdragers met elkaar een belangrijke, zo niet wezenlijke rol, spelen binnen de gemeente, weten we eigenlijk niet veel van hen. Wie zijn ze en wat doen ze eigenlijk in de kerk?

Het ‘meest recente’ onderzoek onder vrijwilligers in de Nederlandse Hervormde Kerk stamt uit 1977 (Scholten, 1978).

Met dit onderhavige onderzoek willen we een beeld geven van al die mensen die actief en onbetaald meewerken in de kerk. We noemen ze hier allemaal vrijwilliger; daar horen dus ook de ouderlingen en diakenen en kerkvoogden bij. Zij zijn weliswaar ambtsdrager, maar ook vrijwilliger. Daarentegen zijn predikanten ook ambtsdrager, maar geen vrijwilliger. Het feit dat ze onbetaald werk verrichten in georganiseerd verband is de gezamenlijke noemer, vandaar de keuze om ze in dit rapport met één term aan te duiden.

Een tweede toelichting op de gebruikte termen betreft de woorden gemeente en kerk. Binnen de Gereformeerde Kerken in Nederland kan een lokale kerkelijke gemeente als ‘kerk’ worden aangeduid. Binnen de Nederlandse Hervormde Kerk is er sprake van slechts één kerk (de landelijke kerk) met plaatselijke gemeentes. In dit rapport houden we de term *kerk* zoveel mogelijk aan voor de landelijke kerk, dat kan dan zowel de SoW-kerk zijn (die feitelijk nog niet bestaat maar aanduiding is voor de samenwerkende Nederlandse Hervormde Kerk en de Gereformeerde Kerken in Nederland), als de Nederlandse Hervormde Kerk, als de Gereformeerde Kerken in Nederland als landelijk kerkverband. Voor de kerken en gemeentes op plaatselijk vlak houden we zoveel mogelijk de term *kerkelijke gemeente* aan.

Dit onderzoek dient naast de beschrijving van de kerkelijke vrijwilligers ook nog een ander doel. Dat heeft te maken met de organisatie van de kerk. Ten behoeve van het kerkenwerk zijn er dienstverleners binnen de kerk. In de arbeidsorganisatie van de Samen op Weg-kerken

1 bron: afdeling statistiek LDC Utrecht

spreken we dan over het Landelijk Dienstencentrum (LDC), regionale dienstencentrum (RDC) of (groot)stedelijke dienstencentrum (SDC). Voor de arbeidsorganisaties werden geïntegreerd was de term provinciale bureaus of grootstedelijke bureaus een veel gebruikte term. Hier werken mensen die de plaatselijke gemeentes gevraagd of ongevraagd met raad en daad kunnen bijstaan. Daarvoor worden cursussen en conferenties georganiseerd, geven zij folders, brochures en tijdschriften uit of geven ze advies.

Deze dienstverleners horen bij de SoW-kerken. Maar dat wil natuurlijk niet zeggen dat iedere gemeente bij deze dienstverleners aanklopt als zij advies nodig hebben. Er zijn ook andere instanties en publicaties die de mensen binnen de kerk van dienst kunnen zijn; hier kunnen vrijwilligers eveneens aankloppen.

Binnen de kerken is er geen goed beeld van waar de gemeentes hun ondersteuning vandaan halen. Is het eigen kerkelijk apparaat de eerste waar men te rade gaat, of laat men zich ook elders helpen. En welke vragen leven er dan bij de vrijwilligers? Hebben zij behoefte aan deskundigheidsbevordering of liggen hun vragen op een ander vlak? Ook dat willen we met dit onderzoek beschrijven.

Het onderzoek laat ons ook enkele zakelijke gegevens zien, zoals, hoeveel vrijwilligers zijn er eigenlijk actief binnen de kerk en gemeente. Verschillen die cijfers voor hervormden en gereformeerden?

Omdat er geen vergelijkbare gegevens bestaan uit eerdere jaren, kunnen we niet aangeven of het aantal vrijwilligers is gestegen of gedaald. We zullen wel een poging doen om hier iets van te zeggen, maar dan kunnen we slechts terugrijpen op Scholtens onderzoek (1978).

Ons onderzoek is een eenmalig meting. Daarvoor hebben we vragenformulieren verspreid onder mensen die als vrijwilliger actief zijn in de kerk. Om hen te bereiken moesten er wat tussenstappen worden gemaakt. U leest de procedure in het hoofdstuk over opzet. Welke vragen we aan de vrijwilligers voorlegden en waarom leest u in hetzelfde hoofdstuk.

Daarna presenteren we de uitkomsten. Die uitkomsten vatten we heel kort samen en noemen gesprekspunten in het hoofdstuk conclusie en discussie.

Voordat we daar aan beginnen is er nog een hoofdstuk waarin we vergelijkingen maken met ander vrijwilligersonderzoek, met name het onderzoek van Scholten (1978) en Bernts (1998). Ook is er een hoofdstuk gewijd aan nadere analyse van een eerder uitgevoerd onderzoek door de schrijver dezes naar vindplaatsen van geloof en levensbeschouwing².

2 Dit onderzoek is gehouden ter gelegenheid van de opening van het Landelijk Dienstencentrum, 1 december 1999. Dit onderzoek is niet vanuit het KASKI uitgevoerd.

4 METHODISCHE VERANTWOORDING

In dit hoofdstuk komen een aantal zaken aan de orde. Het zijn die zaken die vooraf geregeld en beschreven moeten worden, voordat we naar de uitkomsten kunnen gaan kijken. Achtereenvolgens beschrijven we de *aanpak* van het onderzoek, inclusief populatie en steekproeftrekking; beschrijving en verantwoording *onderzoeksinstrument* dat wil zeggen de vragen uit de vragenlijst; en *dataverzameling*, of de manier waarop we de gegevens hebben verzameld.

4.1 Aanpak

Voor ons onderzoek moeten we allereerst bepalen wat de populatie is, dat wil zeggen, wie horen er in principe allemaal bij onze onderzoeksgroep; vervolgens moeten we een representatief deel van die populatie benaderen via een steekproef.

4.1.1 populatie

Tot de populatie van het onderzoek rekenen we alle mannen en vrouwen binnen de SoW-kerken die onbetaald werkzaamheden verrichten voor de kerk. Dat kan zijn de eigen lokale kerkelijke gemeente of de bovenplaatselijke organen. Het gaat in dit onderzoek dus om vrijwilligerswerk. Zoals vermeld duiden we met vrijwilligers zowel vrijwilligers met een ambt (ouderlingen, diakenen en kerkvoogden) als vrijwilligers zonder ambt aan.

4.1.2 steekproef

Om de vrijwilligers binnen de SoW-kerken een vragenformulier te overhandigen vraagt een omweg. Er is geen z.g. steekproefkader, een kaartenbak of iets dergelijks waarin alle vrijwilligers van de kerk zitten. Er is wel een bestand met alle SoW-kerkelijke gemeentes in Nederland. Die plaatselijke kerkelijke gemeentes kennen hun vrijwilligers natuurlijk het beste. We hebben daarom voor de route gekozen om kerkelijke gemeentes te benaderen met de vraag of zij een aantal van hun vrijwilligers willen benaderen voor het onderzoek.

Voor ons onderzoek wilden we 5000 vrijwilligers benaderen, waarbij die 5000 naar evenredigheid van het aantal leden van de kerken zijn verdeeld. Dat betekent 3285 hervormden en 1715 gereformeerden³ in 121 resp. 79 gemeentes. Het aantal formulieren per kerkelijke gemeente kan verschillen van 10 (als minimum) tot 100. In het laatste geval is altijd sprake van een kerkelijke gemeente met wijkgemeentes. Aan kerkelijke gemeentes met wijkgemeentes is gevraagd het ontvangen aantal formulieren te verdelen over het aantal wijkgemeentes. Dat het aantal formulieren afhangt van de grootte van de kerkelijke gemeente heeft als reden dat we op die manier honoreren dat grotere kerkelijke gemeentes meer vrijwilligers zullen hebben en kleinere gemeentes minder.

De vrijwilligers hebben we benaderd door aan de scriba's te vragen de vragenlijsten uit te delen aan vrijwilligers via een steekproef. We hebben de scriba's daarbij instructie gegeven, zodat niet hun eigen voorkeur, maar het toeval bepaalt wie een formulier krijgt en wie niet. Langs deze weg hebben we een (getrapte) aselechte steekproef getrokken en mogen we onze uitkomsten straks van de steekproef verder door vertalen naar alle vrijwilligers in de kerk.

3 Om een representatief aantal lutheranen in het onderzoek mee te nemen en de verhouding in de grootte van de kerken te handhaven, zouden we nog veel grotere aantallen vrijwilligers moeten benaderen. Daarom bleven zij op pragmatische gronden (en niet op principiële gronden) buiten het onderzoek.

4.2 Vragenlijst

De vragenlijst kent een globale indeling naar *vrijwilligers*, *vrijwilligerswerk* en *dienstverlening*. Aan het einde van deze paragraaf zetten we de onderwerpen en hun verdere indeling in een schema. Bij de bespreking van de vragenlijst hierna, houden we deze driedeling aan. Met deze driedeling brengen we in kaart wie de vrijwilligers zijn, welke vrijwilligerswerk ze doen en wat hun relatie tot de dienstverlening is.

4.2.1 vrijwilligers

Natuurlijk willen we wat algemene karakteristieken van de vrijwilligers weten, *sociale kenmerken* noemen we dat: geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, burgerlijke staat, werk en kerkgenootschap.

Van de kerkelijke vrijwilligers willen we ook graag een aantal *kerkelijke en godsdienstige kenmerken* weten. We vragen hen daarom naar kerkelijke betrokkenheid en naar de wijze waarop ze bij het geloof betrokken zijn, we noemen dat *gelovige betrokkenheid*. We vatten dit samen onder het kopje *godsdienstige kenmerken*.

4.2.1.1 godsdienstige kenmerken

▸ kerkelijke betrokkenheid

Bij kerkelijke betrokkenheid vragen we naar kerkgang, deelname aan doordeweekse activiteiten en lid van een kring of vereniging in de gemeente. Tot slot vragen we bij kerkelijke betrokkenheid voor welke richtingen binnen de kerk de respondenten sympathie hebben: vrijzinnig, oecumenisch, confessioneel, orthodox, evangelisch, opwekking, reformatorisch, of dat men zich rekent als iemand uit het midden.

▸ gelovige betrokkenheid

Bij *gelovige betrokkenheid* leggen we de respondenten een aantal uitspraken voor die in ander onderzoek gebruikt zijn. Het zijn uitspraken die wijzen op geloof dat vooral gericht is op steun en een geloofsoriëntatie die er vanuit gaat dat men vooral zoekend in het geloof staat (Bult 1997, Derks 1990).

De uitspraken over geloof als *religieuze steunoriëntatie* luiden:

- Mijn geloof geeft mij een gevoel van geborgenheid
- Mijn geloof verschaft mij gemoedsrust
- De zekerheid die mijn geloof mij biedt, maakt mijn leven gemakkelijker.
- Mijn geloof is mijn tot steun en troost als ik het moeilijk heb.
- Mijn geloof geeft mij een gevoel van zekerheid en veiligheid.
- Ik heb steun aan mijn geloof als ik me neerslachtig voel.

De uitspraken van de *vragende oriëntatie* luiden:

- Ik heb er behoefte aan regelmatig in alle rust religieuze zaken te overdenken.
- Ik probeer op allerlei manier – bijvoorbeeld door te lezen – een antwoord te vinden op religieuze vragen.
- Ik lees regelmatig over zaken die met godsdienst te maken hebben.
- De voorschriften van mijn geloof zijn voor mij soms een blok aan mijn been.
- Ik denk vaak na over zaken die op de een of andere manier te maken hebben met religie.
- Voor mij is religieuze groei alleen maar mogelijk als ik regelmatig twijfel.

4.2.1.2 *motieven en meningen*

Onder het hoofdstukje *motieven en meningen* vragen we de ambtsdragers en vrijwilligers naar hun *motieven* voor het kerkenwerk, naar wat volgens hen *doelen* van het gemeente-zijn is en naar *visie op ambt en predikant*. Verder vragen we de vrijwilligers naar hun verhouding tot de landelijke kerk.

► *motieven*

Bij *motieven* voor vrijwilligerswerk onderscheiden we persoonlijke motieven, motieven gericht op het instituut en motieven gericht op het doel van het kerkenwerk. Deze groepen motieven verdelen we vervolgens weer in een aantal categorieën, waarbij iedere categorie een aantal uitspraken heeft.

We noemen ze hier, met de uitspraken:

persoonlijke motieven (onderverdeeld in drie categorieën)

sociale motieven

Het vrijwilligerswerk brengt mij in contact met anderen.

Ik doe dit werk omdat mensen waardering hebben voor het werk.

Het vrijwilligerswerk in de kerk is leuk en gezellig.

religieuze motieven

Ik zie het als een bijbelse boodschap om in de kerk actief te zijn.

Ik zie het als mijn roeping om iets voor de kerk te doen.

Als lid van het lichaam van Christus wil ik graag mijn bijdrage leveren aan de opbouw van de kerk.

motieven op het terrein van persoonlijke ontwikkeling en vorming

Ik vind het kerkelijk vrijwilligerswerk erg leerzaam om te doen.

Actief zijn als kerkelijk vrijwilliger is voor mij ook persoonlijke ontwikkeling en groei.

Het vrijwilligerswerk is interessant en uitdagend om te doen.

motieven gericht op het instituut (onderverdeeld in drie categorieën)

betrokkenheid

Omdat ik om mijn kerk geef, wil ik daar ook wat voor doen.

Als gemeentelid hoor ik me in te zetten voor mijn kerk.

vanwege de eventuele vacatures

Als ik dit werk niet zou doen blijft er werk liggen in de kerk.

Ik doe dit werk omdat ik gevraagd ben om een vacature te vervullen.

deskundigheid

Ik wil mijn deskundigheid inzetten voor het kerkenwerk.

Ik doe dit werk omdat ik iets met mijn talenten wil doen.

Men heeft mij gevraagd voor het vrijwilligerswerk dat ik doe, omdat ik veel kennis en ervaring heb op dit terrein.

motieven gericht op het doel van het werk (onderverdeeld in twee categorieën)

doelen van de gemeente

Met mijn vrijwilligerswerk in de kerk wil ik een bijdrage leveren aan het welzijn van de gemeenteleden.

Ik wil getuigen van het Evangelie van Jezus Christus.

Ik wil graag een bijdrage leveren aan de geloofsoepvoeding en het geloofsonderricht.
Ik wil wel meehelpen met de verkondiging van het Evangelie.

samenleving

Ik wil een waardevolle bijdrage leveren aan de samenleving.
Ik wil opkomen voor mensen in moeilijke situaties.
Met mijn werk draag ik bij aan vrede, gerechtigheid en heelheid van de schepping.
Door mijn inzet werk ik aan het Koninkrijk van God.
Vrijwilligerswerk in de kerk is voor mij een vorm van Navolging van Christus.

► doelen van gemeente-zijn

De vragen naar *doelen van gemeente-zijn* gaan terug op een indeling van Jan Jonkers (Jonkers, 2001). Jonkers beschrijft de kerkelijke gemeente onder drie invalshoeken, namelijk als organisatie, als gemeenschap en als beweging. De gemeente heeft de karaktertrekken van alle drie, maar waar de accenten worden gelegd, kan verschillen. Met een aantal uitspraken proberen we te achterhalen waar de vrijwilligers die accenten leggen.

De uitspraken luiden:

gemeenschap

In een gemeente horen gemeenteleden met elkaar mee te leven.
Onderlinge contacten zijn het meest belangrijk voor het gemeentelven.
Huisbezoek is een van de kerntaken van de gemeente.
Vrijwilligerswerk is een goede manier om mensen aan de kerk te binden.

organisatie

Een gemeente hoort allereerst een goede kerkenraad te hebben.
Het bestuur en de organisatie van de gemeente moeten goed geregeld zijn.
Het is belangrijk dat taken in de gemeente door deskundige mensen worden vervuld.
Je kunt desnoods beter vacatures hebben dan minder deskundige mensen in een functie.
De gemeente moet zich er steeds op bezinnen hoe zij is georganiseerd.

beweging

Het verlenen van hulp aan mensen in nood is een kerntaak van de gemeente.
De kerk is er allereerst voor de mensen en de wereld, niet voor zichzelf en haar eigen leden.
De kerk heeft een belangrijke taak in de samenleving.
Vanuit de kerk zouden veel mensen in maatschappelijke organisaties moeten zitten.

► visie op ambt en predikant

De *visie op ambt en predikant* beschrijven we door te vragen of het ambt iets toevoegt aan het vrijwilligerswerk en welke beschrijvingen van predikanten men passend vindt. De omschrijvingen die we voorleggen luiden: pastor, leraar, prediker, liturg, toeruster, trainer, coach, manager, motor, begeleider, vraagbaak, adviseur, dienaar van het Goddelijk Woord.

► verhouding tot de landelijke kerk

Binnen de SoW-kerken wordt wel gesproken over *congregationalistische tendensen*. Dat zou betekenen dat plaatselijke kerkelijke gemeentes zich steeds minder deel voelen van een groter kerkverband en zich ook steeds minder gelegen laten liggen aan het landelijk verband. Het zou bijna een zelfstandig onderzoek vragen om deze thematiek goed in beeld te brengen.

Om er iets van te traceren hebben we een aantal uitspraken in de vragenlijst opgenomen die ons meer informatie in handen geven over de vermeende congregationalistische tendensen. De uitspraken luiden:

De kerk is voor mij allereerst onze plaatselijke kerk.

Het is goed dat er landelijke richtlijnen gegeven worden over ambtsdragers en onderdelen van het kerkenwerk.

Ik voel me als vrijwilliger vaak belemmerd door landelijke richtlijnen, voorschriften en procedures.

Als ik over de kerk in de krant lees, heb ik het idee dat het over *mijn* kerk gaat.

Iedere gemeente zou de vrijheid moeten hebben om zich zo veel mogelijk te ontwikkelen zoals ze dat zelf wil.

Voor mij is het landelijk dienstencentrum het centrum van mijn kerk.

De landelijke ontwikkelingen in de kerk staan erg ver af van waar ik in de kerk mee bezig ben.

Waar ik als vrijwilliger mee bezig ben en waar de synode mee bezig is, zijn wel andere zaken, maar even waardevol.

Wat de landelijke kerk zegt over het vrijwilligerswerk laat me onverschillig.

In het plaatselijk kerkenwerk krijgt het landelijk kerkverband gestalte.

De geestelijke leiding van de kerkelijke vergaderingen is van belang voor mijn kerkenwerk.

4.2.2 vrijwilligerswerk

De vragenlijst moest een aantal aandachtspunten bevatten. Allereerst zijn we benieuwd op welke *terreinen van kerkenwerk* (werkvelden) mensen actief zijn. Een flinke lijst met mogelijkheden hebben we daarom aan de mensen aangeboden. We noemen dit functies of taken. Die lijst komt o.a. uit het eerder genoemde onderzoek onder vrijwilligers in de Nederlandse Hervormde Kerk (Scholten 1978) en uit onderzoek van het KASKI (Bernts 1998). Daarbij onderzoeken we ook het *aantal* taken dat men heeft en de *hoeveelheid tijd* die men daaraan besteedt. *Hoe lang* men al vrijwilliger is past evenzo in dit blokje.

4.2.3 dienstverlening

Tot slot stellen we vragen over dienstverlening aan vrijwilligers. Die dienstverlening delen we allereerst in in drie sectoren: *bijeenkomsten*, *lectuur* en *advisering*. Het zijn verzameltermen die elk voor een aantal vormen van dienstverlening staan.

4.2.3.1 bijeenkomsten

Hierbij verwijst *bijeenkomsten* naar studiedagen, themadagen, ontmoetingsdagen, cursussen, conferenties, soms in de eigen kerk of plaats, soms regionaal of landelijk.

4.2.3.2 lectuur

Lectuur staat voor tijdschriften, bladen, kranten en brochures. In de vragenlijst is daarbij aangegeven dat het niet per se kerkelijke bladen hoeven te zijn, maar dat men de bladen wel leest met het oog op het vrijwilligerswerk in de kerk.

4.2.3.3 advisering

Advisering omschreven we in de vragenlijst als volgt: “Als u vragen heeft of advies, contact, steun, overleg of deskundigheidsbevordering nodig heeft voor uw kerkelijke vrijwilligerswerk kunt u bij tal van instanties en personen terecht. Er zijn regionale (provinciale) en landelijke dienstencentra, adviescentra en consultants. Evengoed is het mogelijk om vragen te stellen aan

de eigen predikant of kerkelijk werker, ‘collega-vrijwilligers’ of vrienden of bekenden. Al deze vragen om advies, tips en suggesties duiden we verder aan met de term ‘advisering’.”

Bij alle drie deze vormen van dienstverlening vragen we telkens of men er gebruik van maakt. Zo nee, dan is de vervolgvraag of men kan aangeven waarom niet. Als met er wel gebruik van maakt is de vraag wie de organiserende instantie is, of welke lectuur men leest en de belangrijkste motivatie om van deze dienstverlening gebruik te maken.

4.2.4 onderzoeksschema

Het geheel vatten we samen in het volgende schema, waarbij de hokjes telkens staan voor een serie vragen over dat onderwerp.

sociale kenmerken	godsdienstige kenmerken:	motieven en meningen:	taken naar:	afgenomen dienstverlening
	kerkelijke betrokkenheid	motieven	inhoud (sectoren van het kerkewerk)	
	gelovigheid	doelen	duur (hoe lang is men vrijwilliger)	
		ambt en predikant	bestede tijd per week	
		verhouding land-plaats		

De eerste drie blokjes beschrijven de vrijwilligers, het vierde blokje (taken naar ...) beschrijft het vrijwilligerswerk, het meest rechts blokje (afgenomen dienstverlening) beschrijft de dienstverlening.

Hiermee willen we ons een beeld vormen van de vrijwilligers en hun bronnen van en hun evaluatie van de afgenomen dienstverlening.

In de verslaglegging zullen we telkens de gegevens per blokje behandelen en daarna de relaties tussen de blokjes onderling bekijken, voor zover dat relevant is.

4.3 Dataverzameling

In de zomer van 2001 zijn aan 197 kerkelijke gemeentes pakketten voor het onderzoek verstuurd. Die pakketten bevatten, naast een aanbiedingsbrief en instructies voor het invullen, een aantal vragenlijsten voor de vrijwilligers (vragenlijst 1), één vragenlijst voor de scriba (vragenlijst 2) en een instructie voor de steekproef.

De dataverzameling vond plaats binnen een aselechte steekproef van het bestand van alle gemeentes van de Nederlandse Hervormde Kerk en alle Gereformeerde Kerken in Nederland.

4.3.1 vragenlijst 1

Vragenlijst 1 is de vragenlijst zoals we die hierboven hebben besproken; deze lijst is de kern van het onderzoek. De vragenlijst is verspreid onder een steekproef van gemeenteleden die vrijwilligerswerk doen in de kerk, hetzij als ambtsdrager, hetzij als niet-ambtsdrager. Hoeveel mensen een vragenlijst ontvingen, hangt af van de grootte van de kerkelijke gemeente.

De vragenlijsten zijn anoniem verwerkt, maar zijn wel voorzien van de naam van de kerkelijke gemeente.

4.3.2 vragenlijst 2

Omdat we benieuwd zijn of vrijwilligerswerk in grote kerkelijke gemeentes er anders uitziet dan in kleine kerkelijke gemeentes en of het aantal vrijwilligers erg verschilt tussen verschillende kerkelijke gemeentes, hebben we aan de scriba's van alle aangeschreven kerken de vraag gesteld of zij een schatting van het aantal vrijwilligers wilden maken.

4.3.3 steekproefinstructie

Omdat we willen werken met een aselechte steekproef van vrijwilligers hebben we de scriba's duidelijke instructie gegeven hoe zij de vrijwilligers moeten benaderen voor het onderzoek. Ieder kerkelijke gemeente ontving een vastgesteld aantal vragenlijsten. Daarbij kregen zij ook een letter toegewezen.

Vanuit de kaartenbak moesten de vrijwilligers worden benaderd. Volgens de instructie moest worden begonnen in de kaartenbak bij de toegewezen letter. Van alle leden die vanaf die letter in de kaartenbak staan, moest worden afgevraagd of zij vrijwilligerswerk doen. Zo ja, dan ontvingen ze een vragenlijst, zo nee, dan moest het volgende kaartje (de volgende record) worden gepakt. Dit ging door tot het gevraagde aantal vrijwilligers was gehaald.

Aanvullende steekproefinstructies zijn opgenomen geweest op een speciale internetpagina op de website van het KASKI.

4.3.4 enquête sponsoring

De enquête, inclusief de steekproeftrekking en verzending was een grootscheepse operatie. Omdat de hele infrastructuur voor steekproeftrekking en verzending al was geregeld verzocht de sectie geldwerving van de SoW-kerken of zij een vragenlijst mochten meesturen waarin aan kerkelijke gemeentes een aantal vragen is gesteld over sponsoring van lokale kerkelijke gemeentes. Binnen het pakket dat aan de kerkelijke gemeentes is verstuurd, was dus ook deze vragenlijst met toelichting opgenomen.

5 VERZENDING EN RESPONS

In dit hoofdstuk komt achtereenvolgens aan de orde hoeveel formulieren zijn verstuurd, hoeveel we hebben terugontvangen en hoe groot de respons is. In dit hoofdstuk besteden we ook aandacht aan de representativiteit.

5.1 Verzending

Zoals uit het voorgaande hoofdstuk is te lezen hebben we 200 kerkelijke gemeentes geselecteerd voor het onderzoek. Voordat de scriba's van deze gemeentes de vragenlijsten ontvingen, hebben we ze vooraf in een brief geattendeerd op het onderzoek. In de brief werd gevraagd dat als men niet aan het onderzoek zou kunnen mee doen, dit door te geven. In dat geval zijn kerkelijke gemeentes uit een reservelijst benaderd. De reservelijst is eveneens als de eerste lijst door een aselechte steekproef tot stand gekomen.

Uiteindelijk is aan 197 kerkelijke gemeentes een pakket met vragenlijsten verstuurd in de zomer van 2001 (voor een deel van Nederland aan het einde van de zomervakantieperiode). Er waren een aantal late afmelders, zodat het niet meer zinvol was om kerkelijke gemeentes uit de reservelijst aan te schrijven.

Naar deze 197 kerkelijke gemeentes waarvan 119 hervormde gemeentes en 78 gereformeerde kerken zijn in totaal 4658 formulieren verstuurd.

Van de 197 aangeschreven kerkelijke gemeentes hebben twee kerkelijke gemeentes de pakketten met vragenlijsten retour gezonden: zij wilden niet met het onderzoek mee doen.

Enkele weken na de verspreiding is vanuit het KASKI een telefonische peiling gehouden met de vragen of het pakket was ontvangen, of de vragenlijsten al waren verspreid en of de steekproeftrekking problemen had opgeleverd.

In een aantal gevallen waren de formulieren nog niet verspreid vanwege de vakantie. Slechts een enkele keer leverde de steekproeftrekking problemen op. Een aantal mensen heeft naar het KASKI gebeld met vragen over de steekproeftrekking, een kleine 100 mensen heeft de internetpagina met steekproefinstructies en achtergrondinformatie over het onderzoek bezocht.

Voor het onderzoek zijn 78 gereformeerde kerken benaderd en 119 hervormde gemeentes. Ook als deze kerkelijke gemeentes gefedereerd zijn, zijn ze toch als hervormde gemeente of gereformeerde kerk aangeschreven, met het verzoek de vragenlijsten alleen te verspreiden onder de vrijwilligers van de aangeschreven kerkelijke gemeente.

Feitelijk bestaan hervormde gemeentes en gereformeerde kerken nog naast elkaar in een federatie. Om een zo goed mogelijke schatting te maken van het te benaderen aantal vrijwilligers moest het onderscheid hervormd en gereformeerd worden aangehouden. Er zijn immers geen recente gegevens over de huidige stand van zaken wat Samen op Weg betreft en dus waren er geen gegevens voor handen op grond waarvan we deze gemeentes als gefedereerde gemeentes konden benaderen.

In een paar gevallen leverde dat vragen op. Tijdens de telefonische peiling stuitte we twee keer op vragen. De strekking hiervan was dat de gemeente al gefedereerd was, dat binnen de gemeente geen onderscheid meer werd gemaakt tussen hervormd en gereformeerd en het daarom als terug-naar-af werd beschouwd als de kerkelijke gemeentes toch weer apart werden benaderd. In een ander geval was de weerstand hiertegen zo groot dat werd meegedeeld dat de gemeente geen medewerking zou verlenen aan het onderzoek.

Het is mogelijk dat gemeentes die in een federatie zijn, bij de telling van de vrijwilligers en de verspreiding van de vragenlijsten, géén onderscheid hebben gemaakt tussen hervormd en gereformeerd, ondanks ons verzoek. In een aantal gevallen geven de scriba's uitdrukkelijk aan dit onderscheid wel te hebben gemaakt. Mocht er sprake zijn van enige vertekening, dan zal deze daarom gering zijn, want slechts bij een klein aantal gemeentes van toepassing.

5.2 Respons

De vraag hoe hoog de respons bij deze enquête is, kan alleen met enige omwegen worden beantwoord. Allereerst maken we een onderscheid in vragenlijsten. In dit onderzoek is sprake van twee vragenlijsten:

vragenlijst 1 voor vrijwilligers met een groot aantal vragen.

vragenlijst 2 voor de scriba van de gemeente met de vraag naar het geschat aantal vrijwilligers

Voor het onderzoek zijn 197 gemeentes aangeschreven, dus vragenlijst 2 197 keer verstuurd. Hiervan hebben we er 123 ingevuld terug ontvangen. Een respons van 62,4%

Van vragenlijst 1 zijn er in totaal 4658 verstuurd, aan 197 gemeentes. Gaan we uit van deze verspreiding dan is de respons van 1879 een respons van 40,3%. Vragenlijst 1 is echter niet rechtstreeks verspreid. Om de vragenlijsten bij de vrijwilligers te krijgen was de genoemde tussenstap nodig. Als een scriba van een aangeschreven gemeente niet meedoet, betekent dit dat een aantal formulieren niet wordt verspreid.

We gaan er nu van uit – bij wijze van aanname – dat scriba's die vragenlijst 2 retourneren ook hebben meegedaan aan de verspreiding van de vragenlijst 1. Evenzo gaan we ervan uit dat als vragenlijst 2 niet is ingevuld en ingestuurd, vragenlijst 1 niet is verspreid.

Dan moeten we niet uitgaan van 4658 uitgezette formulieren in 197 kerkelijke gemeentes, maar van het aantal formulieren dat is uitgezet in de 123 kerkelijke gemeentes. In totaal zijn hier 2860 formulieren verspreid. Dan komt de respons van 1879 formulieren neer op 65,7%.

Echter, deze aanname is niet helemaal terecht. We hebben ook een paar ingevulde vragenlijsten ontvangen van vrijwilligers uit kerkelijke gemeentes waar we geen ingevulde vragenlijst 2 van hebben ontvangen. We zullen daarom met een geschatte respons moeten rekenen van tussen de 40,3% en 65,7%. Dat is een flinke spreiding, maar eveneens een flinke respons.

Van drie mensen ontvingen we de reactie dat zij de vragenlijst ten onrechte hadden ontvangen. Door de eigen gemeente werden ze wel als vrijwilliger gezien, maar naar eigen zeggen zijn ze het niet.

5.3 Representativiteit

Bij het benaderen van de kerken hebben we een aselechte steekproef getrokken. Er heeft zich dus geen selectie voorgedaan bij het benaderen van de kerken. Nu was de verwachting dat grotere kerkelijke gemeentes meer vrijwilligers zullen hebben. Zouden we alle kerkelijke gemeentes evenveel formulieren sturen dan zouden binnen de grotere kerkelijke gemeentes meer vrijwilligers worden overgeslagen. Daarom is er voor gekozen om grotere kerkelijke gemeentes meer vragenlijsten te sturen, waarbij het aantal formulieren per kerkelijke gemeente werd bepaald door de grootte van de gemeente.

Zo is er ook geen achterstelling geweest van vrijwilligers in grotere gemeentes.

Kijken we nu naar de respons dan zien we allereerst dat die hoog is; veel gemeentes en vrijwilligers hebben dus met het onderzoek meegedaan. Bij vergelijking van het gemiddeld aantal leden binnen de kerkelijke gemeentes in het landelijke bestand en binnen het bestand van respondenten, zien we dat het gemiddelde aantal van de hervormde gemeentes nagenoeg gelijk is. Wat grootte betreft hebben we in ons bestand een goede afspiegeling van de hervormde gemeentes.

Van de gereformeerde kerken doen de kleinere kerken iets vaker mee. De grotere zijn iets ondervertegenwoordigd.

Van vragenlijst 2 (scriba's) ontvingen we 123 formulieren terug, 68 van hervormde gemeentes (55,3%) en 55 van gereformeerde kerken (44,7%). Daarmee is de respons van gereformeerde zijde naar verhouding hoger.

Van vragenlijst 1 (vrijwilligers) ontvingen we 1879 bruikbare formulieren terug, 57,7% van de respondenten geeft aan hervormd te zijn, 41,6% gereformeerd, 0,2% evangelisch-luthers en 0,5% is lid van een ander kerkgenootschap. Ook hier zien we een sterkere vertegenwoordiging van de gereformeerden. Zou de respons in dezelfde verhouding zijn als het aantal uitgezette formulieren dan hadden we een verhouding van 66% hervormd en 34% gereformeerd moeten zien.

6 VRIJWILLIGERS

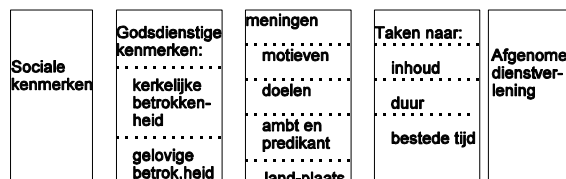
In dit hoofdstuk komen de uitkomsten van de enquête aan bod. We hebben de vrijwilligers een groot aantal vragen voorgelegd en dus zijn er veel uitkomsten te presenteren. Om enige orde hierin te houden, volgen we het schema dat hierbij is afgedrukt.

Hierin zijn verschillende blokjes te zien, die in dit verslag stuk voor stuk besproken zullen worden.

Allereerst de *sociale kenmerken* van de vrijwilligers, vervolgens de *godsdienstige kenmerken*, uitgesplitst in kerkelijke betrokkenheid en gelovige betrokkenheid, beide in een eigen subparagraaf.

Dan volgt de paragraaf *motieven en meningen* (in het plaatje kort aangeduid met ‘meningen’) die uiteenvalt in een subparagraaf over motieven, een over doelen van gemeente-zijn en een over de visie op het ambt en de predikant en de verhouding tot de landelijke kerk (in het plaatje kort aangeduid met ‘land-plaats’).

Hiermee geven we een beschrijving van de vrijwilligers. In de aansluitende paragrafen concentreren we ons op het vrijwilligerswerk. In de paragraaf *taken* bekijken we de taken die de vrijwilligers uitvoeren, waarbij we een onderscheid maken naar de inhoud van de taken, hoe lang men de taken al vervult en hoeveel tijd men per week aan het kerkelijk vrijwilligerswerk besteedt. In de slotparagraaf richten we de aandacht op de *dienstverlening* die wordt afgenomen door de vrijwilligers.

Naast de beschrijving van de kenmerken binnen de verschillende blokjes kunnen we ook kijken naar de relaties tussen de blokjes onderling. Ook die relaties zullen hun plaats krijgen in de betreffende paragrafen.

Met het oog op het overzicht zullen we dit schema telkens terug laten komen, waarbij wordt geaccentueerd op welk onderdeel van het schema we ons in die paragraaf concentreren.

Voordat we ons systematisch langs de uitkomsten begeven aan de hand van het schema, presenteren we eerst enkele kerngetallen van het onderzoek: het berekende aantal vrijwilligers binnen de kerken, het gemiddelde aantal per gemeente, de hoeveelheid bestede tijd en enkele conclusies vanuit de kerngetallen.

6.1 Kerngetallen

Het gemiddeld aantal vrijwilligers in de kerkelijke gemeentes is 114⁴. Hervormde gemeentes en gereformeerde kerken onderscheiden zich hierin niet van elkaar. Uit dit gemiddelde aantal kunnen we het (geschatte!) totaal aantal vrijwilligers in de Nederlandse Hervormde Kerk en binnen de Gereformeerde Kerken in Nederland berekenen. Zo vinden we:

Tabel 6.1 : aantal vrijwilligers binnen de kerken

kerkgenootschap	gemiddeld aantal vrijwilligers per gemeente	totaal aantal vrijwilligers (geschat)	percentage van totaal aantal leden
Nederlandse Hervormde Kerk	114,12	155.000	8%
Gereformeerde Kerken in Nederland	114,13	113.000	17%
TOTAAL		268.000	

4 Het exacte aantal staat in de tabel, de gemiddeldes verschillen niet significant van elkaar.

Het verschil in het percentage vrijwilligers ten opzichte van het totaal aantal leden, komt op conto van het verschil in soorten leden binnen de twee kerken. De Nederlandse Hervormde Kerk heeft veel meer leden (o.a. door de categorie ‘overige leden’), waarmee haar percentage lager uitkomt. Kijken we naar het gemiddelde percentage vrijwilligers ten opzichte van het aantal belijdende leden, dan vallen de verschillen tussen hervormd en gereformeerd wederom weg.

Uit het totaal aantal vrijwilligers kunnen we met het gemiddeld aantal uren vrijwilligerswerk de totale hoeveelheid tijd berekenen die besteed wordt aan kerkelijk vrijwilligerswerk. Over de gemiddelde tijd per week komen we nog uitgebreider te spreken. In deze paragraaf met kerngetallen noemen we ze alvast, met het oog op de berekening.

Gemiddeld wordt 4,23 uur per week aan kerkelijk vrijwilligerswerk besteed door de genoemde 268.000 vrijwilligers. Met elkaar zijn ze dus goed voor ongeveer 1.134.000 uur vrijwilligerswerk. Uitgedrukt in werkweken van 36 uur zijn dat 31.500 werkweken. Anders gezegd, in de kerk wordt voor ruim eenendertigduizend en een half fte ingezet voor vrijwilligerswerk. Houden we een werkweek aan van 47 uur⁵, dan praten we over 24.100 ‘predikanten-werkweken-equivalenten’ (vergeef ons de uitdrukking).

Deze getallen kunnen we weer terug rekenen naar de vraag hoeveel uur en fte er per gemeente wordt ingezet met vrijwilligerswerk. We gaan dan uit van 857 gereformeerde kerken en 1352 hervormde gemeentes, totaal 2214 kerkelijke gemeentes. De ruim een miljoen uren vrijwilligerswerk binnen beide kerken, komt dan uit op 512 uur per gemeente; dat is dan weer 14 fte of komt overeen met bijna 11 predikanten-werkwekenequivalenten.

Dit laatste betekent dus dat we op grond van het onderzoek tot een schatting komen waaruit we mogen afleiden dat in een kerkelijke gemeente vrijwilligers meedoen aan het kerkenwerk in gemiddelde werktijdumfang vergelijkbaar met 11 extra predikanten.

Zetten we de gevonden getallen naast de bovenplaatselijke dienstverlening dan zien we daar in het najaar van 2001 334,5 fte op het LDC en 157,41 op de RDC’s, totaal zo’n 492 fte uitgaande van een 36-urige werkweek. Enige relativering van de wel gehoorde uitdrukking ‘functionarissenkerk’ lijkt, blijkens de gegevens op zijn plaats.

6.2 Sociale kenmerken

De verhouding mannen-vrouwen is in het voordeel van de vrouwen. We vinden 54% vrouwelijke vrijwilligers en 46% mannen. Hun gemiddelde leeftijd bedraagt 52 jaar, met een flinke spreiding. De jongste vrijwilliger is 12 jaar oud, de oudste 85.

De helft van de vrijwilligers is in het arbeidsproces; van het hele bestand heeft 29% een full-time baan, 22% een parttime baan, 25% is met pensioen of in de VUT, een op de vijf (20%) werkt grotendeels in het huishouden. Slechts een procent is student of schoolgaand.

5 Bij predikanten in de Gereformeerde Kerken wordt gerekend met werkweken van 46 uur, bij predikanten in de Nederlandse Hervormde Kerk wordt uitgegaan van een werkweek van 12 dagdelen en wil men de werkweek niet benoemen in uren. Toch wordt soms het getal van 48 uur wel genoemd. Zonder verder op deze discussie in te gaan of de genoemde 48 uur te waarderen, houden we deze gemakshalve aan; wij gaan er met 47 uur tussenin zitten.

Het percentage parttimewerk verschilt nogal per respondent. Als we indelen in porties van 25% werktijd krijgen we de verdeling zoals weergegeven in de tabel x. Bijna tweederde (65%) van de parttime werkers heeft een baan van 50% of minder, blijkt hieruit.

Tabel 6.2 : parttime werkende vrijwilligers

percentage parttime werk	aantal vrijwilligers in procenten
minder dan 25%	18,3
25%- 50%	46,6
50%-75%	22,3
75%-99%	12,8

Een kwart van de vrijwilligers heeft een HBO-opleiding gevolgd (27%), een op de vijf een MBO-opleiding (22%) . Maken we het onderscheid tussen lager opgeleid (lagere school, LBO, en mavo), middelbaar opgeleid (MBO, havo) en hoger opgeleid (HBS, lyceum, atheneum, VWO, HBO, universiteit), dan ligt de verhouding resp. een derde, een kwart, twee van de vijf (34%; 26%; 38%).

6.3 Godsdienstige kenmerken

We beschrijven de vrijwilligers op grond van een aantal kenmerken die we onderscheiden in *kerkelijke betrokkenheid* en *geloofsoriëntatie*. De accentuering in het schema geeft weer aan waar we ons bevinden in de rapportage.

6.3.1 kerkelijke betrokkenheid

Bij kerkelijke betrokkenheid vragen we naar het lidmaatschap, de kerkgang, deelname aan doordeweekse activiteiten en lid-zijn van een kring of vereniging.

6.3.1.1 lidmaatschap

Bijna alle respondenten zijn belijdend lid van hun kerk. Slechts drie en een half procent is dooplid, nog geen half procent overig lid. Daaruit blijkt dat het vrijwilligerscorps vooral wordt gevormd door de mensen die een bewuste keuze voor hun kerklidmaatschap hebben gemaakt.

Belijdend lid zijn is niet noodzakelijk voor kerkelijk vrijwilligerswerk. Dat geldt wel voor ambtsdrager zijn. Vier van de tien (43%) van onze respondenten is ambtsdrager, ouderling, diaken, of ouderling-kerkvoogd/kerkrentmeester.

6.3.1.2 kerkgang

Vrijwilligers zijn trouwe kerkgangers. Acht van de tien (78%) komen vrijwel iedere zondag in de kerk. Eenmaal per maand of minder naar de kerk komt slechts bij 9% van de vrijwilligers voor. Vrijwilligerswerk en kerkgang worden daarmee bijna synoniem.

Er is hier een licht onderscheid tussen ambtsdragers en niet ambtsdragers. Vooral als het om de geringe kerkgang gaat zijn de niet-ambtsdragers iets sterker vertegenwoordigd. We praten dan overigens over minder dan 3% van de ambtsdragers die een keer per maand of minder naar de kerk gaan en een achtste van de niet-ambtsdragers.

6.3.1.3 doordeweekse activiteiten

De deelname aan doordeweekse activiteiten ligt ook hoog. Bijna drie van de tien (29%) neemt vrijwel altijd deel; tezamen met de mensen die zeggen "ja, af en toe neem ik deel aan doordeweekse activiteiten" vormen zij drie kwart van de respondenten (74%). Een kwart neemt zelden of nooit deel.

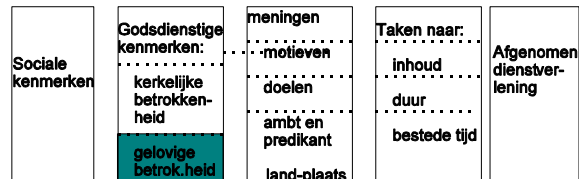
Kerkgang en doordeweekse activiteiten is niet een zaak van of, of. Kerkgang en deelname hangen duidelijk samen. Zes van de tien respondenten gaat  n vrijwel iedere zondag naar de kerk  n neemt vrijwel altijd, of af en toe, deel aan doordeweekse activiteiten.

6.3.1.4 kringen en verenigingen

Een derde (36%) is lid van een kring of vereniging, tweederde (64%) niet. Er is een lichte samenhang tussen lid-zijn van een kring en kerkgang, dat wil zeggen dat we bij de kringen en verenigingen naar verhouding meer kerkgangers zullen aantreffen.

6.3.2 gelovige betrokkenheid

De gelovige betrokkenheid brengen we in beeld aan de hand van een aantal uitspraken en de vraag naar sympathie voor kerkelijke stromingen.

6.3.2.1 uitspraken over het geloof

We hebben de respondenten een aantal uitspraken voorgelegd over het geloof en wat het geloof voor hen betekent. Hieruit kunnen we z.g. geloofsoriëntatie bepalen⁶. Een aantal uitspraken vormen volgens de vrijwilligers samenhangende patronen. Anders gezegd: in de gedachten van de mensen vormen ze een idee ncomplex. Hoe vaak we die gevonden idee ncomplexen of patronen tegenkomen kunnen we ook weer berekenen⁷.

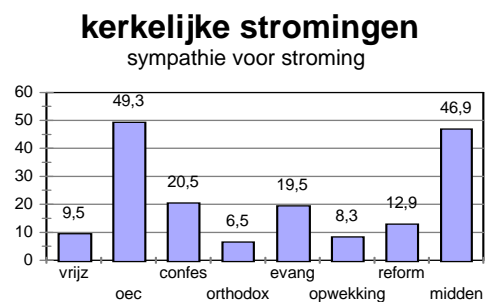
Het eerste patroon dat we vonden noemen we *steunoriëntatie*⁸; driekwart van de vrijwilligers herkent zich in dit patroon van uitspraken (instemming: 74%; middenpositie: 20%; afwijzing: 6%).

Het tweede patroon dat we vonden noemen we *lezen en nadenken over geloof*⁹. We vinden dit patroon bij zes van de tien respondenten (instemming: 63%; middenpositie: 27%; afwijzing: 11%).

Uit de percentages blijkt al dat er een zekere overlap moet zijn. De patronen blijken inderdaad licht samen te gaan. Geloof als *steun* en *nadenken en lezen over geloof* gaan dus voor een aantal vrijwilligers goed samen.

6.3.2.2 kerkelijke stromingen

We legden de respondenten een aantal kerkelijke stromingen voor met de vraag welke hun sympathie heb-

6 Met factoranalyse

7 Door de sommaties van de afzonderlijke variabelen te berekenen.

8 Hierin komen de volgende uitspraken samen: “Mijn geloof geeft mij een gevoel van zekerheid en veiligheid”; “Mijn geloof is mij tot steun en troost als ik het moeilijk heb”; “De zekerheid die het geloof mij biedt, maakt mijn leven gemakkelijker”; “Mijn geloof geeft mij een gevoel van geborgenheid”; “Mijn geloof verschaft mij gemoedsrust”; “Ik heb steun aan mijn geloof als ik me neerslachtig voel”.

9 Hierin komen de volgende uitspraken samen: “Ik denk vaak na over zaken die op de een of andere manier te maken hebben met religie”; “Ik lees regelmatig over zaken die met godsdienst te maken hebben”; “Ik heb er behoefte aan regelmatig in alle rust religieuze zaken te overdenken”; “Ik probeer op allerlei manieren, bijvoorbeeld door lezen, een antwoord te vinden op religieuze vragen”.

ben. Daarbij mag men meer dan een antwoord geven. De uitkomsten zijn in het volgende staafdiagram weergegeven.

We zien in een oogopslag dat de oecumenische richting en de middenflank op de meeste sympathie kunnen rekenen. Daarnaast blijkt een vijfde sympathie te hebben voor de confessionele richting en eveneens een vijfde voor de evangelische richting.

Er is een lichte omgekeerde samenhang tussen *oecumenisch* en *confessioneel*, dat wil zeggen dat we onder de confessionelen naar verhouding iets minder oecumenischen zullen aantreffen (en natuurlijk ook omgekeerd, onder de oecumenischen iets minder confessionelen).

We vinden een verwaarloosbare samenhang tussen oecumenischen en mensen uit het midden, dat wil zeggen dat niet iedereen die zich oecumenisch noemt zich uit het midden beschouwt en niet iedereen uit het midden zich oecumenisch beschouwt: we praten over twee van elkaar te onderscheiden groepen.

6.3.3 kerkelijke betrokkenheid en gelovige betrokkenheid

Nadat we de twee blokjes afzonderlijk hebben bekeken, kunnen we natuurlijk ook bekijken hoe de onderlinge relatie tussen de twee blokjes is.

Het onderzoeksschema dat ons vergezelt door dit rapport, laat deze relatie zien door de pijl tussen de twee blokjes.

De *steunoriëntatie* die we vonden bij geloofsoriëntatie

treffen we naar verhouding vaker aan bij kerkgangers, de samenhang tussen deze twee items is duidelijk¹⁰. Iets minder sterk, maar eveneens aanwezig is de samenhang met kerkgang en *denken en lezen over geloof*¹¹.

Onder de kerkgangers zien we naar verhouding iets minder oecumenischen¹² en iets meer confessionelen¹³. Als we praten over correlaties, wat we hier doen, mag de uitspraak evengoed worden omgedraaid: oecumenischen gaan naar verhouding iets minder vaak naar de kerk, confessionelen gaan naar verhouding iets vaker.

We vinden een lichte samenhang tussen *denken en lezen over geloof* en *deelname aan doordeweekse activiteiten*, wat betekent dat de vrijwilligers die instemmen met het patroon *denken en lezen over geloof* iets vaker deelnemen aan doordeweekse activiteiten. Denken en lezen over geloof betekent dus blijkbaar ook dat men er binnen de kerkelijke gemeente met anderen mee bezig is.

Tot slot vermelden we nog dat we geen noemenswaardige verbanden vinden tussen de sympathie voor kerkelijke stromingen en deelname aan doordeweekse activiteiten of lid zijn van een kring of vereniging. Met andere woorden: van alle gezindten en stromingen neemt men even vaak deel aan doordeweekse activiteiten, of is men lid van een kring.

10 Tau Beta = .29

11 Tau Beta = .25

12 Cramer's V = .32

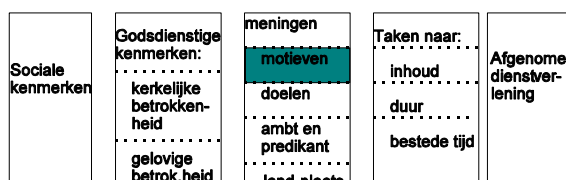
13 Cramer's V = .25

6.4 Motieven en meningen

In deze paragraaf staan de vragen centraal die wij hebben gegroepeerd onder de noemer ‘motieven en meningen’. Daarmee bedoelen we een serie vragen die in beeld brengen welke motieven vrijwilligers hebben voor hun vrijwilligerswerk, met welke doelen van gemeente-zijn ze dit werk doen en wat hun visie op het ambt en de predikant is. Alle drie de onderdelen krijgen een eigen subparagraaf; het schema, inclusief de accentuering, verheldert waar we ons bevinden ten opzichte van het totale onderzoeksontwerp.

6.4.1 motieven

Men kan vanuit tal van motieven vrijwilligerswerk doen. In een eerder hoofdstuk lieten we al zien hoe we die motieven theoretisch onderscheiden. Nu kunnen we bekijken of we dit theoretische onderscheid ook zo in de praktijk tegenkomen. Dat doen we, net als in de paragraaf *uitspraken over het geloof* door te zoeken naar onderliggende patronen binnen alle genoemde motieven¹⁴. Voor we die patronen presenteren kijken we eerst welke afzonderlijke motieven op de meeste instemming kunnen rekenen.

De uitspraken die op de meeste instemming kunnen rekenen zijn: “Als gemeentelid hoor ik me in te zetten voor mij kerk” en “Omdat ik om mijn kerk geef, wil ik daar ook wat voor doen.”

Maar liefst 83% resp. 86% stemt met deze uitspraken in, het aantal mensen dat de uitspraak afwijst komt in beide gevallen niet boven de 5% uit.

Er zijn trouwens niet veel uitspraken over de motieven waarbij de afwijzing groter is dan de instemming. Dat geldt alleen voor: “Ik doe dit werk, omdat mensen

waardering hebben voor het werk” (instemming 24%; afwijzing 42%) en “Men heeft mij gevraagd omdat ik veel kennis en ervaring heb op dit terrein” (instemming 27%; afwijzing 36%). Een flinke bescheidenheid lijkt te spreken uit deze afwijzingen.

Wanneer we de onderlinge relaties tussen de 25 uitspraken over motieven bekijken, op zoek naar patronen¹⁵, vinden we vijf van elkaar onderscheiden patronen. Deze zijn te beschouwen als samenhangende opvattingen over motieven¹⁶. En

Tabel 6.3: instemming en afwijzing met de motievenpatronen

motief	instemming	neutraal	afwijzing
religieuze motieven	61,4	28,6	10,1
persoonlijke en sociale motieven	65,1	27,9	7,0
zelfingeschatte en erkende deskundigheid	39,9	43,8	16,3
betrokkenheid bij de kerk	85,5	12,6	1,9
betrokkenheid bij de samenleving	53,3	23,3	23,4

14 Door factoranalyse

15 Door factoranalyse

16 De uitspraken die de vijf patronen vormen zijn de volgende:
religieuze motivatie: “Ik wil getuigen van het Evangelie van Jezus Christus”; “Ik wil wel meehelpen met de verkondiging van het Evangelie”; “Vrijwilligerswerk in de kerk is voor mij een vorm van Navolging van Christus”; “Als lid van het lichaam van Christus wil ik graag mijn bijdrage leveren aan de opbouw van de kerk”; “Door mijn inzet werk ik aan het Koninkrijk van God”; “Ik zie het als een bijbelse boodschap om in de kerk actief te zijn”; “Ik zie het als mijn roeping om iets voor de kerk te doen”; “Ik wil graag een bijdrage leveren aan de geloofsopvoeding en het geloofsonderricht”.

net als de motieven afzonderlijk, kunnen we bij deze samenhangende opvattingen ook weer bekijken hoe groot de instemming en afwijzing is. De patronen worden in tabel genoemd, met daarbij de instemming en afwijzing en de middenpositie. Voor de overzichtelijkheid zijn de uitslagen ook nog in een staafdiagram gezet.

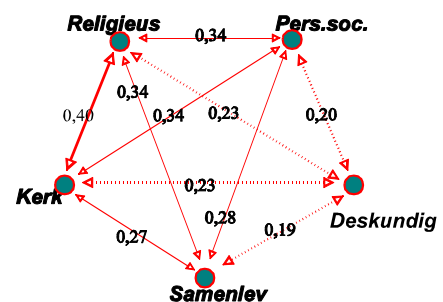
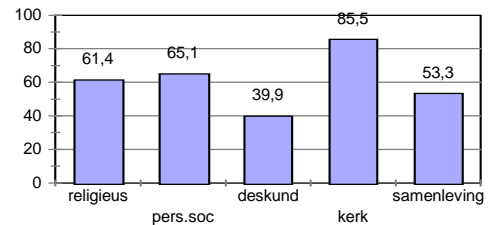
We zien dan gelijk dat het motievencomplex *betrokkenheid bij de kerk* er bovenuit steekt. Dit wordt blijkbaar als het belangrijkste motief ervaren van de vrijwilligers.

Persoonlijke en sociale motieven volgen dan op de tweede plaats, op de voet gevolgd door het eerste inhoudelijke motievencomplex, de *religieuze motivatie*. De *betrokkenheid bij de samenleving* kan weliswaar op de instemming van de helft van de respondenten rekenen, maar dit complex neemt daarmee toch een vierde plaats in. Het patroon *zelfingeschatte en erkende deskundigheid* leeft bij vier van de tien vrijwilligers.

De verschillende patronen hangen onderling met elkaar samen, wat wil zeggen dat ze in combinatie in de hoofden van de vrijwilligers voorkomen. We zien een aantal duidelijke samenhangen tussen de patronen onderling.

Het sterkste verband zien we tussen *betrokkenheid bij de kerk* en *religieuze motivatie*. Dat duidt erop dat hoewel het patroon *betrokkenheid bij de kerk* zelf niet inhoudelijk gevuld is, de betrokkenheid bij de kerk voor veel vrijwilligers wel nauw samenhangt met religieuze motieven voor het kerkenwerk. Als enigszins losstaand patroon tekent zich de *zelfingeschatte en erkende deskundigheid* af; de samenhangen met de andere patronen zijn licht tot heel licht. Blijkbaar stapt een (kleine) groep vrijwilligers in het werk vanwege hun deskundigheid zonder dat dit gepaard gaat met expliciete betrokkenheid bij de kerk, bij (het kerkelijk engagement naar) de samenleving, met religieuze motieven of persoonlijke en sociale motieven.

motieven van vrijwilligerswerk
instemming met de patronen

Schematische weergave van de samenhangen tussen de patronen. *Religieus* is religieuze motivatie; *pers.soc* is persoonlijke en sociale motieven; *deskundig* is zelfingeschatte en erkende deskundigheid; *samenlev* is betrokkenheid op de samenleving; *kerk* is betrokkenheid bij de kerk. De verschillende lijnen symboliseren de sterkte van het verband. Een gestippelde lijn is een licht verband ($\text{Tau Beta} \leq .25$), een dunne lijn is een duidelijk verband ($.25 < \text{Tau Beta} < .40$), een dikke lijn is een sterk verband ($\text{Tau Beta} \geq .40$). De exacte waarde van de tau staat op de lijn aangegeven.

persoonlijke en sociale motivatie: “Het vrijwilligerswerk is interessant en uitdagend om te doen”; “Het vrijwilligerswerk in de kerk is leuk en gezellig”; “Het vrijwilligerswerk brengt mij in contact met anderen”; “Ik vind het kerkelijk vrijwilligerswerk erg leerzaam om te doen”; “Actief zijn als kerkelijk vrijwilliger is voor mij ook persoonlijke ontwikkeling en groei”.

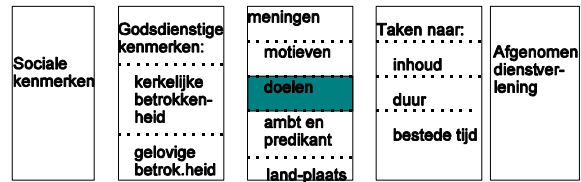
zelfingeschatte en erkende deskundigheid: “Ik wil mijn deskundigheid inzetten voor het kerkenwerk”; “Men heeft mij gevraagd voor het vrijwilligerswerk dat ik doe, omdat ik veel kennis en ervaring heb op dit terrein”; “Ik doe dit werk omdat ik iets met mijn talenten wil doen”.

betrokkenheid bij de kerk: “Als gemeentelid hoor ik me in te zetten voor mijn kerk”; “Omdat ik om mijn kerk geef, wil ik daar ook wat voor doen”; “Ik wil een waardevolle bijdrage leveren aan de samenleving”.

betrokkenheid op de samenleving: “Ik wil opkomen voor mensen in moeilijke situaties”; “Met mijn werk draag ik bij aan vrede, gerechtigheid en heil van de schepping”.

6.4.2 doelen

Om de doelen van gemeente-zijn in kaart te brengen, legden we de vrijwilligers een aantal uitspraken voor die teruggaan op een formeel onderscheid van Jonkers (2001). In een eerder hoofdstuk wezen we al op dit onderscheid van *gemeenschap, organisatie en beweging*. De uitspraak “In een gemeente horen gemeenteleden met elkaar mee te leven” vindt de instemming van bijna alle vrijwilligers: 95%. De grootste afwijzing is voor “Je kunt desnoods beter vacatures hebben dan minder deskundige mensen in een functie”. Een kwart (25%) kan zich hier in vinden, maar voor ruim 45% geldt dat zij liever geen vacatures zien, ook als dit minder deskundigheid met zich meebrengt.

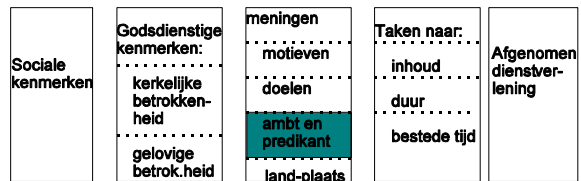

Theoretisch kunnen we de kerkelijke gemeente onderscheiden naar gemeenschap, organisatie en beweging. In de hoofden van de vrijwilligers horen deze invalshoeken echter bij elkaar, zo blijkt uit het ene patroon dat we vonden toen we deze uitspraken op hun onderlinge relaties onderzochten¹⁷. Dat patroon noemen we daarom maar *drievoudig doel*¹⁸ en wordt onderschreven door bijna alle vrijwilligers. Nog geen twee procent wijst dit patroon af. Met dit patroon hebben we dus zo'n beetje het actieprogramma van heel (SoW) kerkelijk Nederland!

6.4.3 visie op ambt en predikant

We vroegen de respondenten of het ambt van wezenlijke betekenis is, een zekere waarde heeft, of dat het geen verschil maakt of een vrijwilliger ambtsdrager is¹⁹.

De meningen zijn hierover gelijkmatig verdeeld. Voor eenderde (32%) heeft het ambt een wezenlijke betekenis, voor vier van de tien (40%)

maakt het geen verschil of een vrijwilliger ambtsdrager is of niet. De resterende 28% is daarmee voor hen die vinden dat het ambt wel een zekere betekenis heeft.

Aardig is hier natuurlijk om te kijken hoe deze verhoudingen liggen tussen ambtsdragers en niet-ambtsdragers. En dan blijkt dat deze twee groepen vrijwilligers zich op dit punt niet van elkaar onderscheiden²⁰. Het is dus niet zo dat het ambt een status is die alleen binnen de eigen groep hoog gewaardeerd wordt en daarbuiten aanmerkelijk minder.

De visie op de predikant peilen we door een aantal omschrijvingen voor te leggen die de functie van de predikant aangeven. *Dienaar van het Goddelijk Woord* is een term die door negen van de tien (89%) als een goede omschrijving wordt gezien. Van de term *manager* wil

17 Met factoranalyse

18 De volgende uitspraken komen hierin samen: “Huisbezoek is een van de kerntaken van de gemeente”; “Een gemeente hoort allereerst een goede kerkenraad te hebben”; “De kerk heeft een belangrijke rol in de samenleving”; “In een gemeente horen gemeenteleden met elkaar mee te leven”; “Het bestuur en de organisatie van de gemeente moeten goed geregeld zijn”

19 De vraag richt de aandacht volledig op niet-predikant ambtsdragers, zodat we een vertekening op dit punt buiten beschouwing mogen laten. Letterlijk: “Binnen de kerk zijn twee soorten vrijwilligers te onderscheiden, ouderlingen en diakenen, en andere vrijwilligers. De ouderlingen en diakenen bekleden een *ambt*, zij zijn ambtsdrager. De anderen hebben geen officieel ambt. Hoe kijkt u tegen dit onderscheid aan:”

20 Cramer's V = .056, sign. = 0.06

ruim eenderde (37%) niet weten. De middencategorie hier wordt gevormd door vier van de tien (40%), zodat een krappe kwart (23%) met deze term wel uit de voeten kan.

De functies van predikant laten zich ook weer samencluseren²¹ tot patronen. Daarvan vonden we er twee, die we een *moderne visie op het predikantschap* noemen²² en een *klassieke visie op het predikantschap*²³. Ze vormen twee duidelijke patronen, maar kunnen niet allebei op evenveel aanhang rekenen. De *klassieke visie* is met haar 85% bijna dubbel zo populair als de *moderne visie* met 43%. Dat wil zeggen: men herkent een aantal functies wel als samenhangend, maar daarmee is dat complex van functies nog niet voor iedereen passend voor de predikant. Niet voor iedereen, maar dus nog wel voor ruim vier van de tien vrijwilligers. Vier van de tien is aarzelend over de *moderne opvatting* zodat de echte afwijzers nog geen 17% vormen. Die afwijzing is bij de *klassieke visie* zo goed als afwezig (1,5%).

De moderne of klassieke visie op de taken van de predikant hangt daarbij niet samen met de visie op het ambt van vrijwilligers.

6.4.4 verhouding tot de landelijke kerk

We hebben hier hetzelfde geprobeerd als bij eerdere items: we leggen de respondenten een aantal uitspraken voor, vermelden de uitslagen op de afzonderlijke uitspraken en kijken of een aantal uitspraken via factoranalyse tot patronen te herleiden zijn.

Dat laatste lukte hier niet. Anders gezegd: men heeft wel een mening over de afzonderlijke uitspraken, maar de vrijwilligers als groep hebben geen uitgekristalliseerd concept in hun hoofd hierover. En daaruit mogen we afleiden dat congregationalisme als idee niet als zodanig te herkennen is bij de vrijwilligers.

We bekijken de uitspraken afzonderlijk:

tabel 6.4: uitspraken over opvattingen over de verhouding met de landelijke kerk in percentages

uitspraak	mee eens	neutraal	mee on-eens
De kerk is voor mij allereerst onze plaatselijke gemeente	77,7	10,0	12,2
Het is goed dat er landelijke richtlijnen gegeven worden over ambtsdragers en onderdelen van het kerkenwerk	73,2	20,1	6,7
Waar ik als vrijwilliger mee bezig ben en waar de synode mee bezig is, zijn wel andere zaken, maar even waardevol	53,6	35,5	10,9
De geestelijke leiding van de kerkelijke vergaderingen is van belang voor mijn kerkenwerk	48,6	35,2	16,2
Iedere gemeente zou de vrijheid moeten hebben om zich zo veel mogelijk te ontwikkelen	45,6	26,4	28,0
De landelijke ontwikkelingen in de kerk staan erg ver af van waar ik in de kerk mee bezig ben	39,5	35,5	25,0
In het plaatselijk kerkenwerk krijgt het landelijk kerkverband gestalte	37,2	45,3	17,5
Als ik over de kerken in de krant lees, heb ik het idee dat het over mijn kerk gaat	24,1	40,7	35,2
Wat de landelijke kerk zegt over het vrijwilligerswerk laat me onverschillig	16,2	36,7	47,1
Ik voel me als vrijwilliger vaak belemmerd door landelijke richtlijnen, voorschriften en procedures	11,7	35,5	52,8
Voor mij is het landelijk dienstencentrum het centrum van mijn kerk	10,7	41,7	47,6

21 Met factoranalyse

22 De volgende functies horen hierbij: coach, trainer, manager, motor, begeleider, adviseur

23 De volgende functies horen hierbij: prediker, leraar, Dienaar van het Goddelijk Woord.

We zien hier weliswaar weinig identificatie met het LDC of landelijke kerk als er in de krant over wordt gesproken, maar zo'n driekwart vindt het goed dat er landelijke richtlijnen zijn, waarbij meer dan de helft niet kan onderschrijven dat ze zich belemmerd voelen door landelijke richtlijnen en voorschriften. Echte congregationalisten zouden hier waarschijnlijk niet aan moeten denken. Aan de andere kant zien we ook niet een duidelijk concept van een landelijk verband waarvan de plaatselijke kerken deel uitmaken. Het beeld is diffuus.

6.4.5 motieven en visie op ambt en predikant

De onderlinge samenhang tussen de doelen van gemeentezijn met de andere blokjes uit *motieven en meningen* hoeven we niet nader te onderzoeken. De instemming met het ene patroon *drievoudig doel* zijn immers zo groot dat we het over de hele linie tegen komen bij de vrijwilligers. Evenmin kijken we naar de samenhangen met de groep uitspraken *verhouding tot de landelijke kerk*, we vonden hier geen samenhangend patroon en daarom laten we dit als verder te onderzoek item buiten de analyses.

Wel loont het de moeite om naar de samenhangen te kijken tussen motieven aan de ene kant en visie op ambt en predikant aan de andere kant.

We zien er dan echter maar één en dan nog lichte samenhang, namelijk tussen *religieuze motieven* en *klassieke visie op rol van predikant*. Alle andere patronen komen evenwichtig verspreid onder de vrijwilligers voor. Anders gezegd: we kunnen uit het feit of iemand de *moderne visie op de rol van predikant* aanhangt niet voorspellen wat de voornaamste motieven voor het vrijwilligerswerk zijn, om eens een voorbeeld te noemen.

6.5 Samenvatting en discussie

We hebben hiermee een beschrijving gegeven van de vrijwilligers. Het vormt het globale beeld van die 268-duizend mensen die onbetaald actief zijn in de kerk. Het is een redelijk gemêleerd beeld, maar als we er op grotere afstand naar kijken (en daarmee de nuances uit het oog verliezen), zien we mensen van middelbare leeftijd, met een middelbare of hogere opleiding die hun uren kerkenwerk in eerste instantie maken vanwege hun betrokkenheid bij de kerk. Ze hebben daarbij ook religieuze en persoonlijke en sociale motieven.

Die betrokkenheid bij de kerk blijkt niet alleen uit hun vrijwilligerswerk, ze gaan ook regelmatig naar de kerkdiensten en nemen deel aan doordeweekse activiteiten. Vrijwel allemaal zijn ze belijdend lid, vier van de tien zijn ambtsdrager.

Naar geestelijke stroming laten ze zich lastiger indelen, hoewel de middengroep en de oecumenisch gezinden de helft van de vrijwilligers uitmaken.

We zien een grote kerkelijke betrokkenheid (o.a. tot uitdrukking komend in kerkgang) bij de vrijwilligers. En dat roept gelijk de vraag op hoe we die samenhang moeten zien. Worden vrijwilligers alleen geworven onder trouwe kerkgangers, of wordt men door het vrijwilliger-zijn trouw kerkganger? Op grond van dit onderzoek, kunnen we die vraag niet beantwoorden. Wel kunnen we op grond van de feiten vaststellen dat vrijwilligers kerkgangers zijn.

We zien ook dat bijna alle vrijwilligers belijdend lid zijn. Dat werpt een eigen licht op de vraag of belijdenis een drempel vormt voor het lidmaatschap van de kerkenraad. Alleen ambtsdragers kunnen namelijk lid van de kerkenraad worden. En om ambtsdrager te kunnen worden moet men belijdenis hebben gedaan. Hier blijkt nu dat vrijwel iedereen die zich inzet voor de kerk belijdend lid is. Er zullen dan ook maar heel weinig mensen zijn die geen belijdenis willen doen en toch lid van de kerkenraad willen worden.

Kijkend naar de motieven van vrijwilligerswerk zien we dat de betrokkenheid bij de kerk de trekker is van de motivatie (85%). Op de tweede plaats staan de persoonlijke en sociale motieven. Het zijn beide niet inhoudelijk gevulde motieven. Je kunt ze bij wijze van spreken ook bij de voetbalvereniging tegen komen. Dat het toch om iets anders gaat in de kerk, blijkt uit de samenhangen met de religieuze motieven en de betrokkenheid op de samenleving. Men heeft niet alleen wat met een bepaalde organisatie, maar men is ook religieus en maatschappelijk geëngageerd.

Deskundigheid als motief staat wat los van de andere motieven. Duidt dat erop dat mensen om hun deskundigheid worden gevraagd terwijl religieuze motivatie en betrokkenheid op de samenleving van ondergeschikt belang zijn? Als dat zo is, vraagt men wel deskundigen, maar niet-geëngageerden. En je kunt je afvragen waarom je dat zou willen.

Het ambt wordt door meer dan de helft van de vrijwilligers als van waarde gezien. Ambtsdragers zijn dus een ander soort vrijwilligers (en in die zin is de terminologische gelijkstelling die we in dit onderzoek aanhouden, niet terecht voor velen). Dat toetreding tot het ambt met meer omkleed is (bevestiging, ambtsgeheim, afgesproken periode) dan ander kerkelijk vrijwilligerswerk, lijkt hier goed bij aan te sluiten.

Tot slot staan we nog stil bij de visie op de predikant. Het valt op dat veel vrijwilligers de moderne visie op het predikantschap aanhangen. Hierin zitten juist die termen die met 'vrijwilligersmanagement' te maken hebben. Men verwacht van predikanten blijkbaar wat op dat punt. Of predikanten zich daarvoor toegerust voelen is een vraag die vervolgens de aandacht verdient.

De moderne visie verdringt de klassieke visie echter niet. Dat zou er op kunnen wijzen dat de functie van predikant, naar de visie en verwachtingen van de vrijwilligers, niet verschuift, maar wordt uitgebreid. Wederom een signaal dat hier een punt ligt dat aandacht verdient, zeker als we de berichten over hoge werkdruk erbij betrekken.

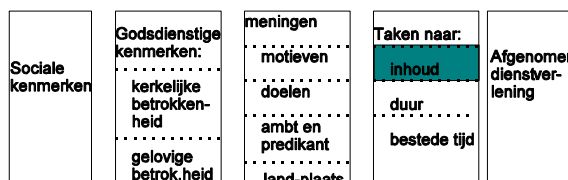
7 VRIJWILLIGERSWERK

Waar we in de vorige hoofdstukken vooral stilstonden bij de vrijwilligers zelf, kijken we nu naar het werk dat zij doen. Waaraan worden die ruim 1 miljoen uren besteed?

Om dat te beschrijven hebben we een groot aantal taken in de vragenlijst opgenomen, met de vraag welk vrijwilligerswerk men op dit moment doet.

7.1 Taken naar werksoort (afzonderlijk)

De taken hebben we gegroepeerd naar werkveld. Daarbij onderscheiden we taken op het gebied van informatie; op gebied van pastoraat, bezoekerwerk en diaconaat; op gebied van missionair werk en evangelisatie; met categoriale groepen; op het gebied van catechese en vorming en toerusting; rond erediensten; op het gebied van contacten en vertegenwoordiging; en op het terrein van bestuur en administratie.

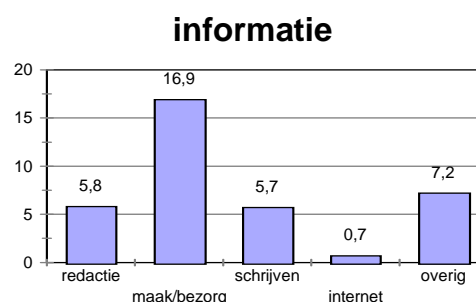
Daarmee hebben we een grove indeling van het kerkenwerk

In dit hoofdstuk treffen we dan allereerst een overzicht van de taken met het percentages vrijwilligers hierbij. We geven de resultaten telkens in kleine staafdiagrammetjes weer, waarbij de getallen boven op de staven verwijzen naar het percentage vrijwilligers dat aangeeft deze taak *op dit moment* te vervullen. We bekijken eerst werkterrein voor werkterrein en zullen daarna stilstaan bij de meest en minst genoemde.

7.1.1 vrijwilligerswerk op het gebied van informatie

Hieronder vatten we de redactie van het kerkblad en/of andere kerkelijke informatiebladen; het maken en/of bezorgen van kerkblad en/of andere kerkelijke informatiebladen; het regelmatig schrijven in een terugkerende rubriek; redacteur of webmaster van een internetpagina van de kerk; en overige taken op het gebied van informatie.

Maken en bezorgen blijkt dan het vaakst genoemd. Bijna 17% van de vrijwilligers van de vrijwilligers is hiermee bezig. Internetredactie haalt nog niet één procent.

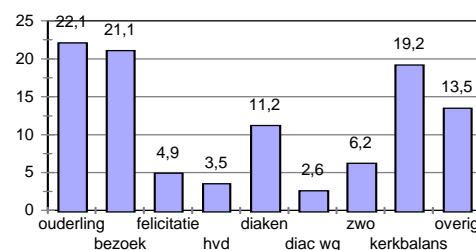

7.1.2 vrijwilligerswerk op het gebied van pastoraat, bezoekerwerk en diaconaat

Hieronder vatten we de volgende taken: ouderling; bezoekermedewerker/contactpersoon/lid wijkteam; felicitatiedienst; Hervormde Vrouwendienst; diaken; lid diaconale werkgroep; zendingscommissie/ZWO-groep; medewerker Actie Kerkbalans; en overige taken op het gebied van pastoraat, bezoekerwerk en diaconaat.

Het bezoekerwerk wordt door veel vrijwilligers als taak genoemd. Bezoekerwerk als ouderling daarbij het vaakst. Meewerken met kerkbalans behoort tot de taken van een op de vijf vrijwilligers.

pastoraat, bezoek en diaconaat

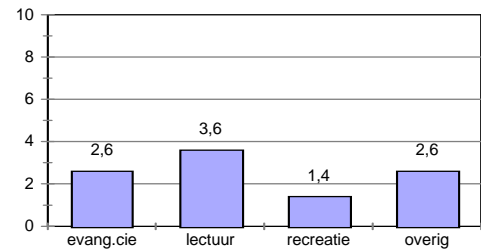
7.1.3 vrijwilligerswerk op het gebied van missionair werk en evangelisatie

Hieronder vatten we de volgende taken: evangelisatie- of apostolaatscommissie; leatuurwerk (zoals verspreiding van Open Deur en/of Elisabethbode); recreatiewerk; en overige taken op het gebied van missionair werk en evangelisatie.

De taken worden niet vaak genoemd door onze respondenten. Binnen deze categorie is het leatuurwerk de meest genoemde met 3,6%.

Het recreatiewerk scoort het laagst binnen deze categorie: 1,4%.

missionair werk en evangelisatie

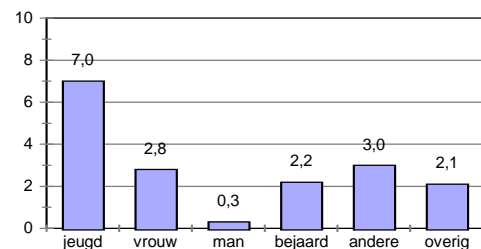

7.1.4 vrijwilligerswerk met categoriale groepen

Hieronder vatten we het leiding geven aan verschillende categoriale groepen, te weten: jeugd en jongeren (b.v. club, soos); vrouwenvereniging; mannenvereniging; bejaardenwerk; overige groepen; en tevens overige taken met categoriale groepen.

Jeugd- en jongerenwerk is binnen deze groep het vaakst genoemd: 7% van de vrijwilligers is hier mee bezig. Leiding aan mannenvereniging scoort met 0,3% het laagst.

categoriale groepen

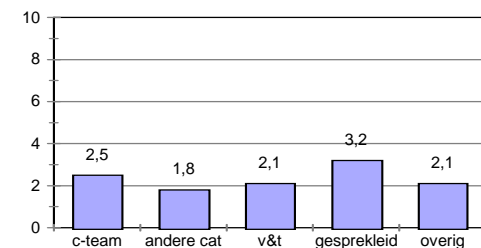

7.1.5 vrijwilligerswerk op het gebied van catechese, vorming en toerusting

Hieronder vatten we de volgende taken: lid van een catecheseteam, dat wil zeggen, zelf catechese geven; andere taken rondom catechese; lid van commissie vorming en toerusting, gesprekskringen, leerhuizen, e.d.; gespreksleider voor gespreksavonden; en overige taken op het gebied van catechese, vorming en toerusting.

Gespreksleider of -leidster zijn wordt binnen deze groep taken het vaakst genoemd en wel door 3,2% van de vrijwilligers. Andere taken rondom catechese /catechisatie (anders dan zelf catechese geven) wordt door 1,8% genoemd en is daarmee de minst vaak genoemde.

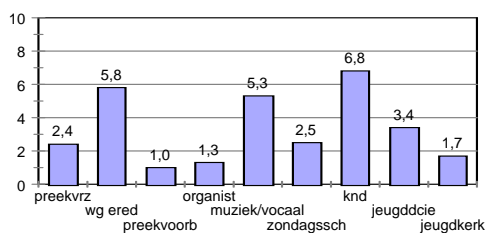
catechese, vorming en toerusting

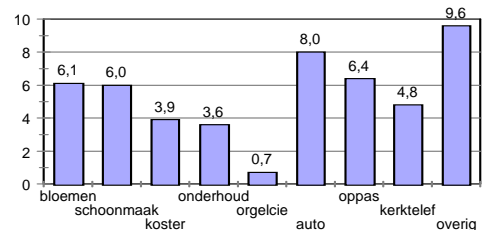
7.1.6 vrijwilligerswerk rondom erediensten

Hieronder vatten we de volgende taken: preekvoorziening; werkgroep erediens t/liturgiecommissie; commissie/gespreksgroep voor preekvoorbereiding; *onbetaald* organist; *onbetaald* instrumentale of vocale (zang) medewerking aan de eredienst; zondagsschool; kindernevendienst; jeugddienstcommissie; jeugdkerk (d.w.z. (deel van de) kerkdienst naast de reguliere eredienst voor jongeren vanaf 12 jaar); bloemencommissie; schoonmaakdienst; *onbetaalde*

eredienst (1)

eredienst (2)

koster; onderhoudsdienst; orgelcommissie; autodienst; kinderoppas; kerktelefoon- en bandrecorderdiensten; en overige taken rondom eredienst. Gezien de grote lijst maken we twee diagrammetjes.

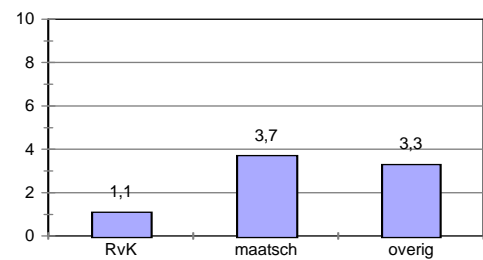
De autodienst wordt hier het vaakst genoemd: 8%, afgezien dan van de categorie ‘overige taken’. Eveneens wordt de kindernevendienst vaak genoemd en de bloemencommissie en schoonmaakdienst. Lid van een orgelcommissie komt sporadisch voor.

7.1.7 vrijwilligerswerk op het gebied van contacten en vertegenwoordiging

Hieronder vatten we de volgende taken: lid van de Raad van Kerken; contacten met maatschappelijke organisaties; en overige taken op het gebied van contacten en vertegenwoordiging.

Raad van Kerken wordt door 1,1% genoemd en is daarmee binnen deze groep (van drie) de minst vaak genoemde. Allicht dat contacten met maatschappelijke organisaties dan de meest vaak genoemde is, als we ‘overig’ buiten beschouwing laten. We zien hier 3,7% van de vrijwilligers.

contact en vertegenwoordiging

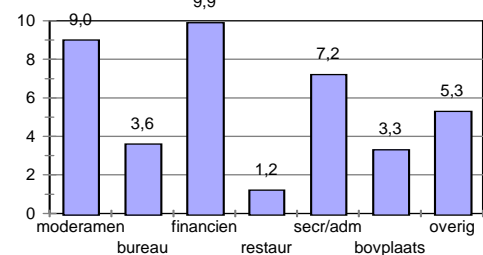

7.1.8 vrijwilligerswerk op het terrein van bestuur en administratie

Hieronder vatten we de volgende taken: preses/voorzitter, scriba, lid van Moderamen van de kerkenraad; kerkelijke administratie; *vrijwillig* kerkelijk bureau; lid van Commissie van Beheer, Kerkvoogdij of financiële commissie; lid van restauratiecommissie; secretariael of administratief werk; lid van bovenplaatselijke (classicale, provinciale of landelijke) bestuursorganen; en overige taken op het terrein van bestuur en administratie.

Bijna 10% van de vrijwilligers heeft een functie in een financiële commissie, een procent minder is modera-menlid. Binnen de groep *bestuur en administratie* komt lid van een restauratiecommissie het minst vaak voor: 1,2%.

bestuur en administratie

7.2 Meest genoemde taken

Hiermee zijn de percentages van alle in de vragenlijst voorgelegde taken gepresenteerd. Binnen de categorie *pastoraat, bezoekerwerk en diaconaat* komen we de hoogste percentages tegen, waarbij dan gelijk ouderling en bezoekermedewerker de vaakst uitgevoerde vrijwilligerstaken blijken te zijn.

Het minst vaak wordt *leiding van mannenvereniging* genoemd en eveneens onder de 1% blijven webmaster/redacteur van internetpagina en lid van orgelcommissie.

7.3 Taken naar werksoort (gegroepeerd)

We staan nog wat langer stil bij de taken die worden uitgevoerd. Uit de diagrammen is af te leiden hoeveel procent van de vrijwilligers op de specifieke taak actief is. We kunnen de taken ook per groep bij elkaar op tellen en zien dan hoeveel taken er per werksoort worden verricht.

Vervolgens kunnen we voor een taak en werkveld berekenen hoeveel mensen er in het hele land met die taak bezig zijn. Daarbij moet het onderscheid tussen ‘vrijwilliger’ en ‘taak’ duidelijk worden gemaakt. Eén vrijwilliger kan meerdere taken vervullen. We kunnen dus wel uit het

aantal afzonderlijke taken berekenen hoeveel vrijwilligers er in de SoW-kerken met die taken bezig zijn, maar we mogen niet de totaalaantallen vrijwilligers per werksoort uit deze tabel bij elkaar optellen en doorrekenen naar heel SoW.

Het 'geschat landelijk aantal' is het aantal vrijwilligers dat we berekenen op grond van het percentage vrijwilligers dat we vinden in ons onderzoek. Het gaat hier natuurlijk om een schatting.

Het is ook goed te beseffen dat er van een zekere selectieve respons sprake kan zijn. Kleinere taken kunnen bij de steekproeftrekking over het hoofd zijn gezien en dus zijn deze vrijwilligers niet benaderd. Daarnaast is het mogelijk dat een bepaald soort vrijwilligers de vragenlijst niet heeft ingevuld. Dat betekent dan een iets grotere bijdrage van de veelvoorkomende taken als ouderling, bezoekmedewerker of diaken en een kleinere vertegenwoordiging van preekvoorziening of recreatiewerk.

Overigens is het ook goed te beseffen dat we lokale kerkelijke gemeentes hebben aangeschreven; deze lokale kerkelijke gemeentes kunnen weer bestaan uit meerdere wijkgemeentes. Zo kan het aantal voorzitters van een kerkenraad binnen een gemeente oplopen tot het aantal wijkgemeentes (plus één van Centrale of Algemene Kerkenraad), het aantal ouderlingen gaat dan des te harder.

Met deze vooropmerkingen in het achterhoofd bekijken we de tabel. We zien dan dat er veel ouderlingen en bezoekmedewerkers in de kerken actief zijn, meer dan diakenen. Diakenen vormen eigenlijk maar de helft van het aantal ouderlingen. En daaruit mogen we afleiden dat er blijkbaar meer menskracht wordt ingezet bij pastoraat en bezoek dan voor dienst aan de wereld.

Tabel 7.1

Groep	taak	aantal vrijwilligers	
		bestand	geschat landelijk aantal
informatie	redactie	109	15.500
	maken en bezorgen	316	45.100
	scribent	107	15.300
	webmaster	13	1.900
	overig	134	19.100
Totaal informatie		<u>679</u>	
pastoraat, bezoekwerk, diaconaat	ouderling	413	59.000
	bezoekmedewerker	395	56.300
	felicitatiedienst	92	13.100
	Hervormde Vrouwendienst	65	9.300
	diaken	210	30.000
	diaconale werkgroep	48	6.800
	zwo/zending	116	16.500
	kerkbalans	359	51.200
	overig	252	36.000
Totaal pastoraat, bezoekwerk, diaconaat		<u>1950</u>	

Tabel 7.1

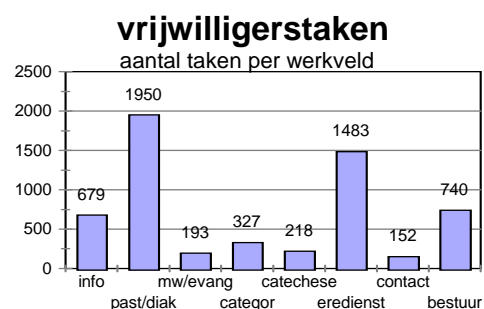
Groep	taak	aantal vrijwilligers	
		bestand	geschat landelijk aantal
missionair werk en evangelisatie	evangelisatiecommissie	49	7.000
	lectuurwerk	68	9.700
	recreatiewerk	27	3.900
	overig	49	7.000
Totaal missionair werk en evangelisatie		193	
categoriale groepen	jeugd en jongerenwerk	131	18.700
	vrouwenvereniging	53	7.600
	mannenvereniging	6	900
	bejaardenwerk	41	5.800
	andere groepen	56	8.000
	overig	40	5.700
Totaal categoriale groepen		327	
catechese, vorming en toerusting	catecheseteam	46	6.600
	anders catechese	34	4.800
	commissie vorming en toerusting	40	5.700
	gespreksleiding	59	8.400
	overig	39	5.600
Totaal catechese, vorming en toerusting		218	
eredienst	preekvoorziening	44	6.300
	werkgroep eredienst	108	15.400
	preekvoorbereiding	18	2.600
	organist	25	3.600
	muziek/vocaal	99	14.100
	zondagsschool	46	6.600
	kinder nevendienst	128	18.300
	jeugddienstcommissie	64	9.100
	jeugdkerk	32	4.600
	bloemencommissie	115	16.400
	schoonmaakdienst	112	16.000
	koster	72	10.300
	onderhoud	67	9.600
	orgelcommissie	14	2.000
	autodienst	150	214.000
	kinderoppas	120	17.100
	kerktelefoon	90	12.800
	overig	179	25.500
	Totaal eredienst		1483

Tabel 7.1

Groep	taak	aantal vrijwilligers	
		bestand	geschat landelijk aantal
contact en vertegenwoordiging	Raad van Kerken	21	3.000
	contact met maatschappelijke org.	69	9.800
	overig	62	8.800
Totaal contact en vertegenwoordiging		152	21.700
bestuur en administratie	moderamen	168	24.000
	kerkelijk bureau	68	9.700
	financiën	186	26.500
	restauratiecommissie	23	3.300
	secretarieel en administratief	134	19.100
	bovenplaatselijk	61	8.700
	overig	100	14.300
Totaal bestuur en administratie		740	

In het volgende staafdiagram hebben we het totaalaantal taken per werkveld aangeduid met staven. Hoe langer de staaf, hoe meer taken er binnen dit werkveld worden genoemd.

De langste staven staan voor de meeste taken en dan blijkt uit het diagram dat aan *pastoraat, bezoekerwerk en diaconaat* de meeste taken toekomen. Op de tweede plaats staan de taken rondom de *erediensten*. De middengroep wordt ingenomen door *bestuur en administratie* en *informatie*. *Missionair werk en evangelisatie* sluit, samen met *contact en vertegenwoordiging* de rij.

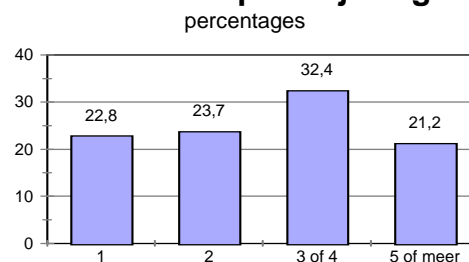
7.4 Aantal taken per vrijwilliger

Vrijwilligers kunnen meerdere taken op zich hebben genomen, we vermeldden het al eerder. In het diagram *aantal taken per vrijwilliger* presenteren we deze gegevens iets specifieker.

We zien dan in de tabel dat drie of meer taken het vaakst voorkomt. 32%, bijna een derde heeft drie of meer taken. 21%, dat is een op de vijf, heeft zelfs vijf taken of meer.

Dat betekent dat we een flink aantal vrijwilligers tegen komen die slechts een taak vervullen (22,8%), maar een bijna even groot percentage dat juist meerdere taken op zich neemt.

aantal taken per vrijwilliger

7.5 Hoe lang is men vrijwilliger

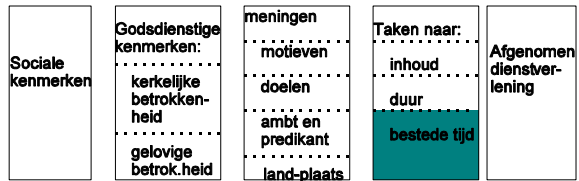
In deze paragraaf staan we stil bij de vraag hoe lang men vrijwilligerswerk doet. Daarvoor stelden we allereerst de vraag hoe lang men al vrijwilligerswerk doet als alle jaren bij elkaar worden opgeteld. We komen dan op een gemiddeld van 15,37 jaar, met een flinke spreiding, die loopt van 0 jaar tot 65 jaar. Tien jaar wordt het vaakst genoemd. De helft van de respondenten is 13 jaar of langer vrijwilliger.

De gemiddelde duur van de huidige taak is zeven en driekwart jaar. Ook hier treffen we een spreiding en wel van 0 tot 50 jaar. De helft van de vrijwilligers heeft de huidige taak vijf jaar of langer, twee jaar actief in de huidige taak komt het meeste voor.

7.6 Hoeveel uur per week doet men vrijwilligerswerk

De tijd die de respondenten aan het werk besteden per week ligt gemiddeld op 4,23 uur, we zagen het reeds in een eerdere paragraaf. Twee uur per week wordt het vaakst genoemd, de helft van de respondenten besteed tot 3 uur per week aan kerkenwerk.

7.7 Samenvatting en discussie

We zien dat er binnen de kerk een buitengewoon groot aantal taken worden uitgevoerd. Onze 1.879 respondenten zijn met elkaar al goed voor 5.742 taken.

Vrijwilligerswerk verveelt blijkbaar niet, want de vrijwilligers zijn gemiddeld een kleine acht jaar bezig met hun taak en al vijftien jaar actief als kerkelijk vrijwilliger. En dat zo'n vier uur en een kwartier per week.

De meeste vrijwilligersinzet is bij pastoraat en bezoekwerk; het lijkt prima aan te sluiten bij de uitspraak die we eerder tegenkwamen dat in een gemeente mensen met elkaar mee horen te leven.

In de paragraaf 'doelen' zagen we een patroon dat de doelen van het gemeente-zijn aangaf. We noemen dit patroon *drievoudig doel*. De aanhang is zo groot dat het blijkbaar de leidraad voor iedere vrijwilliger vormt. In dat patroon zien we gemeenschap, organisatie en beweging nauw samenhangen. De uitspraken in het patroon gaan over huisbezoek als kerntaak van de gemeente, het belang van een goede kerkenraad en de rol van de kerk in de samenleving.

In de hoeveelheid taken die worden vervuld zien we dit nu weer terugkomen. Het belang van huisbezoek en het met elkaar meeleven zien we direct terugkomen in de grote aantallen ouderlingen en bezoekmedewerkers.

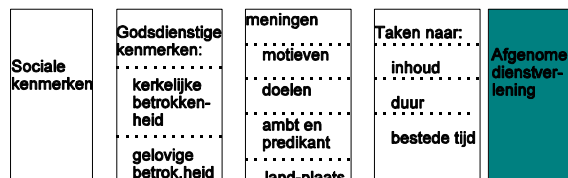
Het belang van de organisatie past bij de 10% vrijwilligers in de beheerorganen (kerkvoogdij, kerkrentmeesters, commissie van beheer). De betrokkenheid op de samenleving past vervolgens bij de 11% diakenen.

Tegelijkertijd blijft het opvallend dat het aantal diakenen slechts de helft van het aantal ouderlingen bedraagt. Een mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat een groot aantal niet-pastorale taken, waarvoor wel vertegenwoordigers in de kerkenraad zitten, vaak aan ouderlingen worden toebedeeld. Voorbeelden hiervan zijn voorzitter kerkenraad, scriba, jeugdouderling e.d. Daarnaast zijn in hervormde kerk (en ook wel in de SoW-kerk) de 'financiële mensen' ouderling (ouderling van beheer, ouderling kerkvoogd, e.d.). Maar waarschijnlijk moeten we toch concluderen dat pastoraat meer inzet krijgt dan de dienst aan de wereld.

Opvallend hoog is verder het aantal medewerkers van Kerkbalans. De praktijk zal zijn dat ten tijde van Kerkbalans heel veel vrijwilligers dit als taak op zich nemen.

8 DIENSTVERLENING

Voor de vrijwilligers staan tal van diensten ter beschikking om hen te helpen bij hun taken. Er verschijnen boeken en bladen over het werk dat men doet, er worden cursussen georganiseerd en men kan advies inwinnen om enkele voorbeelden te noemen. Die dienstverlening willen we in dit hoofdstuk beschrijven. We maken hiervoor een (pragmatisch) onderscheid in *bijeenkomsten*, *lectuur* en *advisering*. Deze vormen van dienstverlening staan ter beschikking van de vrijwilligers, ze hoeven er natuurlijk geen gebruik van te maken.

Als we de dienstverlening gaan beschrijven zullen we dan ook allereerst vragen of men gebruik maakt van de dienst. Is dat niet het geval dan willen we ook graag weten of men kan aangeven waarom niet. Maakt men wel gebruik van de dienstverlening dan hebben we eveneens een aantal vervolgvragen.

In ons onderzoeksschema bevinden we ons nu dus in het laatste vakje. Dit laatste onderdeel van het onderzoeksschema zullen we bespreken in drie paragrafen, over resp. bijeenkomsten, lectuur en over advisering. We besteden een aparte paragraaf aan de vrijwilligers die geen gebruik maken van de dienstverlening.

8.1 Bijeenkomsten

De term *bijeenkomsten* gebruiken we als verzamelterm voor allerlei bijeenkomsten ten behoeve van kerkelijke vrijwilligers, zoals studiedagen, themadagen, ontmoetingsdagen, cursussen, conferenties, soms in de eigen kerk of plaats, soms regionaal of landelijk.

Niet iedereen gaat naar *bijeenkomsten*. Van onze respondenten geven 762 (40%) er aan dat zij om verschillende redenen geen gebruik maken van bijeenkomsten. Zij geven hiervoor verschillende redenen aan, die we hieronder in volgorde in een tabel opsommen.

deelname aan bijeenkomsten

tabel 8.1: redenen om niet deel te nemen aan bijeenkomsten

reden	% van niet deelnemers	% van totaal
ik heb geen tijd om die bijeenkomsten te volgen	30,6	12,5
het lijkt me niet nodig als vrijwilliger dergelijke bijeenkomsten te volgen	15,4	6,3
ik word er meestal niet veel wijzer van, want ik heb vanuit mijn werk op opleiding al voldoende deskundigheid	13,0	5,3
ik word er meestal niet veel wijzer van, want het gaat zelden over de zaken waar ik mee bezig ben	11,5	4,7
ik weet niet dat er dergelijke bijeenkomsten bestaan	10,5	4,3
de inhoud van die bijeenkomsten spreekt mij niet aan	9,0	3,7
anders	30,2	12,3
N=	768	1879

Geen tijd vormt de voornaamste reden om de bijeenkomsten niet te bezoeken. Van de drie vormen van dienstverlening leggen bijeenkomsten ook het meeste beslag op de tijd. Lectuur kun je lezen wanneer het uitkomt, advies kun je ook min of meer op een passende tijd vragen, maar bijeenkomsten staan gewoon gepland. Het vraagt reistijd en tijd om aanwezig te zijn en

dat is al gauw een dagdeel, meestal meer. Het verbaast daarom niet dat ‘geen tijd’ bovenaan staat.

De antwoordmogelijkheid ‘anders’ scoort ook hoog; wat daar achter schuil gaat is nu niet meer te achterhalen. De antwoorden ‘niet nodig om als vrijwilliger te volgen’ en ‘ik wordt er niet veel wijzer van’ scoren relatief laag (15%, resp. 13% van de genoemde 768); ze duiden op een bepaald zelfverstaan van de vrijwilliger dat of laag is (“ik ben maar vrijwilliger, ik heb het niet nodig”) of zelfverzekerd (“mij leren ze daar niet veel meer”).

Dat de bijeenkomsten inhoudelijk niet veel om hakken hebben, kan door slechts 3,7% van de vrijwilligers worden onderschreven.

Er is een flink aantal vrijwilligers dat wel bijeenkomsten bezoekt. Het gemiddelde (van de mensen die wel bijeenkomsten bezoeken) ligt op ruim vijf keer in de afgelopen drie jaar. Delen we het aantal keer dat men naar een bijeenkomst gaat in categorieën in, dan ziet de verdeling er als volgt uit:

tabel 8.2: aantal keren dat bijeenkomsten worden bezocht

aantal keer	percentage van bezoekers	percentage van totaal
1-2	44,0	23,4
3-5	28,7	15,3
6 of meer	27,4	14,6
N=	1001	1879

We rekenen vanaf nu verder met de mensen die wel de bijeenkomsten bezoeken. Die legden we de vraag voor over welk soort kerkenwerk de bijeenkomsten ging, wie de bijeenkomsten hadden georganiseerd, waarom men deelnam en hoe men van de bijeenkomst afwist. We behandelen de vragen achtereenvolgens

8.1.1 onderwerp van de bijeenkomsten

We legden de volgende mogelijkheden voor: kerkenraadswerk; bestuurlijke zaken; pastoraat; diaconaat; financiële zaken; eredienst; evangelisatie, missionair werk; catechese; jeugd- en jongerenwerk; gemeenteopbouw; vorming en toerusting; publiciteit en informatie; anderen onderwerpen. Meerdere antwoorden zijn hier mogelijk.

De bijeenkomsten voor de kerkenraad en bestuurlijke zaken wordt het meest genoemd, en wel door ruim een kwart (27%). Dat geldt ook voor bijeenkomsten over pastoraat (26%). Vorming en toerusting, jeugd- en jongerenwerk en diaconaat volgen dan, alle zo’n twee van de tien vrijwilligers die aan bijeenkomsten deelnemen (20%, 20%, resp. 19%). Dan volgen gemeenteopbouw (16%), eredienst (12%), financiële zaken (12%) en evangelisatie en missionair werk (10%). Tot de laagste categorie behoren catechese (5%) en publiciteit en informatie (5%).

8.1.2 organisatie van de bijeenkomsten

We gaven de mogelijkheid om instanties aan te geven en net als hierboven zijn meerdere antwoorden mogelijk. We plaatsen de percentages in een tabel.

Tabel 8.3: organiserende instanties voor bijeenkomsten

organiserende instantie	percentage
Provinciaal bureau of Regionaal Dienstencentrum van een van onze kerken	41,4
Landelijk bureau van een van onze kerken	17,5
Inwendige Zendingbond (IZB) Gereformeerde Zendingbond (GZB), Hervormd-Gereformeerde Jeugdbond (HGJB)	11,3
Vereniging van Kerkvoogdijen, Landelijk Verband van Commissies van Beheer	6,8
Evangelisch Werkverband	2,4
Confessioneel Gereformeerd Beraad (CGB);	0,8
Interkerkelijk Werkverband voor de Recreatie (IWR)	0,7
Charismatisch Werkverband	0,6
anders	46,2
N=	1015

Op bijna eenzame hoogte staat het Provinciaal Bureau, c.q. Regionaal Dienstencentrum: vier van de tien vrijwilligers die bijeenkomsten bezoeken gaan naar bijeenkomsten die door de RDC's zijn georganiseerd. Overigens gaat de diffuse categorie 'anders' het RDC nog voor, maar het is niet te achterhalen welke verscheidenheid hierachter schuil gaat. Wel is hieruit af te leiden dat er nog meer spelers op het veld zijn en dat die adequaat aanbod leveren.

8.1.3 motivatie voor deelname

Bij de vraag naar de motivatie vroegen we welke de belangrijkste is. Het geheel is nu dus 100%. We gaven de respondenten weer een aantal mogelijkheden:

Tabel 8.4: Motivatie voor deelname aan bijeenkomsten

motivatie	percentage
om dingen leren die rechtstreeks te maken hebben met mijn vrijwilligerswerk*	42,7
om met 'collega-vrijwilligers' ervaringen uit te wisselen*	15,4
om persoonlijke vaardigheden te leren	10,3
om beter zicht te krijgen op de kerkelijke ontwikkelingen	9,2
om beter zicht te hebben op het vrijwilligerswerk dat ik doe*	9,1
om mijn geloof te verdiepen	5,6
omdat anderen uit mijn gemeente ook naar die bijeenkomst gingen	3,2
om beter zicht te hebben op maatschappelijke ontwikkelingen	3,0
om anderen te ontmoeten voor de gezelligheid	1,5
N=	857

Als we de motivatie onderverdelen in deskundigheidsbevordering op het terrein van het vrijwilligerswerk en andere redenen, dan zien we dat tweederde van de respondenten deze motivatie geeft. We hebben deze 'deskundigheidsbevordering' met een sterretje gemerkt in de tabel.

We kunnen de genoemde motivatie iets nader bekijken, door te onderzoeken welke organiserende instanties men noemt bij de motivaties. Er komt dan niet echt veel onderscheiding in het beeld, behalve als het om bijeenkomsten gaat die door het RDC worden georganiseerd. Hier wordt naar verhouding vaker gemeld dat men bijeenkomsten van het RDC vooral bezoekt om dingen te leren die rechtstreeks te maken hebben met het eigen vrijwilligerswerk. Het antwoord om beter zicht te krijgen op de kerkelijke ontwikkelingen wordt door 9% van de respondenten genoemd; hieronder vinden we naar verhouding meer mensen die naar bijeenkomsten van het RDC gaan.

Minder dan gemiddeld melden de bezoekers van RDC-bijeenkomsten de antwoorden “om met ‘collega-vrijwilligers’ ervaringen uit te wisselen”, “om andere te ontmoeten voor de gezelligheid” en “om mijn geloof te verdiepen”. Men gaat naar de bijeenkomsten van het RDC blijkbaar om wat te leren en niet voor het sociale aspect; doelgericht dus.

8.1.4 informatie over de bijeenkomst

Vier van de tien vrijwilligers weet via een folder van deze bijeenkomsten af (41%), een even groot deel wordt er door de kerkenraad op attent gemaakt (40%). Zo'n 15 % leest er over en een evengroot deel wordt er door de eigen predikant(e)/kerkelijk werker op attent gemaakt.

8.2 Lectuur

Met lectuur bedoelen we tijdschriften, bladen, brochures en kranten die vrijwilligers lezen ten behoeve van hun kerkelijke vrijwilligerswerk. De variatie hierin blijkt bijzonder groot; in totaal worden 269 verschillende vormen van lectuur genoemd. Van plaatselijke kerkbladen, tot *Trouw*, van *Computer Idee* tot *De Waarheidsvriend*, van de *Gay-krant* tot de *Begraafplaats*.

Zo'n grote verscheidenheid betekent dan ook vaak dat het aantal keer dat zo'n blad wordt genoemd relatief laag is. Maar er zijn er wat tussen die vaker genoemd worden.

Voordat we daar bij stilstaan, richten we de blik op de vraag “Kunt u aangeven waarom u geen lectuur ten behoeve van het kerkenwerk leest?” Die mogelijkheid is ook bij deze vorm van dienstverlening geboden.

In de volgorde dat ze genoemd worden, plaatsen we ze in een tabel.

We praten dan over 480 vrijwilligers die geen lectuur lezen voor hun kerkelijk vrijwilligerswerk. Dit aantal komt overeen met 26% van de respondenten.

tabel 8.5: Reden om geen lectuur te lezen

reden	% van niet lezers	% van totaal
Het lijkt me niet nodig om als vrijwilliger dergelijke lectuur te lezen	20,4	5,2
Ik weet niet dat er dergelijke lectuur bestaat	16,9	4,3
Ik heb geen tijd om die lectuur te lezen	13,1	3,4
Ik word meestal niet veel wijzer van, want het gaat zelden over de zaken waar ik mee bezig ben	13,1	3,4
Ik wordt er meestal niet veel wijzer van, want ik heb vanuit mijn werk of opleiding al voldoende deskundigheid op mijn terrein van kerkelijk vrijwilligerswerk	9,0	2,3
De inhoud van die lectuur spreekt mij niet aan	7,1	1,8
anders	35,8	9,2
N=	480	1879

Geen tijd staat nu niet meer bovenaan, maar op de derde plaats. De meest genoemde 'lijkt me niet nodig' wordt door een vijfde van de niet-lezers genoemd, maar ze vormen slechts 5,2% van alle vrijwilligers.

In totaal mochten de respondenten drie bladen noemen, waarna voor ieder blad een aantal vervolgvragen werd gesteld. De bladen die 25 keer of meer worden genoemd staan in de tabel. Ook binnen de meest genoemde is de spreiding dus groot, maar evident is dat *Kerkinformatie* en het *Ouderlingenblad* eenzaam aan top staan. Een aantal bladen zijn voor specifieke werksoorten bedoeld, zoals het *Ouderlingenblad*, *Diakonia*, *Kerkbeheer*, *Kind op Zondag*, *Vandaar*, *Omkeer*. Er tekent zich niet een duidelijk patroon af dat deze 'specialistische bladen' vaker of minder vaak worden genoemd.

8.2.1 abonnement

Men kan zich op een blad abonneren, of het bij anderen inkijken. Daarbij kan dit abonnement op eigen naam en adres en voor eigen rekening zijn, of via de kerk. Daarnaast zijn er nog een aantal gratis bladen die worden verspreid onder geïnteresseerden, die op een verzendlijst, of mailinglist staan. Tot slot noemen we nog een categorie 'anders'.

Nu blijkt het dat de meeste keer het blad via de kerk wordt ontvangen, namelijk in 52% van de gevallen. Een eigen abonnement waarvoor zelf wordt betaald komt in 22% van de gevallen voor. Op de derde plaats van de abonnementsvormen treffen we het ontvangst via een verzendlijst, 19%. Bij anderen inkijken geldt voor de resterende 7%.

Tabel 8.6: naam van lectuur met het aantal malen dat deze wordt genoemd

blad	aantal malen genoemd
Kerkinformatie	255
Ouderlingenblad	252
Diakonia	134
Woord en Dienst	128
Kerkbeheer	119
diverse plaatselijke kerkbladen	84
Kind op Zondag	73
Vandaar	53
Omkeer	49
Centraal Weekblad	45
De Waarheidsvriend	44
Elisabethbode	34
HGJB Tijdschrift / Spirit	31
dagblad Trouw	31
Confessioneel	29
RDC informatie	29

8.2.2 motivatie om te lezen

Op de vraag wat de belangrijkste redenen zijn om lectuur te lezen vinden de volgende antwoorden met het aantal keren dat het antwoord wordt genoemd en het percentage van het totaal aantal meldingen (dat zijn dus niet de percentages van het aantal vrijwilligers!).

tabel 8.6: redenen om lectuur te lezen; aantal keren dat een reden gemeld wordt bij maximaal drie vormen van lectuur en het percentage van het totaal aantal meldingen

reden	aantal meldingen	% van aantal meldingen
ik vind er achtergrond informatie	1116	13,8 ¹
ik lees er over ontwikkelingen in de kerk	939	11,6 ¹
ik vind er praktische informatie en tips waar ik wat mee kan	842	10,4 ²
ik vind er actuele informatie over mijn vrijwilligerswerk	803	9,9 ²
ik volg op die manier het kerkelijk nieuws	793	9,8 ¹
ik vind hier bruikbaar materiaal, zoals gedichten, teksten of plaatjes	633	7,8 ²
het verdiept en voedt mijn geloof	525	6,5
ik lees over relevante meningen over actuele vraagstukken	516	6,4 ¹
het helpt mij bij mijn meningsvorming over kerk en geloof	478	5,9 ¹
de praktijkvoorbeelden uit andere gemeentes vind ik inspirerend	397	4,9 ³
ik zie het als persoonlijke steun voor mijn verantwoordelijkheid als vrijwilliger	332	4,1 ³
de ervaringsverhalen van 'collega-vrijwilligers' spreken me erg aan	289	3,6 ³
ik vind er praktische suggesties hoe problemen kunnen worden opgelost	265	3,3 ²
doordat ik van andere vrijwilligers lees, ervaar ik dat ik er niet alleen voor sta	171	2,1 ³

De percentages die met een ...

1 gemarkeerd zijn verwijzen naar de motivatie informatie en opinie; in totaal 47,5%;

2 gemarkeerd zijn verwijzen naar de motivatie verzamelen van informatie en materiaal; in totaal 31,4%

3 gemarkeerd zijn verwijzen naar de motivatie uitwisseling en bemoediging; in totaal 14,7%

Bovenin de tabel staan de uitspraken over het volgen van nieuws en actualiteit; de informatie-waarde van de lectuur gaat blijkbaar voorop. Onder aan de tabel staan drie uitspraken die we zouden kunnen samenvatten met de term 'uitwisseling'. Blijkbaar is dat voor de meeste vrijwilligers het minst belangrijk om lectuur te lezen.

8.3 Advisering

De vragen naar de advisering introduceerden we als volgt: "Als u vragen heeft of advies, contact, steun, overleg of deskundigheidsbevordering nodig heeft voor uw kerkelijke vrijwilligerswerk kunt u bij tal van instanties en personen terecht. Er zijn regionale (provinciale) en landelijke dienstencentra, adviescentra en consultants. Evengoed is het mogelijk om vragen te stellen aan de eigen predikant of kerkelijk werker, 'collega-vrijwilligers' of vrienden of bekenden. Al deze vragen om advies, tips en suggesties duiden we verder aan met de term 'advisering'."

vragen van advisering

Natuurlijk bestaat er ook de mogelijkheid om *geen* advies te vragen. Wanneer vrijwilligers in de afgelopen drie jaar geen advies hebben gevraagd, vroegen we hen om aan te geven wat daar de reden van is.

Er zijn 431 respondenten (23%) die geen advisering hebben gevraagd de afgelopen drie jaar.

tabel 8.7: reden om geen advies te vragen

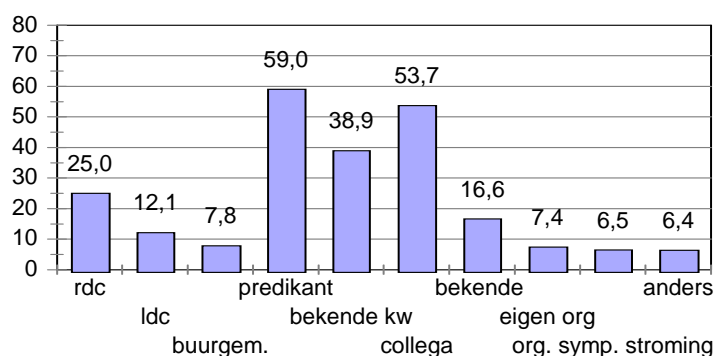
reden	% van niet vragers	% van totaal
Het is nooit in mij opgekomen om over het kerkelijk vrijwilligerswerk advisering te vragen	42,3	9,7
Het lijkt mij niet nodig om als vrijwilliger adviezen te gaan vragen	25,9	6,0
Ik word er meestal niet veel wijzer van, want ik heb vanuit mijn werk of opleiding al voldoende deskundigheid op mijn terrein van kerkelijk vrijwilligerswerk	21,9	5,1
Ik word er meestal niet veel wijzer van, want het gaat zelden over de zaken waar ik mee bezig ben	13,4	3,1
De consultants en adviseurs spreken mij niet aan	3,5	0,8
N=	431	1879

Een relatief hoog aantal vrijwilligers heeft nooit beseft dat je advies zou kunnen vragen. Of ze dat daadwerkelijk wel doen, als ze weten dat het kan, kunnen we niet peilen, maar het is wel een substantieel deel van de 431 vrijwilligers dat nooit om advisering vraagt. Het inhoudelijke argument (“ik word er niet wijzer van”) neemt een middenpositie in. De antwoorden ‘ik wordt er niet veel wijzer van’ en “het lijkt me niet nodig” vormen te samen nog geen 15%. Men heeft blijkbaar geen aarzelingen bij de adviseurs en consultants, gezien het lage percentage hier.

8.3.1 instanties voor advisering

Als men wel advies vraagt, bij wie doet men dat dan? We gaven tien mogelijkheden. Ze luiden: provinciaal of regionaal bureau van een van onze kerken; landelijk bureau van een van onze kerken; iemand uit een naburige gemeente; eigen predikant; een bekende die in hetzelfde kerkenwerk werkzaam is al ik; een ‘collega-vrijwilliger’ uit mijn eigen gemeente; een bekende waarvan ik vermoed dat zij/hij wel iets van het onderwerp zal weten; een voor mijn vrijwilligerswerk geëigende organisatie zoals Vereniging van Kerkvoogdijen, Landelijk Verband van Commissies van Beheer, e.d.; organisaties vanuit een bepaalde stroming binnen de kerk die mijn sympathie heeft, zoals CGB, HGJB, IZB, Evangelisch Werkverband, Charismatisch Werkverband; andere instanties. In het diagram zijn ze met afkortingen aangegeven.

instanties voor advisering

Dan blijkt dat zes van de tien vrijwilligers die wel eens om advies vragen hiervoor naar hun predikant(e) gaat. Een iets kleiner deel gaat naar ‘collega-vrijwilligers’. De op twee na meest genoemde is de bekende die in hetzelfde kerkenwerk zit. De overeenkomst is het samengaan van iemand die dichtbij is, eenvoudig bereikbaar en ook kerkelijk actief is.

Van de instanties die dan volgen wordt het RDC door een kwart genoemd. Slechts enkelingen gaan naar eigen organisaties of organisaties vanuit een sympathieke geestelijke stroming. Wat dat betreft zijn het RDC en het LDC als centra van de kerken aanmerkelijk dichterbij dan de geëigende organisaties en de organisaties van stromingen. Dat zal er deels mee te maken hebben dat ze breder georiënteerd zijn. De ‘voor mijn vrijwilligerswerk geëigende organisaties’

hebben per definitie al een kleinere doelgroep. Hetzelfde geldt ook voor ‘organisaties vanuit een bepaalde stroming binnen de kerk die mijn sympathie heeft’.

8.3.2 motivatie van vragen om advisering

“Kunt u aangeven met welk doel u contact zoekt, advisering vraagt of overleg heeft over uw kerkelijk vrijwilligerswerk met de instantie(s) die u hierboven noemde?” vroegen we de respondenten. Acht mogelijkheden gaven we ze, meer dan één antwoord was mogelijk. De resultaten? U ziet ze weer gepresenteerd in een diagram.

Tabel 8.8: Motivatie voor vragen om advisering

	motivatie	percentage
	uitwisseling van ervaring	54,2
	relevante informatie	52,3
	suggesties voor het concrete kerkenwerk	36,4
	meningsvorming over actuele vragen	19,9
	bemoediging en houvast voor het kerkenwerk	19,9
	persoonlijke coaching en begeleiding	16,8
	persoonlijke inspiratie	11,3
	verdieping van mijn geloofsleven	10,1
	N=	1279

Waar we bij *lectuur* uitwisseling onderaan de lijst zagen verschijnen, zien we hier uitwisseling als belangrijkste reden. Meer dan de helft noemt dit.

Ook door meer dan de helft wordt de vraag om relevante informatie gevraagd. Persoonlijke inspiratie en verdieping van het eigen geloofsleven zijn voor enkelen reden om contact op te nemen met adviserende instanties. Wat dat betreft lijken de meest genoemde antwoorden eerder zakelijk dan persoonlijk.

Ook nu kijken we weer of genoemde motivaties bij bepaalde instanties vaker voorkomen. We zien dan een sterk verband²⁴ tussen de motivatie ‘relevante informatie’ en de instantie ‘provinciaal of regionaal bureau van een van onze kerken’; dat wil zeggen dat de RDC’s vooral om advies worden gevraagd als men relevante informatie wil.

Een minder sterk verband maar zeker aanwezig²⁵ vinden we voor het LDC. Dit is blijkbaar (naast de al genoemde RDC’s) het adres voor relevante informatie.

Uitwisseling van ervaringen doet men bij voorkeur met een bekende die in hetzelfde kerkenwerk werkzaam is²⁶, of met een ‘collega-vrijwilliger’ uit de eigen gemeente²⁷, zo blijkt uit de berekening van de verbanden.

Tot slot zien we nog dat ‘organisaties vanuit bepaalde stromingen binnen de kerk die mijn sympathie heeft’ bron is voor verdieping van het geloofsleven²⁸.

24 Cramer’s V = .31

25 Cramer’s V = .22

26 Cramer’s V = .22

27 Cramer’s V = .28

28 Cramer’s V = .24

We zien dus verschillende instanties voor advisering, maar daarbinnen blijken die instanties naar specifieke functies te tenderen. De vrijwilligers zelf – zo zou je ook kunnen zeggen – weten met verschillende ‘adviesvragen’ de voor hen meest geschikte instanties te vinden.

8.4 Geen dienstverlening

In ons onderzoek onderscheiden we drie vormen van dienstverlening: *lectuur*, *bijeenkomsten* en *adviesering*. Telkens legden we de respondenten de vraag voor of vrijwilligers überhaupt van deze vorm van dienstverlening gebruik maken. We kunnen hiermee berekenen hoeveel vrijwilligers nooit gebruik maken van de dienstverlening in verschillende combinaties. In tabel 8.9 en 8.10 staan de resultaten weergegeven.

Tabel 8.9 is een opsomming van de gegevens die we eerder in de taartdiagrammen zagen. Hier worden ze nog eens onder elkaar gezet. Tabel 8.10 laat de verschillende combinaties van dienstverlening zien met de bijbehorende percentages.

tabel 8.9: overzicht van percentage vrijwilligers dat geen gebruik maakt van dienstverlening

maakt nooit gebruik van	percentage
bijeenkomsten	40,6
lectuur	25,5
adviesering	22,9

tabel 8.10: overzicht van percentage vrijwilligers dat gebruik maakt van de drie mogelijke combinaties van dienstverlening

maakt gebruik van	percentage
alle drie de vormen van dienstverlening	44,5
twee vormen van dienstverlening	29,9
een vorm van dienstverlening	17,7
geen van de drie vormen van dienstverlening	7,9

Er is dus een kleine groep van 7,9% die van geen enkele vorm van dienstverlening gebruik maakt. De grootste groep heeft in de afgelopen drie jaar van alle drie de vormen van dienstverlening gebruik gemaakt.

8.5 Taken en dienstverlening

Kunnen we deze vrijwilligers nu ook lokaliseren wat betreft hun taken. Anders gezegd: zijn het vooral bepaalde vrijwilligers die veel of geen gebruik maken van dienstverlening?

Het antwoord op die vraag luidt dat we dat niet kunnen zeggen. Onder alle verschillende vrijwilligers, medewerkers Kerkbalans, redacties kerkblad, diakenen, lectuurverspreiders enz. treffen we veel-eters van dienstverlening en totaal-weigeraars in dezelfde verhouding aan als in het gehele bestand.

We vonden één uitzondering, namelijk de ouderlingen. Ouderlingen blijken iets meer geneigd om dienstverlening af te nemen. In het volgende hoofdstuk komen we hier nog verder over te spreken.

8.6 Samenvatting en discussie

Dienstverlening speelt een belangrijke rol bij de vrijwilligers. Er is een kleine groep die er helemaal geen gebruik van maakt, maar veruit de meesten maken van een of meer vormen van dienstverlening gebruik.

Niet alle dienstverlening is deskundigheidsbevordering. Soms kan het vrijwilligers ook al een dienst zijn, als ze vakbroeders en zusters ontmoeten en ervaringen uit kunnen wisselen. We zien deze mogelijkheid dan ook terug in de antwoorden.

Maar dat is blijkbaar niet voldoende voor de vrijwilligers. Zij willen op de hoogte blijven van wat er in de kerk gebeurt en willen relevante informatie. Daarvoor willen ze ook investeren in tijd en inzet.

De drie vormen van dienstverlening die we hebben onderscheiden hebben alle drie hun eigen functie. Als we ze heel globaal samenvatten gaat het bij de bijeenkomsten in de eerste plaats om de deskundigheidsbevordering, bij de lectuur om informatie en opinie en bij de advisering om uitwisseling en relevante informatie. Bemoediging en inspiratie spelen ook wel mee, maar zijn van aanmerkelijk minder belang, evenals geloofsverdieping. Ook het sociale aspect is van minder gewicht.

Tot slot blijkt dat de RDC's hun eigen rol spelen in het veld van dienstverlening. Ze leveren dienstverlening die gericht is op het vrijwilligerswerk en dat relevant is.

9 VRIJWILLIGERS, VRIJWILLIGERSWERK EN DIENSTVERLENING

Bij de bespreking van de onderzoeksresultaten hebben het onderzoeksschema als wegwijzer gebruikt. Blokje voor blokje zijn we langs gegaan en binnen de blokjes hebben we naar verbanden gezocht zodat we een meer totaalbeeld van de onderwerpen van de blokjes zouden kunnen krijgen. Op deze manier zijn we het hele onderzoeksmateriaal doorgegaan.

Nu zijn er nog veel meer gegevens denkbaar. We kunnen immers kijken naar de verbanden tussen items uit de verschillende blokjes. Kiezen we daarvoor dan komen er talloze te onderzoeken combinaties als mogelijkheid naar voren. Het gevaar is dan groot dat we door de bomen het bos niet meer zien. Anderzijds zijn er hele interessante en relevante vragen denkbaar als we verschillende combinaties leggen. We zullen in dit hoofdstuk daarom een selectie maken van de verschillende combinaties.

Ook hier zullen we het onderzoeksschema als wegwijzer mee laten lopen, om een overzicht te houden van onze speurtocht naar relevante gegevens. De verschillende paragrafen die in dit hoofdstuk aan bod komen, worden genoemd naar de combinatie tussen de blokjes.

9.1 Sociale kenmerken

Van de sociale kenmerken willen we in dit hoofdstuk kijken naar het geslacht. Ziet het plaatje van kerkelijke vrijwilligers er voor mannen anders uit dan voor vrouwen. Daarvoor bekijken we achtereenvolgens de genderverschillen tussen motieven en meningen, tussen taken en tussen dienstverlening

9.1.1 sociale kenmerken en motieven en meningen.

In deze paragraaf de eerste van de genoemde combinaties: het verband tussen geslacht en motieven, en visie op ambt en predikant.

Wanneer we dan kijken naar genderverschillen en motieven vinden we er geen. Blijkbaar komen de motieven net zo goed bij mannen als bij vrouwen voor.

Ook als het gaat om de visie op het ambt vinden we geen noemenswaardig onderscheid tussen mannen en vrouwen. Bij de visie op de predikant kijken we of mannen en vrouwen zich van elkaar onderscheiden als het gaat om het onderschrijven van de twee gevonden opvattingen over de functie van predikant, de *klassieke opvatting* en de *moderne opvatting*. We vinden in beide gevallen geen verband tussen geslacht en deze twee patronen.

We kunnen daarom stellen dat de gevonden uitkomsten over de motieven en meningen bij mannen en vrouwen even vaak voorkomen.

9.1.2 sociale kenmerken en taken

In deze paragraaf onderzoeken we de verschillen tussen mannen en vrouwen als het gaat om de soort taken die zij vervullen, hoe lang zij taken vervullen en hoeveel tijd zij aan hun vrijwilligerstaken vervullen.

Allereerst gaan we kijken of bepaalde taken vaker door mannen of vaker door vrouwen worden vervuld. Bij die zoektocht moeten we vooraf een relativering maken. Soms vinden we zo weinig vrijwilligers bij een bepaalde functie dat het niet zinvol is om de correlaties te berekenen. In dat geval kunnen we onze vraag dus niet beantwoorden. Om een voorbeeld te noemen: we vinden te weinig webmasters om te bepalen of dit naar verhouding vaker door mannen dan door vrouwen wordt gedaan.

Een paar verbanden vinden we wel. Zo treffen we bij de Kindernevendienst²⁹ en bij de kinderoppas³⁰ vaker vrouwen aan en bij de financiële en beheerorganen vaker mannen³¹. Verder vonden we geen verschillen.

Hoe lang men al vrijwilliger is en hoe lang men de huidige functie al vervult kan niet nader worden gepreciseerd als we kijken naar geslacht. Wel blijkt dat mannen naar verhouding meer uren vrijwilligerswerk in de week doen dan vrouwen³²

9.1.3 sociale kenmerken en dienstverlening

Tot slot bekijken we of vrouwen anders tegenover dienstverlening staan dan mannen.

Op een aantal punten vinden we verschillen tussen de geslachten. Zo treffen we naar verhouding iets meer mannen aan op bijeenkomsten over kerkenraadswerk en bestuurlijke zaken³³. Ook zien we ze iets vaker op bijeenkomsten over financiële zaken³⁴.

De reden om lectuur te lezen verschilt niet tussen mannen en vrouwen, op een punt na. Vrouwen noemen iets vaker dat zij bruikbaar materiaal zoals gedichten, teksten of plaatjes in de lectuur vinden³⁵.

We vonden een aantal verschillen in de motivatie om deel te nemen aan bijeenkomsten. Mannen en vrouwen onderscheiden zich hierin statistisch significant. Nu worden een aantal antwoorden sowieso weinig genoemd, dus is het niet echt relevant om binnen die kleine aantallen nog eens naar verschillen tussen mannen en vrouwen te gaan zoeken. Maar het antwoord “om dingen te leren die te maken hebben met vrijwilligerswerk” en “om met ‘collega-vrijwilligers’ ervaringen uit te wisselen” werd door 366 resp. 132 respondenten genoemd. Dan blijkt dat 60% van de vrouwen zegt bijeenkomsten te bezoeken om wat te leren tegenover 40% van de mannen. Dezelfde verhouding zien we bij het ontmoeten van ‘collega-vrijwilligers’. Mannen komen blijkbaar niet zozeer om iets te leren of om de ontmoeting. Waar we de mannen wel vaker zien antwoorden is om beter zicht te krijgen op ontwikkelingen in de kerk

29 Cramer's V= .21

30 Cramer's V= .22

31 Cramer's V= .25

32 Cramer's V= .22

33 Cramer's V= .21

34 Cramer's V= .21

35 Cramer's V= .32

en in de maatschappij, maar die antwoorden worden over de hele linie niet zo vaak genoemd. Als ze worden genoemd is het in drie van de vijf gevallen een man die dat zegt.

9.2 Godsdienstige kenmerken

Een paar van de gevonden godsdienstige kenmerken verdienen onze aandacht. We onderzoeken van de kerkelijke stromingen of zij zich onderscheiden naar motieven en visie op ambt en predikant in de eerste paragraaf. In de daaropvolgende paragraaf kijken we naar het verband tussen de kerkelijke stromingen en de taken. Aansluitend volgt de paragraaf waarin we correlaties berekenen tussen kerkelijke stromingen en afgenomen dienstverlening.

Een ander godsdienstig kenmerk dat in de drie genoemde paragrafen zal meelopen is de kerkelijke gezindte. Onderscheiden hervormden zich van gereformeerden is dan telkens de vraag. We beantwoorden die vraag in de paragraafjes naar motieven en meningen, naar taken en naar dienstverlening.

9.2.1 godsdienstige kenmerken en motieven en meningen

Sympathie voor religieuze stromingen is voor een aantal zaken een onderscheidend criterium. Het maakt blijkbaar uit voor welke stroming men sympathie heeft als het gaat om motieven en meningen. We kijken trouwens alleen naar de sympathie voor de oecumenische richting, de confessionele richting, de evangelische richting en naar de mensen die zich tot het midden rekenen.

Met die laatste groep zijn we dan ook weer gauw klaar met beschrijven. Zij onderscheiden zich in hun kerkelijke stroming niet op de motieven en meningen.

Maar dat geldt dus niet voor de andere drie. We treffen onder de oecumenische naar verhouding minder vaak de religieuze motivatie voor het vrijwilligerswerk aan³⁶, terwijl we dat bij de confessionelen³⁷ en evangelischen³⁸ juist vaker vinden.

Confessionelen melden ook aanmerkelijk vaker dat het ambt van wezenlijke waarde is³⁹, terwijl de andere stromingen zich niet onderscheiden op dit punt.

We hebben bij de motieven om kerkelijk vrijwilligerswerk te doen vijf motievencomplexen gezien, waarbij *betrokkenheid bij de kerk* het vaakst werd genoemd. De religieuze motieven werden als derde genoemd, door zes van de tien mensen (61%). Nu blijkt dat deze religieuze motieven sterker voorkomen bij confessionele en evangelische vrijwilligers.

Verschillen hervormden en gereformeerden als het gaat om de motieven? Een interessante vraag gezien de meningen die hierover in de kerk, geschreven en ongeschreven, de ronde doen. Het antwoord is ‘nee’. Op grond van dit onderzoek kunnen geen verschillen tussen hervormden en gereformeerden worden gevonden als we kijken naar motieven voor kerkelijk vrijwilligerswerk of visie op ambt en predikant.”

36 Cramer's V = .25

37 Cramer's V = .20

38 Cramer's V = .24

39 Cramer's V = .21

9.2.2 godsdienstige kenmerken en taken

De vrijwilligerstaken die we tegenkwamen in de vragenlijsten komen blijkbaar over de hele breedte van de kerken voor. We vinden namelijk geen verschillen tussen de sympathie voor bepaalde stromingen op dit punt.

Evenmin vinden we verbanden tussen de kerkelijke stromingen en het aantal taken dat men heeft, hoeveel uur per week men in het vrijwilligerswerk steekt en hoeveel jaar men de huidige taak heeft.

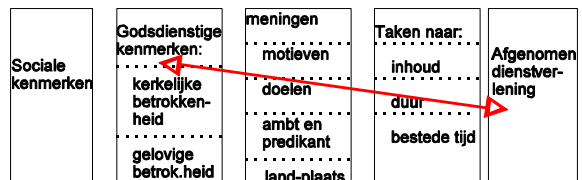
We kunnen dus niet zeggen dat bepaalde stromingen ijveriger zijn, of langer volhouden. IJverigen en volhouders treffen we door heel de kerk heen aan.

Een volgend punt dat bij godsdienstige kenmerken hoort is het verschil in hervormd en gereformeerd. De beschrijving is hier gauw klaar: hervormden en gereformeerden verschillen niet van elkaar als we kijken naar de taken die ze uitvoeren, hoe lang ze dat al doen en hoeveel uur per week ze dat doen.

9.2.3 godsdienstige kenmerken en dienstverlening

Als laatste bij de verschillen tussen godsdienstige kenmerken staan we stil bij de dienstverlening. Hier vinden we er ook een paar. Mensen met een sympathie voor de oecumenische richting gaan bijna niet naar IZB, GZB of HGJB als ze een bijeenkomst organiseren⁴⁰, noch gaan zij om advies bij organisaties vanuit een bepaalde stroming binnen de kerk⁴¹.

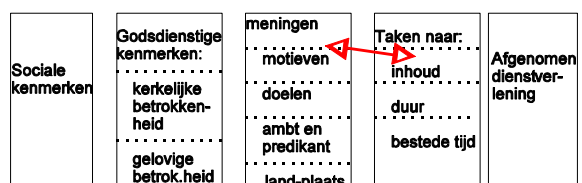
Vrijwilligers met sympathie voor de evangelische stroming binnen de kerk gaan vaker naar bijeenkomsten van het Evangelisch Werkverband⁴² en zijn geneigd vaker aan te kloppen om advies bij een organisatie vanuit een bepaalde stroming (waarbij dit dan naar verwachting een evangelische organisatie zal zijn)⁴³.

Van de evangelischen kunnen we ook iets meer zeggen over de motieven om naar bijeenkomsten te gaan. We zien naar verhouding iets vaker dat ze melden dat ze naar bijeenkomsten gaan om hun geloof te verdiepen en om dingen te leren die rechtstreeks met hun vrijwilligerswerk te maken hebben. Daarentegen geven zij naar verhouding minder vaak op dat ze gaan om zicht te krijgen op kerkelijke en maatschappelijke ontwikkelingen, noch om de gezelligheid, noch gaan ze omdat anderen uit de gemeente gaan. Anders gezegd: evangelischen gaan heel functioneel, individueel gericht naar bijeenkomsten van de eigen club en vragen advies aan de eigen club.

9.3 Motieven en meningen

9.3.1 motieven en meningen en taken en dienstverlening

We bespreken hier twee vragen in een paragraaf. De eerste vraag luidt: is er een verband te vinden

40 Cramer's V = .26

41 Cramer's V = .23

42 Cramer's V = .20

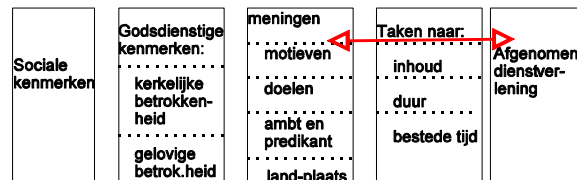
43 Cramer's V = .24

tussen motieven voor vrijwilligerswerk en visie op ambt en predikant aan de ene kant en taken naar aantal, inhoud, duur en bestede tijd aan de andere kant? De tweede vraag luidt: is er een verband te vinden tussen motieven voor vrijwilligerswerk en visie op ambt en predikant aan de ene kant en dienstverlening aan de andere kant? Beide moeten we met ‘nee’ beantwoorden. En daarom mogen die twee vragen wel in een paragraaf.

Overigens is het niet vanzelfsprekend dat we geen verbanden vinden. Het betekent namelijk dat het níet zo blijkt te zijn dat mensen vanuit een bepaalde motivatie naar een bepaald soort kerkenwerk gaan. Of andersom dat een bepaalde taak vrijwilligers met een specifieke motivatie aantrekt. Het zou te verwachten zijn dat we bijvoorbeeld het motief *betrokkenheid op de samenleving* sterker zouden vinden bij diakenen⁴⁴, maar dat blijkt dus niet zo te zijn.

Daaruit blijkt dan dat de gevonden motieven gelijkelijk onder de verschillende vrijwilligers voorkomen.

Ook blijkt niet dat een bepaald soort motivatie maakt dat mensen meer tijd in het werk steken of langer doorgaan. Evenmin kunnen we zeggen dat motivatie een uitwerking heeft om de dienstverlening.

9.4 Taken

In deze paragraaf bekijken we de verbanden tussen het aantal taken en de dienstverleningen, tussen de duur van de vrijwilligerstaken en de dienstverlening (hebben mensen die al langer vrijwilliger zijn andere opvattingen van de dienstverlening) en naar het verband tussen de hoeveelheid tijd die aan het vrijwilligerswerk wordt besteed en de dienstverlening. Vooraf zeggen we nog wat over de relatie tussen de inhoud van de taken en de dienstverlening.

9.4.1 inhoud en dienstverlening

We kunnen geen beschrijving geven van de verschillen tussen de taken en de dienstverlening, die blijken er namelijk niet te zijn. Dat betekent dat er niet een bepaalde vrijwilligersfunctie is die vaker van een bepaald soort dienstverlening gebruik maakt. Dat lijkt op het eerste gezicht merkwaardig. Hebben vrijwilligers voor de autodienst

of de bezorgers van de kerkbladen dan behoefte aan dienstverlening en welke dan? Dat we geen verbanden kunnen vinden wil immers zeggen dat er vrijwilligers uit de autodienst zijn die wel gebruik maken van dienstverlening, en er zijn er die daar geen gebruik van maken. Dat we die verbanden niet vinden komt waarschijnlijk doordat er veel dubbelfuncties zijn. De mensen van de autodienst zijn dan bijvoorbeeld ook ouderling en als zij van dienstverlening gebruik maken, doen ze dat misschien in eerste instantie vanuit hun ouderling-zijn. In de statistische berekeningen kunnen we niet meer een onderscheid maken tussen de verschillende functies van een vrijwilligers en de vraag naar dienstverlening. Het is trouwens maar de vraag of de vrijwilligers zelf zo rekenen. Lezen ze de kerkelijke bladen alleen maar met hun ouderlingen-ogen en niet als anders-actieve vrijwilliger. We kunnen het onderscheid niet

44 Cramer's V= .19; sign. 0,000 Voor het vermelden van de verbanden hebben we als ondergrens .20 gesteld. Deze Cramer's V blijft daar dus onder. Dit verband is wel het sterkste van alle gevonden verbanden, voor zover ze al significant waren.

statistisch maken, zeiden we al, maar het is maar de vraag of de vrijwilligers zelf het onderscheid maken.

Kortom: we vinden geen verbanden en daar lijkt een plausibele verklaring voor.

9.4.2 aantal, duur en tijd en dienstverlening

We vinden hier een paar verbanden. Het blijkt dat de mensen die het RDC om advisering vragen, naar verhouding vaker mensen zijn die meer vrijwilligerstaken hebben⁴⁵ en vaker een boven gemiddeld aantal uren per week aan hun vrijwilligerswerk besteden⁴⁶. Deze groep zien we niet als zodanig terug als het om advisering van andere instanties gaat. Daaruit moeten we afleiden dat een deel van de ‘harde werkers’ (meer uren, meer taken) graag advies krijgen van het RDC in het bijzonder.

We moeten nog wat langer stilstaan bij het feit dat we (bijna) geen verbanden vinden tussen het aantal jaar dat men vrijwilligerswerk doet, en de vraag naar of afwijzing van dienstverlening. Geen verband wil zeggen dat we bij de mensen die naar bijeenkomsten gaan, lectuur lezen of om advisering vragen net zo goed mensen kunnen aantreffen die nog maar net begonnen zijn met hun kerkelijk vrijwilligerswerk als mensen die dit al meer dan vijf jaar doen.

Dat betekent dan weer dat er geen gewenning of verving optreedt bij de ervaren vrijwilligers. Want dan zouden we hebben gevonden dat mensen met weinig jaren ervaring naar verhouding vaker gebruik zouden maken van dienstverlening. Nee, blijktbaar zijn er mensen die behoefte hebben aan dienstverlening. En of ze nu lang in het werk zitten of kort, ze laten zich geregeld informeren en adviseren. Daarnaast is er een groep die dat niet doet, maar ook hier treffen we ervaren krachten en beginners aan.

Evenmin voelt de groep beginnend vrijwilligers zich als groep geroepen om extra gebruik te maken van dienstverlening. Er zijn beginners die er wel gebruik van maken en er zijn er die het niet doen.

9.5 Samenvatting en discussie

We hebben in dit hoofdstuk naar tal van dwarsverbanden tussen de onderzochte items gezocht. Vaak moesten we schrijven dat er niets te melden valt wat die dwarsverbanden betreft. Dat dit ook nieuws is, blijkt natuurlijk uit het feit dat we geen verschil tussen hervormden en gereformeerden vinden. Ze mogen misschien ‘van huis uit’ verschillen, op het moment dat ze vrijwilliger worden in de kerk lijken ze als twee druppels water op elkaar.

Het lijkt ons dat deze empirische gegevens het vermelden waard zijn, vooral tegenover de nogal speculatief vermelde verschillen⁴⁷.

Tussen mannen en vrouwen zagen we ook bijna geen verschillen op een paar na. De verschillen zullen niemand hebben verbaasd: het zijn vooral vrouwen die de kindernevendienst en de kinderoppas verzorgen en vooral mannen die zich met de financiën en het beheer bezig houden. Overigens zagen we de verschillen niet op andere punten en dat betekent toch dat vrou-

45 Cramer's V= .23

46 Cramer's V= .25

47 Zie bijvoorbeeld: Drimmelen, L. van. (1995). Effecten. In: H. Dane, (ed.), *Hervormd en Gereformeerd van huis uit: Toerusting nr. 562* (pp. 27-32). Zoetermeer: Boekencentrum B.V. Van Drimmelen veronderstelt een aantal verschillen in opvatting en omgaan met het ambt. Wij kunnen deze empirisch niet aantonen.

wen een zelfde plaats zijn gaan innemen in de kerk op drie plekken na: oppas, kindernevendienst en de financiën.

We zagen ook een frappant verschil opkomen toen we naar kerkelijke stromingen keken. De relatief jonge stroming van de evangelischen lijkt zich aardig in de richting van een nieuwe zuil te ontwikkelen. Ze gaan naar hun eigen geledingen en hebben specifieke vragen en verwachtingen. Als groeiende groep binnen de kerk verdienen ze natuurlijk bijzondere aandacht. Dat heeft o.a. geresulteerd in een aparte functionaris op het LDC.

Tot slot richten we nog even de aandacht op het feit dat motivatie niet stuurt in de richting van een bepaalde taak. We noemden als voorbeeld dat diakenen zich niet onderscheiden in een sterkere betrokkenheid op de samenleving.

Mensen doen dan vooral vrijwilligerswerk omdat ze zich betrokken voelen bij de kerkelijk gemeente.

Tegelijk zien we dat we bij wijze van schatting uitkwamen op 12-14fte vrijwilligerswerk om een kerkelijke gemeente te laten functioneren. Als de instap voor vrijwilligerswerk nu kerkelijke betrokkenheid is en we ook zien dat er een achteruitgang in kerkelijke betrokkenheid is, worden (sommige van) de huidige kerkelijke gemeentes misschien te klein om voldoende vrijwilligers te kunnen voortbrengen.

Er lijken drie mogelijkheden om hieruit te komen. Allereerst vergroting van betrokkenheid, dus proberen meer mensen bij de kerk te betrekken. Herschikking van kerkelijke gemeentes is een tweede mogelijkheid, want minder gemeentes betekent ook minder vraag naar vrijwilligers. Wat dat betreft zal federatie of fusie niet alleen behulpzaam blijken te zijn om de financiële druk te verlichten, maar ook die op de vraag naar vrijwilligers.

Ten derde zou het te overwegen zijn om mensen veel gericht uit te nodigen om mee te doen vanuit hun betrokkenheid bij de taak die ze gaan doen. Mensen die wat hebben met de Derde Wereld zouden potentiële ZWO'ers zijn, mensen die graag schrijven, potentiële redactieleden, mensen die graag met jongeren om gaan potentiële jeugdgroepvoerders of catecheten.

Dat vraagt dan wel dat de inhoud van de taken helder is; je moet immers weten voor welke taak je mensen voor uitnodigt en het doel en de zin ervan moet duidelijk zijn.

10 VERGELIJKING MET ANDER ONDERZOEK⁴⁸

Vrijwilligerswerk neemt in de Nederlandse samenleving een belangrijke plaats in. Er is dan ook aardig wat onderzoek naar vrijwilligers in Nederland gehouden. Ook binnen de kerken spelen vrijwilligers een belangrijke rol. Het aantal onderzoeken dat hier gehouden is naar vrijwilligers is daarentegen aanmerkelijk kleiner. Waar aan katholieke zijde om de tien jaar onderzoek naar vrijwilligers in de kerk wordt gehouden, is het meest recente onderzoek uit de SoW-kerken uit 1977. En dat betreft dan alleen vrijwilligers binnen de Nederlandse Hervormde Kerk.

De onderzoeken naar vrijwilligers verschillen nogal van elkaar. Dat maakt het niet mogelijk om alle onderzoeksresultaten zonder meer aan elkaar te plakken. Zo kan de omschrijving van vrijwilligerswerk verschillen of de manier waarop informatie over het vrijwilligerswerk is verzameld. Dat heeft voor een deel te maken met de doelen en opzet van het onderzoek. De ene opdrachtgever heeft andere aandachtspunten dan de andere.

Ondanks de verscheidenheid willen wij hier toch een aantal onderzoeken kort bespreken. Daarmee wordt dit onderhavige vrijwilligersonderzoek in een breder perspectief gezet. We kijken dan met name naar *Pal voor de kerk* (Bernts 1998) en *Vrijwilligersarbeid in hervormde gemeenten* Scholten (1978). Heel in het kort noemen we nog gegevens van het SCP, CBS en het doorlopend onderzoek *Geven in Nederland* (Schuyt 2001) om ons een beeld te vormen van vrijwilligerswerk in Nederland.

10.1 Vrijwilligers in Nederland

Doordat op verschillende manieren kan worden bepaald hoeveel mensen vrijwilligerswerk doen, verschillen de cijfers hierover ook nogal eens. Zo lopen de percentages vrijwilligers in Nederland tussen 1988 en 1995 uiteen van 15% tot 46%. Een redelijk betrouwbare schatting voor 1995 is dat 23% van de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder vrijwilligerswerk deed (Dekker & Burger, 2001).

Het onderzoek *Geven in Nederland* (Schuyt, 2001) heeft recentere maar ook andere getallen. De volgende tabel laat een ontwikkeling over een aantal jaren zien. We noemen hier het percentage personen dat minimaal een keer per jaar vrijwilligerswerk doet, dat minimaal een keer per maand vrijwilligerswerk doet en de percentages van de mensen die aangeven dit vrijwilligerswerk te doen op het gebied van religie en levensbeschouwing.

Tabel 10.1 percentage personen van de bevolking van 18 jaar en ouder dat vrijwilligerswerk heeft verricht

	1996	1999	2000
minimaal 1 keer per jaar	36	35	37
minimaal 1 keer per maand	29	24	25
religie en levensbeschouwing	6	6	6

Bron: Geven in Nederland 2001

We zien hier een daling van het aantal mensen dat regelmatig vrijwilligerswerk doen en een stabiele lijn voor mensen die een keer per jaar dit werk doen. Ook voor het terrein religie en levensbeschouwing zien we dat het percentage gelijk blijft.

48 Voor een deel zijn teksten overgenomen uit Bernts, T. & J. Kregting (2001).

Het Permanent Onderzoek Leefsituatie (CBS, 1999) komt tot hogere percentages en heeft daarbij aanvullende getallen naar kerkgenootschap. We vermelden hier katholiek, hervormd en gereformeerd. Bij dergelijke gegevens blijft overigens altijd de vraag wat nu precies onder 'gereformeerd' wordt verstaan.

tabel 10.2: vrijwilligerswerk van personen van de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder, naar kerkelijke gezindte en kerkbezoek, 1999

		vrijwilligerswerk (%)	waarvan levensbeschouwelijk (%)
totaal		45	8
kerkelijke gezindte	Rooms-Katholiek	46	7
	Gereformeerd	56	28
	Nederlands Hervormd	49	14
	andere gezindte	44	21
	geen	40	0
kerkbezoek	zelden of nooit	38	1
	minder dan 1 keer per maand	52	4
	1 keer per maand	54	13
	2 tot 3 keer per maand	64	31
	1 keer per week of vaker	62	40

Bron: permanent onderzoek leefsituatie CBS

Twee dingen vallen hier op. Allereerst is het niet zo eenvoudig om met eenduidige cijfers over vrijwilligerswerk te komen. Ten tweede zien we een duidelijk verband tussen kerkgang en vrijwilligerswerk. Kerkgangers zijn actiever op het terrein van vrijwilligerswerk mogen we concluderen. En niet alleen binnen het kerkelijk vrijwilligerswerk, blijkt eveneens uit de tabel.

10.2 Vrijwilligersarbeid in hervormde gemeenten

Het onderzoek van Scholten (1978) had een andere opzet dan dit vrijwilligersonderzoek. Wij werken met een gesloten vragenlijst, waarin we aan de respondenten vragen of ze vrijwilligerswerk verrichten op het door ons voorgestelde terrein.

Die werkterreinen (hier ook aangeduid als taken), hebben we overigens voor een groot deel uit Scholtens onderzoek overgenomen.

Scholten had niet zo'n basis om te starten, dus heeft hij een open vragenlijst gestuurd met de vraag welke vrijwilligers(groepen) er binnen de gemeente bekend zijn, wat de taken van de vrijwilligers zijn en om hoeveel mensen het gaat. Die vragenlijst is aan alle wijkgemeentes (inclusief buitengewone wijkgemeentes en deelgemeentes) gestuurd. Van de aangeschreven gemeentes reageerde 32% en Scholten moet concluderen dat hij niet weet in hoeverre de meewerkende gemeentes representatief zijn voor alle hervormde gemeentes. In ieder geval lijkt er een ondervertegenwoordiging te zijn van het aantal gemeentes zonder vrouwelijke ambtsdragers.

Op grond van de vragenlijsten komt Scholten tot een indeling in 59 functies. Wij hebben zijn lijst deels ingekort, maar grotendeels gevolgd en dat maakt dat we de getallen nu naast elkaar kunnen zetten. Dan kunnen we vergelijken hoeveel procent van de mensen binnen deze functie toen actief waren en hoeveel nu.

tabel 10.3: vergelijking van de percentages vrijwilligerstaken in het onderzoek van Scholten en van De Jong

Groep	taak	onderzoek	
		Scholten 1978	De Jong 2001
informatie	redactie	3,8	5,8
	maken en bezorgen	14,1	16,9
	scribent		5,7
	webmaster		0,7
	overig		7,2
pastoraat, bezoekwerk, diaconaat	ouderling	18,8	22,1
	bezoekmedewerker		21,1
	felicitatiedienst	4,4	4,9
	hvd	24,8*	3,5
	diaken	5,1*	11,2
	diaconale werkgroep		2,6
	zwo/zending	5,6/5,8	6,2
	kerkbalans	11,1*	19,2
	overig		13,5
missionair werk en evangelisatie	evangelisatiecommissie	7,4	2,6
	lectuurwerk		3,6
	recreatiewerk	4,2	1,4
	overig		2,6
categoriale groepen	jeugd en jongerenwerk	9,8	7,0
	vrouwenvereniging.	4,6	2,8
	mannenvereniging.	3,8	0,3
	bejaardenwerk	6,1	2,2
	andere groepen	5,5	3,0
	overig		2,1
catechese, vorming en toerusting	catecheseteam	5,8	2,5
	anders catechese	4,2	1,8
	commissie v&t		2,1
	gespreksleiding	4,4	3,2
	overig		2,1
eredienst	preekvoorziening		2,4
	werkgroep eredienst	8,5	5,8
	preekvoorbereiding	9,0	1,0
	organist		1,3
	muziek/vocaal		5,3
	zondagsschool	8,6	2,5
	knd	10,1	6,8
	jeugddienstcommissie	6,2	3,4
	jeugdkerk		1,7

	bloemencommissie	6,1	6,1
	schoonmaakdienst	22,9	6,0
	koster	3,6	3,9
	onderhoud	5,2	3,6
	orgelcommissie	4,2	0,7
	autodienst	10,0	8,0
	kinderoppas	12,5	6,4
	kerktelefoon	3,1	4,8
	overig		9,6
contact en vertegenwoordiging	Raad van Kerken	4,4*	1,1
	maatschappelijke organisaties	7,1*	3,7
	overig		3,3
bestuur en administratie	moderamen		9,0
	kerkelijk bureau		3,6
	financiën en beheer	6,7/6,3	9,9
	restauratiecommissie.	9,6	1,2
	secretariaat en administratie	2,7/1,7	7,2
	bovenplaatselijk		3,3
	overig		5,3

De met * aangegeven percentages duiden erop dat Scholten niet letterlijk dezelfde omschrijving had als wij in onze vragenlijst hebben gebruikt, maar dat de omschrijving er wel dicht tegen aanligt, of mede is verondersteld.

Nogmaals: de opzet van het onderzoek van Scholten was anders dan ons onderzoek. Dat verklaart voor een deel de afwijkingen. Anderzijds zien we ook wel overeenkomsten. Pastoraat wordt veel zwaarder bezet dan diaconaat bijvoorbeeld.

We kunnen, vanwege de verschillen, ook niet iedere afwijking verklaren als een ontwikkeling in de tijd, maar voor een aantal verschuivingen zien we een bevestiging van wat elders ook wel in de kerk is te bespeuren. Op die manier moeten de volgende bespreking van de tabel worden begrepen.

Scholten onderscheidt niet apart ouderlingen, diakenen en kerkvoogden. Zijn indeling is vooral gebaseerd op de inhoud van het werk, niet op de specifieke functie. Zo kan hij dan ook vragen naar lid zijn van de kerkenraad. In ons onderzoek is dat niet nodig, want ouderlingen, diakenen en kerkvoogden zijn dat uit hoofde van hun functie.

Omdat Scholten in zijn vragenlijst een twintigtal gemeentes tegenkwam waarin pastoraat en kerkenraadswork van elkaar zijn losgekoppeld en pastoraat door meer mensen wordt gedragen dan alleen ouderlingen (en predikant) maakt hij de categorie *werkgroepen pastoraat*. Hiervan telt hij de genoemde 18,8%. Daarnaast onderscheidt hij nog de taken huisbezoekers, zieken- (huis)bezoekers, zieken- en bejaardenbezoekers en bejaardenbezoekers.

Hoewel Scholten dus meer pastorale taken uiteenlegt (soms met overlap, en vanwege die overlap hebben we zijn indeling op dit punt dan ook niet overgenomen) en op de andere taken percentages tussen 9 en 18% vindt, komen wij met een hoger percentage ouderlingen. Of dit duidt op meer belang voor pastoraat kan gezien de verschillen niet zo snel worden geconcludeerd.

De Hervormde Vrouwendienst (HVD) vormt bij Scholten geen aparte groep, maar wel merkt hij op dat onder zijn onderscheiding *actieve vrouwengroepen* vooral de HVD wordt genoemd. Dan zien we een hele sterke daling in bijna een kwart eeuw. Het zou wel eens een weergave van de huidige situatie kunnen zijn.

Net als ouderlingen niet apart worden onderscheiden, doet Scholten dat ook niet met diaaken. Hij vat hen samen met andere mensen die actief zijn op dit terrein onder de noemer *diakonieën/werkgroepen diakonaat*. Zijn percentage is aanmerkelijk lager dan dat van ons. Daarentegen telt Scholten meer *specifieke samenlevingsgerichte groepen* (namelijk 7,1% tegenover onze 3,7% *contacten met maatschappelijke organisaties*). Toch lijkt ons percentage hoger te zijn. Duidt dit op toename van het belang van diaconaat?

Missionair werk en evangelisatie laat een daling in aantal vrijwilligers zien. Het zal niet verbazen. Als er binnen de kerkelijke gemeentes op een werkveld verlegenheid is met de invulling van de taak dan is het wel hier. Er is dus alle reden om te vermoeden dat de gesignaleerde percentages een afspiegeling van de werkelijke ontwikkelingen zijn.

Bij de categoriale groepen lijken de percentages in die zin op elkaar dat jeugd en jongerenwerk het grootste aantal vrijwilligers heeft en de mannenvereniging het kleinste aantal. Tegelijk zien we bij Scholten consequent hogere percentages. De kerkelijke ontwikkelingen, of de onderzoeksmethode kunnen de verklarende factoren zijn, evengoed als een combinatie van beide.

Een gelijke consequent hoger percentage zien we op het terrein van catechese en vorming en toerusting. De getallen die Scholten vindt wekken eerder verbazing dan de getallen uit ons onderzoek. In 1974 is volgens De Lange (1993) voor het eerst sprake van huiscatechese. Vier jaar later, het onderzoeksjaar van Scholten, is al sprake van een catecheseteam. Hij vat daar echter veel meer onder dan alleen het catechese geven aan jonge gemeenteleden⁴⁹. Dat verklaart misschien zijn aanmerkelijk hogere percentage. Anderzijds zien wij in onze getallen natuurlijk duidelijk de afgenomen kerkelijkheid en kerkelijke betrokkenheid van jongeren. Hetzelfde geldt wellicht voor de lagere percentages voor Kindernevendienst (in 1977 gingen beslist veel meer kinderen naar de kerk) en kinderoppas (meer ouders met kleine kinderen in de kerk).

We zullen niet alle percentages van Scholten verder vergelijken met die van ons onderzoek. Als globale conclusie kunnen we stellen dat onze cijfers en die van Scholten op een aantal punten afwijken en dat daar kerkelijke ontwikkelingen deels als verklaring voor kunnen worden aangevoerd.

We kijken nog wel even naar Scholtens schatting van het aantal vrijwilligers binnen de Nederlandse Hervormde Kerk. Net als wij heeft hij op grond van de gegevens uit het onderzoek, een berekening gemaakt om het totaal aantal vrijwilligers in de Nederlandse Hervormde Kerk te schatten. Hoewel Scholten zelf al aangeeft dat zijn totaalaantal gerelativeerd moet worden omdat hij niet kan aantonen dat zijn onderzoeksbestand representatief is, kan hij met zijn gegevens en ondersteuning uit andere literatuur op 5 à 5,9% vrijwilligers binnen een kerkelijke gemeente uitkomen. Wij vinden voor de hervormde gemeentes 8%.

49 Van een werkgroep catechese citeert hij de taakomschrijving: "De werkgroep heeft als taak themata, vraagpunten, knelpunten uit de gemeente te verzamelen, die omgezet in catecheseprojecten, gespreksmateriaal, themadiensten, de gemeente te helpen in het proces van gemeentevorming; zij is samengesteld uit vertegenwoordigers van kerkeraad, onderwijs, catechisanten, gesprekskringen." (Scholten 1978, p.30). We horen hier de jaren '70 in doorklinken.

Scholten rekent dat getal door en komt dan op een geschatte 110.000 vrijwilligers in de gemeentelijke arbeid, (Scholten, 1978, p. 50). Wij komen met onze schatting aanmerkelijk hoger uit met 155.000 in de Nederlandse Hervormde Kerk.

10.3 Pal voor de kerk

Het onderzoek *Pal voor de kerk* van Bernts (1998) staat in een traditie van periodiek vrijwilligersonderzoek binnen de rooms-katholieke kerk. Die traditie is ingezet door Scholten die naast onderzoek binnen de Nederlandse Hervormde Kerk ook het parochieel vrijwilligerswerk in kaart heeft gebracht (Scholten, Spruit & Van Hemert, 1978). We noemen hier enkele vergelijkende cijfers uit het onderzoek van Bernts. Zijn onderzoek komt op meer punten overeen met ons onderzoek, wat een bredere onderlinge vergelijking mogelijk maakt. We bekijken achtereenvolgens een aantal achtergrondkenmerken van de vrijwilligers, de taken naar duur en tijd per week, en de motivatie.

Vanuit de gegevens over de respons en de non-respons kan Bernts tot representatieve getallen komen. In tegenstelling tot Scholten (1978) mogen we hier dus wel uitgaan van een beschrijving van de (toenmalige) feitelijke situatie.

De verhouding mannen en vrouwen ligt binnen de r.-k. anders dan binnen de SoW-kerken. Waar wij 54% vrouwen vinden, vindt Bernts er 60%.

Het staatje met de leeftijden van vrijwilligers binnen de parochies hebben we in onderstaande tabel opgenomen, aangevuld met de leeftijdscategorieën in de SoW-kerken.

tabel 104: leeftijdsverdeling van parochiële vrijwilligers van 18 jaar en ouder, in 1987 en 1997 en vrijwilligers binnen de SoW-kerken in 2001

	r.-k. 1987	r.-k. 1997	SoW 2001
18-39 jaar	29	17	20
40-59 jaar	47	42	46
60 jaar en ouder	24	41	34
totaal	100%	100%	100%
N=	20.000	1650	1864 ⁵⁰

Hierin valt op dat de populatie vrijwilligers binnen de SoW-kerken jonger is dan binnen de r.-k. kerk.

Kijkend naar het opleidingsniveau vindt Bernts dat 31% van de parochiële vrijwilligers een hogere opleiding heeft (HBO of universitair/WO) en 29% lagere school of lager beroepsonderwijs. Wij vinden 17% lagere opleiding en 35% hogere opleiding. Zo bezien is het opleidingsniveau binnen de SoW-kerken naar verhouding iets hoger.

Waar Bernts 39% vrijwilligers met een betaalde baan vindt, vinden wij 50%; het aantal gepensioneerden is binnen de beide⁵¹ kerkgenootschappen 24%.

Het gemiddeld aantal vrijwilligers binnen de kerken, het gemiddeld aantal taken per vrijwilliger, de gemiddelde tijdsbesteding en de omvang van het vrijwilligerswerk in fte's is zowel door

50 In ons onderzoeksbestand treffen we ook vrijwilligers aan die jonger zijn dan 18 jaar. Voor de vergelijking hebben we ze nu buiten deze percentages gehouden.

51 Of moeten we zeggen 'alle drie' SoW staat immers (nog) voor twee kerken

Bernts als door ons berekend. Bernts kan de gegevens ook nog vergelijken met voorgaande jaren. In de volgende tabel geven we de getallen.

tabel 10.5: inzet van vrijwilligers per parochie in 1977, 1987 en 1997 en in kerkelijke gemeentes in 2001

	r.-k. 1977	r.-k. 1987	r.-k. 1997	SoW 2001
aantal vrijwilligers	139	188	170	114
gemiddeld aantal taken per vrijwilliger	1,2	1,3	1,6	3,16
gemiddeld tijdsbesteding in uren per week*	2,8	2,4	3,0	4,2
omvang in fte	9,0	11,3	12,8	12,0**

*bron voor r.-k. 1977 en 1987: SCP; bron voor r.-k. 1997 eigen opgave vrijwilligers

** het onderzoek onder parochianen gaat voor het berekenen van het aantal fte's uit van een 40-urige werkweek; voor de vergelijkbaarheid doen we dat hier ook.

Opvallend is dat we een flinke stijging in het aantal vrijwilligers binnen de r.-k. parochies zien in vergelijking met 1977; die stijging wordt als we 1997 met 1987 vergelijken voor een deel weer te niet gedaan. Overigens bevestigt de hier geconstateerde stijging de door ons gevonden stijging bij vergelijking tussen ons onderzoek en dat van Scholten (1978) onder hervormden. Binnen de SoW-kerken zijn aanmerkelijk minder vrijwilligers actief, zelfs minder dan het laagste niveau binnen de parochies in 1977. Daarentegen maken de protestanten meer uren en hebben zij aanmerkelijk meer taken. Berekenen we het aantal fte dan zien we een getal dat weer overeenkomt met de r.-k. parochies.

Het is wellicht goed nog even in herinnering te roepen dat wij geen verschil vinden tussen hervormden en gereformeerden als het om vrijwilligerswerk in de kerk gaat. Het getal binnen de parochies doet vermoeden dat het aantal fte's wellicht het getal is dat nodig is om een (gemiddelde) parochie of gemeente draaiende te houden.

Bernts heeft in zijn onderzoek gevraagd naar motieven voor vrijwilligerswerk en naar doelen van de parochie voor de vrijwilligers. Wij hebben hier ook naar gevraagd. Vergelijking gaat echter mank omdat wij in ons onderzoek, op verzoek van de opdrachtgever, op andere wijze naar doelen en motivatie hebben gevraagd. Het naast elkaar plaatsen van getallen zou dan iets van het spreekwoordelijk appels en peren vergelijken worden. Anderzijds kunnen we zeggen dat het in dat spreekwoord toch in beide gevallen om vruchten gaat. Wanneer we dus op afstand overeenkomsten zien tussen appels en peren, moeten we voor de twee onderzoeken ook zeker een poging wagen. Een vergelijking in woorden, niet in cijfers, om te voorbarige conclusies te vermijden.

Bernts vindt dan dat klaar staan voor de kerk en parochie het belangrijkste is voor de parochiële vrijwilligers. Dat lijkt op de hoogste score die wij vinden als we praten over het motievenpatroon *betrokkenheid bij de kerk*. Op z'n minst een opvallende overeenkomst.

10.4 Samenvatting en discussie

De vergelijking met andere onderzoeken helpt bij het begrijpen van de gegevens uit dit onderzoek, maar trends bespeuren of bevindingen uit verschillende kerkgenootschappen naast elkaar zetten lukt net weer niet. Daarvoor verschillen de onderzoeken te veel.

Wat we bij Scholten zien versterkt de uitkomsten van ons onderzoek. Dezelfde tendensen in aantallen vrijwilligerstaken zijn namelijk te bespeuren. Aan de andere kant is ook het resultaat van 23 jaar kerkelijke ontwikkeling te zien. Dat heeft nogal wat verschuivingen in taken

meegebracht, die beslist hun woordje meespreken in de getallen zoals ze hier staan. Achteruitgang in het verenigingswerk en catechese, evenals bij kindernevendienst en oppas. Een toename van het organisatorische werk (financiën en beheer, administratie en secretariaat).

In de vergelijking met het onderzoek van Bernts suggereerden we al dat we mogelijk met om en nabij de 12 fte het basispakket aan kerkelijk werk vinden. In tijd en aantal taken gaat het bij de katholieken wel anders toe, maar het nettoresultaat komt overeen.

Eveneens laat Bernts zien dat het aantal vrijwilligers is gestegen vanaf 1977. Dat zet de berichten dat het in de kerken moeilijk is om vrijwilligers te vinden, in een ander licht (maar hoeft het niet minder waar te maken) Feitelijk zijn er namelijk alleen maar vrijwilligers bijgekomen. Dat het moeilijk is om mensen te vinden, komt dan wellicht omdat uit een kleinere groep meer mensen moeten worden geworven.

11 VINDPLAATSEN VAN GELOOF EN LEVENSBESCHOUWING

In 1999 is in opdracht van de Samen op Weg-kerken het onderzoek *vindplaatsen van geloof en levensbeschouwing* uitgevoerd. Het onderzoek is opgezet en uitgevoerd ter gelegenheid van de opening van het Landelijk Dienstencentrum van de SoW-kerken. In dit hoofdstuk leest u kort iets over de aanleiding en de opzet van het onderzoek en de reden waarom in dit verslag naar dit onderzoek wordt verwezen. In het kort komt het hier op neer, dat een deel van de antwoorden toen niet zijn geanalyseerd en dat is voor dit onderzoek nu wel gebeurd.

Voor de nieuwe onderzoeksresultaten uit dit onderzoek worden gepresenteerd, kijken we nog even terug naar de uitkomsten van het onderzoek voor zover ze in directe relatie staan met de nieuwe uitkomsten. Daarna worden de uitkomsten gepresenteerd en sluiten we dit hoofdstuk af met een algemene beschouwing omtrent het onderzoek vindplaatsen van geloof en levensbeschouwing en wat deze uitkomsten bijdragen aan dit vrijwilligers- en ambtsdragersonderzoek. Het is al eerder opgemerkt in dit verslag, maar voor de volledigheid herhalen we nog eens dat naar het onderzoek onder ambtsdragers en vrijwilligers in de SoW-kerken verwezen wordt met de omschrijving *vrijwilligersonderzoek*; het onderzoek naar vindplaatsen van geloof en levensbeschouwing zal worden aangeduid als *vindplaatsenonderzoek*.

11.1 Aanleiding en opzet van het vindplaatsenonderzoek

Versillende onderzoeken tonen aan dat geloven hoe langer hoe meer een privé-zaak wordt en daar zou uit af te leiden zijn dat de gelovigen zelf bepalen wat en hoe ze geloven. De inhoud en de vormgeving van het geloof geven mensen dan zelf vorm door uit zelfgekozen bronnen te putten.

De vraag voor het onderzoek is nu of deze ‘bronnen’ beschreven kunnen worden. Die vraag hebben we voorgelegd aan het kerkelijk kader: kerkenraadsleden en actief meewerkende gemeenteleden. Aan hen hebben we twintig mogelijk vindplaatsen voor geloof en levensbeschouwing voor gelegd met de vraag of deze in hun geloof en levensbeschouwing een rol speelt. Daarvoor gebruikten we formulering als: “hebben betekenis voor mijn geloof en levensbeschouwing”, “... zijn belangrijk voor uw gelovige of levensbeschouwelijke ontwikkeling”, of “die mensen kunnen bemoedigen of troosten, die mensen inspireren en van betekenis zijn in hun leven”.

Die twintig mogelijke vindplaatsen worden hieronder genoemd met de percentages. Het zijn globale omschrijvingen, zoals het lezen van levensbeschouwelijke boeken, geliefde bijbelpassages, romans die belangrijk zijn voor de gelovige of levensbeschouwelijke ontwikkeling, of ervaringen in de natuur die met geloof en levensbeschouwing te maken hebben. De respondenten konden deze globale omschrijving specifieker invullen, door drie van deze bronnen zo specifiek mogelijk te noemen. In het voorbeeld van de levensbeschouwelijke boeken, vroegen we dan naar titel, auteur en/of uitgever; in het geval van de bijbelpassages naar de tekst, in het geval van muziek als vindplaats naar genre en/of artiest.

11.2 Relatie tussen vindplaatsenonderzoek en vrijwilligersonderzoek

Het vindplaatsen onderzoek is een geheel ander onderzoek dan het vrijwilligersonderzoek. Er zijn wel overeenkomsten en die maken dat de nadere uitkomsten van het vindplaatsen onderzoek hier gepresenteerd kunnen worden. Maar voordat we naar de vergelijking en wederzijdse ondersteuning door de twee onderzoeken kijken, is het goed te benadrukken, hoe de vergelijking beperkt wordt door het verschil in opzet van de onderzoeken.

11.2.1 verschillen tussen de onderzoeken

Het vindplaatsenonderzoek vond plaats in 1999. In totaal zijn 110 kerkelijke gemeentes aangeschreven, 75 hervormd, 25 gereformeerd en 10 evangelisch-luthers. De aantallen hervormden en gereformeerden is bij benadering gekozen naar het landelijk aantal gemeentes, voor de lutherse kerk zijn naar verhouding iets meer gemeentes benaderd, om de stem van het kleinere kerkgenootschap ook ruimte te geven (de z.g. oversampling). De 110 kerkelijke gemeentes zijn hier de wijkgemeentes.

Bij het benaderen van de gemeentes is naar verhouding minder tijd besteed aan de representativiteit bij het benaderen van de deelnemers. Zo hebben we de scriba's aangeschreven om vragenlijsten uit te zetten onder kerkenraadsleden en actief meewerkende vrijwilligers die zij zelf konden uitkiezen. Daarbij geldt dat predikanten ook kerkenraadsleden zijn, maar geen vrijwilliger; daarin verschilt de opzet van het vrijwilligersonderzoek ook van het vindplaatsenonderzoek. Overigens was 3% van de respondenten uit het vindplaatsen onderzoek predikant. Niet in de laatste plaats is het belangrijk om te vermelden dat voor beide onderzoeken een afzonderlijke steekproef getrokken is. De respondenten uit het vindplaatsenonderzoek zijn dus niet dezelfde als de respondenten uit het vrijwilligersonderzoek (hoewel er natuurlijk overlap mogelijk is). En strikt genomen moeten we opmerken dat door het verstrijken van de tijd tussen de twee onderzoeken, de populatie veranderd is: zij die toen deel uitmaakten van het kerkelijk kader, hoeven nu niet nog steeds actief te zijn als vrijwilliger en zij die dat toen niet waren, kunnen dat nu wel zijn.

11.2.2 overeenkomst tussen de onderzoeken

De overeenkomsten tussen de onderzoeken zijn allereerst dat ze inzoomen op vrijwilligers in de lokale kerkelijke gemeente. De onderzoeken richten zich zagezegd op het kerkelijk kader. Beide onderzoeken brengen in kaart wat een bijdrage levert aan de bagage van de vrijwilligers. In beide onderzoeken is een van de aanleidingen de vraag of het kerkelijk kader voor toerusting (levensbeschouwelijke en gelovige, alsmede dienstverlening) binnen de kaders van de SoW-kerk blijft of zich daarbuiten begeeft. Gelden de kerkelijke grenzen nog, zo zouden we de vraag ook kunnen stellen.

Hiervoor is al aangegeven dat bij de opdrachtgever het vermoeden bestaat dat dit mogelijk niet meer zo sterk is. Er is een groot aanbod, zowel wat levensbeschouwing betreft, als wat dienstverlening betreft, en vrijwilligers halen hun zaken daar waar het hen goeddunkt. Of dit daadwerkelijk het geval is, zullen we in dit hoofdstuk bespreken.

11.3 Samenvatting eerdere resultaten van het vindplaatsenonderzoek

Zoals hiervoor al werd vermeld is bij de eerste analyse van het vindplaatsen onderzoek alleen gekeken òf bepaalde categorieën vindplaatsen als vindplaatsen van geloof en levensbeschouwing werden genoemd. Buiten de analyse bleef welke specifieke invulling de respondenten dan gaven binnen deze categorieën.

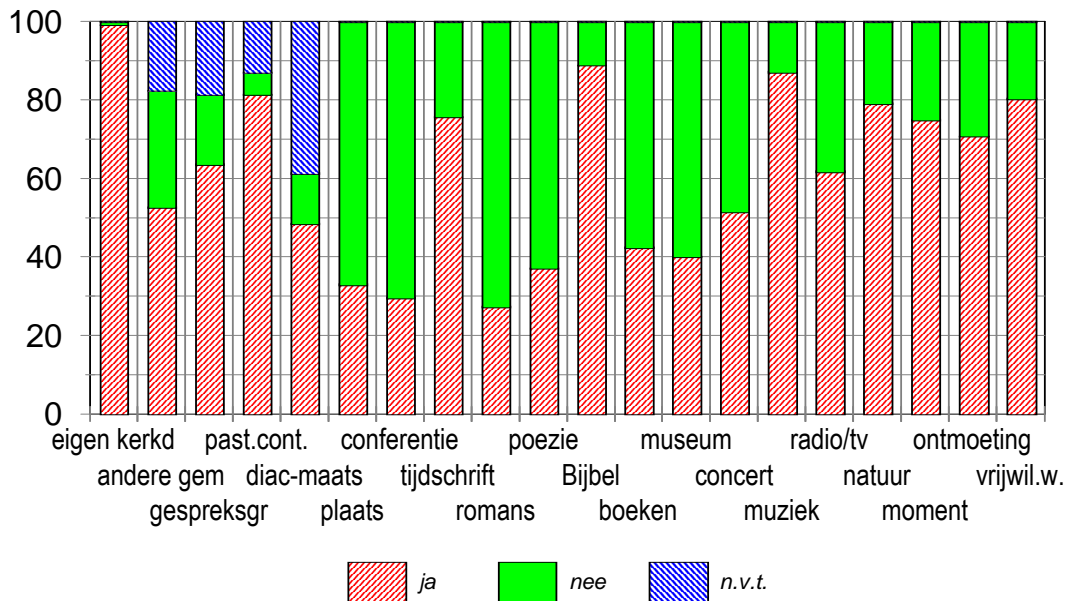
We zien als eerste dat het kerkelijk kader vrij veel vindplaatsen noemt. Gemiddeld worden 12 vindplaatsen genoemd, de helft van de respondenten noemt tussen de 9 en 14 vindplaatsen. De acht meest voorkomende kunnen worden onderscheiden in traditioneel kerkelijk aanbod en ander aanbod. De meest genoemde is kerkdiensten in de eigen kerkelijke gemeente; vrijwel alle respondenten (99%) noemt dit als vindplaats. Daarna wordt, binnen de groep traditioneel kerkelijk aanbod, de Bijbel en bijbelpassages als vindplaats genoemd door 88% en pastorale contacten (81%) en momenten van meditatie en stille tijd (75%)

Binnen de groep 'andere vindplaatsen' zijn de vier meest genoemde: thuis naar muziek luisteren die inspireert op b.v. radio en cd (87%), vrijwilligerswerk dat van betekenis is voor geloof en levensbeschouwing (80%), iets beleven aan de natuur dat met geloof of levensbeschouwing

te maken heeft (79%) en het lezen tijdschriften en brochures die belangrijk zijn voor de eigen gelovige of leenbeschouwelijke ontwikkeling (75%).

Bij de minst genoemde horen het lezen van romans (door 27% van de respondenten genoemd), het bezoeken van conferenties of bijeenkomsten (bijvoorbeeld jongerendagen, familiedagen e.d.: 30%), het bezoeken van kloosters, Taizé, of kapellen, e.d (vindplaats voor 33%) en het lezen van poëzie (37%).

Het onderstaande staafdiagram geeft een globale impressie van de percentages van alle mogelijke vindplaatsen.

De vindplaatsen die kort op de horizontale X-as worden aangegeven, staan voor: kerkdiensten in de eigen kerkelijke gemeente; kerkdiensten van andere dan de eigen kerkelijke gemeente; gespreksgroepen binnen de eigen kerkelijke gemeente; pastorale contacten; diaconaal-maatschappelijke activiteiten; plaatsen als kloosters, Taizé of kapellen; bijeenkomsten of conferenties zoals healings, zen-meditatie, New Age-bijeenkomsten, e.d., of jongerendagen, familiedagen, e.d.; tijdschriften en/of brochures; romans; poëzie; Bijbel en bijbelpassages; levensbeschouwelijke boeken; tentoonstelling of museum; concerten (klassiek, pop, jazz of andere genres); muziek waar thuis naar wordt geluisterd op radio of cd; radio- en tv-programma's; natuur; momenten voor meditatie, houden van stille tijd, dagsluiting, of momenten van persoonlijk bijbellezen of gebed; ontmoetingen met anderen; vrijwilligerswerk. Langs de Y-as staan de percentages.

11.4 Impressies van de open vragen uit het vindplaatsenonderzoek

De vier meest genoemde vindplaatsen van geloof en levensbeschouwing behoeven bijna geen nadere analyse. Bij kerkdiensten van de eigen kerkelijke gemeente en bij pastorale contacten is geen open vraag gesteld. Bij Bijbel en bijbelpassages treffen we een bloemlezing aan van bijbelteksten of passages. Momenten van meditatie en stille tijd laten het volgende zien.

Bidden als vorm van *meditatie* komen we het vaakst tegen als we naar deze vindplaats kijken. Bijbellezen wordt ook vaak genoemd. Dat kan rond de maaltijden zijn of aan het begin of einde van de dag. Binnen de kerkdienst wordt door slechts een enkeling genoemd. Kerkdiensten en mediteren, verbinden de respondenten blijkbaar niet zo.

Het is eveneens maar een enkeling die expliciet noemt dat ze de stilte zoeken of stil zijn als vorm van meditatie beschouwen. 'Stille tijd' als vorm van mediteren, wordt nog weer minder vaak genoemd.

De vier vindplaatsen die ook hoog scoren en die we ‘andere’ (anders dan traditioneel kerkelijk) hebben genoemd geven wel interessante aanvullende gegevens.

Bij *muziek waar men thuis naar luistert* zijn weliswaar tal van antwoorden gegeven, maar zij laten zich redelijk goed indelen in groepen.

Klassieke muziek wordt daarbij het op een na vaakst genoemd. Hierbinnen neemt Bach (soms expliciet mij zijn Mattheus Passion genoemd) weer de topositie in. Van de respondenten die *klassiek* noemen als vindplaatsen noemt iets minder dan een derde hierbij Bach. Verder vatten we onder ‘klassiek’ Beethoven, Vivaldi, Mozart. Ook pianoconcerten scharen we onder de noemer klassiek.

Koren wordt eveneens door een groot aantal genoemd. Samen met orgelmuziek, geestelijke muziek, gezangen en samenzang, cantates, hymnen, kerkmuziek, korallen en religieuze muziek vatten we dit onder het kopje *kerkelijke muziek*. *Koren* voeren hier de lijst aan. De verzamelcategorie *kerkelijke muziek* is goed voor de eerste plaats binnen de vindplaats muziek waar thuis naar wordt geluisterd.

Een andere veel voorkomend genre is gospelmuziek. Hieronder vatten we alle antwoorden waar ‘gospel’ wordt genoemd, maar ook de vermeldingen praise en opwekking. Ze nemen de derde plaats in.

Popmuziek wordt een enkele keer genoemd, net als tal van andere genres zoals new agemuziek, protestliederen, kinderliederen, country and western, joodse muziek, cabaret, disco.

De vindplaats *concerten* wordt weliswaar minder vaak genoemd dan *muziek* als vindplaats, maar volgt ongeveer hetzelfde spoor: bovenaan de lijst staat *kerkelijke muziek* zoals optreden van koren, orgelbespelingen, en veel klassiek met vooral Bach en Mattheus Passion, cantates of Weihnachsoratorium. Gospelconcerten, inclusief praise en opwekking komen dan op de derde plaats. Enkele worden hierbij met name genoemd, we treffen een aantal malen Adrian Snell, the Oslo Gospel Choir en Elly en Rikkert.

Popconcerten worden ook wel genoemd, maar minder vaak en wederom met flinke diversiteit.

Bij *vrijwilligerswerk* wordt heel vaak kerkelijk vrijwilligerswerk genoemd. We komen hier eigenlijk alle vormen van kerkenwerk wel tegen zoals ouderling, diaken, huisbezoeken afleggen, jeugdendiensten voorbereiden, clubwerk, kerkenraad, zondagsschool, enz.

Niet kerkelijk vrijwilligerswerk wordt ook genoemd, maar naar verhouding wordt vier keer zo vaak kerkelijk vrijwilligerswerk genoemd. Antwoorden die we hier tegenkomen zijn bijvoorbeeld hulp aan vluchtelingen, politiek, werken met ouderen en jongeren, school, wereldwinkel.

Bij ervaringen uit de *natuur* treffen we wederom een uitwaaiering van antwoorden aan, maar de meest voorkomende laten zich vrij eenvoudig indelen in drie categorieën: zee en strand, bergen en bos. Sterrenhemel wordt ook genoemd, maar een stuk minder.

Nu stuurde de vraag al een kant uit; letterlijk luidt deze: “Er zijn mensen die veel beleven aan de natuur. Sommigen ervaren daar iets dat voor hen met geloof of levensbeschouwing te maken heeft. Bijvoorbeeld een uitzicht over zee, een wandeling door het bos of kijken naar een veld met bloemen kunnen belangrijke momenten in hun leven zijn. Kent u dergelijke ervaringen?” en zo ja “kunt u aangeven waar u dit soort momenten heeft”.

We vroegen dus naar een plaats, niet naar wat men beleeft. Toch vermeld een enkeling daar iets over. Dan wordt in de antwoorden verwezen naar de Schepping en/of de Schepper.

Tijdschriften en brochures laten een beter te beschrijven variatie zien. Aan top zien we hier het *Ouderlingenblad*. Een tweede veelgenoemde is het blad *Kerkinformatie* terwijl het kerkblad van

de eigen plaats of regio de derde plaats inneemt. *Woord & Dienst* mag ook nog tot de vaak genoemde worden gerekend. Verder worden vaak genoemd dagblad *Trouw* (soms gespecificeerd met kerkpagina, Letter en Geest, of Verdieping), de *Waarheidsvriend*, *Elisabethbode*, *Confessioneel*, *Diakonia* en *EO-visie*, *Eva* (vrouwenblad van de EO). We noemden ze in volgorde van voorkomen. *Eva* wordt dus minder vaak genoemd dan *Ouderlingenblad*.

Hiermee hebben we de vier meest genoemde ‘andere vindplaatsen’ geïnterviewd (en vanwege de gelijkenis de concerten alvast besproken). We hebben nog een aantal vindplaatsen die minder vaak worden genoemd. Soms is de spreiding binnen die antwoorden zo groot en is het aantal keren dat dit als vindplaats wordt genoemd naar verhouding zo klein, dat een verdere beschrijving geen extra informatie oplevert. Dat geldt voor *romans* en ook voor *kloosters*, *Taizé of kapellen*. Bij deze laatste vindplaats vinden we de genoemde mogelijkheden namelijk weer terug. Kloosters op diverse plaatsen in binnen- en buitenland worden genoemd, evenals kapellen en kerken. Taizé treffen we ook een aantal malen aan. Een andere die hier af en toe voorkomt is Israël of het Heilige Land.

De vindplaats *bijeenkomsten of conferenties, zoals healings, zen-meditatie, New-Age bijeenkomsten e.d., of jongerendagen, familiedagen, e.d.* wordt door zo’n 30% genoemd. Hoewel we hier de respondenten ruimschoots hebben gewezen op New-Age en/of newage-achtige bijeenkomsten, worden ze niet vaak genoemd. Dat leeft blijkbaar niet bij onze respondenten. Wat wel onder deze categorie wordt genoemd zijn de familiedagen en jongerendagen. Het Flevofestival treffen we ook binnen deze categorie aan, evenals diaconale dagen en een paar maal bijeenkomsten van Theologische Vorming voor Gemeenteleden. Ze staan aan het staartje van de lijst die overduidelijk door familiedagen en jongerendagen wordt aangevoerd.

Binnen de groep *levensbeschouwelijke boeken* treffen we de boeken van Kuitert en Den Heyer op de bovenste plaatsen, samen met *Het verhaal gaat* van Nico ter Linden. Van de Beukel en Henri Nouwen scoren lager, maar zijn nog het vermelden waard. Daarna gaan we naar 1 tot 5 vermeldingen binnen ons bestand. We treffen hier Ouweneel, Spurgeon, Berkhof, Drewermann, James Redfield (Celestijnse Belofte), CS. Lewis, Domela Nieuwenhuis en Herman Ridderbos, om een willekeurige greep te nemen uit de genoemde namen. Veel daarvan hebben op de een of andere manier met godsdienst en christelijk geloof te maken.

Binnen de groep *poëzie* is er één die met kop en schouders boven de anderen uitsteekt: Nel Benschop. Zij weet voor heel veel mensen die poëzie als vindplaats hebben genoemd, geloof en levensbeschouwelijke bouwstenen te bieden. Hans Bouma wordt ook veel genoemd, maar nog niet de helft van het aantal keer van Nel Benschop. Na Hans Bouma treffen we Huub Oosterhuis aan en A.F. Troost. Daarna Ida Gerhardt, Phil Bosmans, mw. Yskes-Kooger en Jaap Zijlstra. Het genre poëzie laat zich dan ook lastig omschrijven, hoewel het evident allemaal christelijk-religieuze poëzie is.

Binnen de vindplaats *ontmoetingen* treffen we wederom een scala van mogelijkheden. We proberen hier systeem in aan te brengen door met de volgende categorieën te werken: bekende(n) of onbekende(n), kinderen, ontmoetingen met mensen die kwetsbaar zijn of waar lief en leed wordt gedeeld, en ontmoetingen die op de een of andere manier refereren aan geloof en/of kerk.

Van alle categorieën geven we enkele voorbeelden. Bekenden kunnen zijn, partner, eigen kinderen of kleinkinderen, ouders, vrienden of vriendinnen, bekende gemeenteleden, collega’s. Onbekenden worden in vrijwel alle gevallen zo genoemd.

Hier hebben we het trefwoord kinderen gebruikt als niet duidelijk was of het over de eigen kinderen gaat, of dat het uitdrukkelijk over kinderen in het algemeen gaat. Bv in de omschrijving: “kinderen, (14/15jr) van mijn catechese-groep” of “Ontmoeting met kinderen”.

Ontmoetingen met mensen die kwetsbaar zijn of met wie lief en leed gedeeld wordt is de samenvattende term voor uitspraken als: “Gehandicapte vriend”, “Bij de geboorte van mijn kinderen”, “Ontmoeting met mijn dementerende vader”, “Begeleiding lichamenlijk gehandicapte kinderen vakantieweek”.

Alle ontmoetingen die op de een of andere manier aan geloof (of indirect aan kerk) refereren krijgen een eigen label. We denken hierbij o.a. aan huisbezoek, maar evenzo ontmoetingen met predikanten of andere geestelijken, of wanneer gesproken wordt over geloof.

De gevonden categorieën kunnen ook in combinatie voorkomen. We zien dat ontmoetingen met bekenden veruit het vaakst worden genoemd, dan kan in die ontmoetingen wel op de een of andere manier aan het geloof gerefereerd worden, maar dat hoeft niet. Soms spelen die ontmoetingen een rol in de gelovige of levensbeschouwelijke ontwikkelingen van de respondenten omdat de bekenden kwetsbaar zijn, of dat ze lief en leed met ze delen.

Betekenisvolle ontmoetingen met onbekenden wordt het minst vaak genoemd.

We zien hier wederom dat het geloof een belangrijke component is als het om de levensbeschouwelijke of gelovige ontwikkeling gaat.

De *diaconaal-maatschappelijke activiteiten* konden als vindplaats worden benoemd. Bijna de helft van de respondenten deed dat. Bekijken we de genoemde activiteiten wat gedetailleerder dan zien we activiteiten die we onder *diaconaat* kunnen scharen en die we onder *ZWO* kunnen scharen. Ze komen allebei ongeveer even vaak voor.

Wat we onder diaconale, diaconaal-maatschappelijke, of ZWO activiteiten hebben geschaard is een tamelijk gevarieerde opsomming van activiteiten. Activiteiten voor bejaarden, Roemenië actie, ‘groene’ recycling, kerktelefoon, derde wereld productenverkoop, armoede en alle problemen eromheen in Afrika, noemen we bij wijze van bloemlezing uit de veelheid van antwoorden.

“Op radio en tv worden programma’s uitgezonden die mensen kunnen bemoedigen of troosten of die mensen inspireren en van betekenis zijn voor hun leven. Zijn er voor u van dergelijke radio- of tv-programma’s?” vroegen we de respondenten. Ze blijken er zeker te zijn. Ruim 60% noemt radio- en tv-programma’s als vindplaats. Kijken we dan welke programma’s er genoemd worden dan is de variatie niet zo heel groot. Een eerste indeling kunnen we maken als we naar de omroepen kijken die de programma’s uitzenden. Dan is de EO veruit de grootste. De NCRV moet op eerbiedige afstand blijven, met daar achteraan de KRO en de IKON. Om enige indicatie te geven met getallen. De EO wordt meer dan twee keer zo vaak genoemd dan de NCRV, deze wordt twee keer zo vaak genoemd als de KRO; de KRO wordt vervolgens weer drie keer zo vaak genoemd als de IKON. De IKON staat daarmee opvallend laag in de lijst.

Het zijn een aantal programma’s die maken dat we op deze volgorde komen. *Nederland zingt* is zeer populair en zet daarmee de EO boven aan de lijst.

Bij de NCRV levert *Rondom tien* de meest substantiële bijdrage, terwijl dat voor de KRO kruispunt is.

Het zijn overigens met name televisieprogramma’s die in deze rubriek worden genoemd, terwijl toch ook uitdrukkelijk op radioprogramma’s attent werd gemaakt. Een andere overeenkomst die door de omroepen heen gaat is het feit dat muziek/zang-programma’s relatief vaak worden genoemd. Hier zien we weer het beeld van de muziek en concerten als inspiratiebron. *Nederland zingt* als programma met koormuziek, evenals bijvoorbeeld *Te Deum Ladamus*, *Van u wil*

ik zingen, muzikale fruitmand en ook gospelprogramma's zoals het door de BBC uitgezonden programma *Songs of praise*.

Tot slot beschrijven we de musea en tentoonstellingen als vindplaats van geloof en levensbeschouwing. In vergelijking met de andere behoort deze tot de minst vaak genoemde, naast de romans, conferenties en kloosters en kapellen.

Hier treffen we weer een veelheid aan mogelijkheden aan. Van het Groninger museum tot een slavenmuseum op Curaçao, van Jan Steen tot Escher, van keramiek tot volkenkunde. De spreiding is zo groot dat het bijna ondoenlijk is hier passende categorieën te vinden (mede in overweging nemend dat een relatief klein aantal dit als vindplaats noemt).

Maar er is een uitzondering te maken. Dat zijn al die uitingen die we onder 'religieus georiënteerde kunst' zouden kunnen vatten. Daaronder vatten we allereerst het Catharijnenconvent (vaak genoemd), maar ook kerststallen, kruiswegstaties, bijbelse wandkleden, het Joods-historisch museum, Heilig Land Stichting en plaatsen in het Heilige Land zelf. Anders gezegd: het religieus georiënteerde steekt er hier met kop en schouders bovenuit.

11.5 Samenvatting en discussie

Als we aan het slot van dit hoofdstuk conclusies willen trekken moet er allereerst op gewezen worden dat in dit hoofdstuk is gerapporteerd over een andere vorm van onderzoek. Het vrijwilligersonderzoek is zogenaamd *kwantitatief onderzoek*. Hier tellen we hoeveel vrijwilligers een bepaalde taak hebben of een bepaald kenmerk. Dat is vooral rekenwerk en de rapportage staat daarom vol met procenten en delen van het geheel.

De analyse van het vindplaatsenonderzoek dat hier wordt gepresenteerd is zogenaamd *kwalitatief onderzoek*. We kijken niet zozeer naar hoe vaak iets gezegd wordt, maar wát gezegd wordt. De veelheid aan antwoorden delen *wij* als onderzoekers vervolgens in. We kunnen daarbij wel aangeven dat een bepaald antwoord vaak wordt gegeven, of meer voorkomt dan een ander, maar hier zijn percentages of het berekenen van onderlingen verbanden niet zo zinvol; daar was dit onderzoek niet voor bedoeld.

Dit in het achterhoofd houdend, vatten we het geheel samen.

11.5.1 vindplaatsen

In de rapportage over het onderzoek naar vindplaatsen van geloof en levensbeschouwing is al het een en ander gezegd over het aantal vindplaatsen en de soort. Toen hebben we een onderscheid gemaakt tussen 'traditioneel kerkelijke vindplaatsen' en 'andere vindplaatsen'. Bij nadere analyse blijkt nu dat die andere vindplaatsen ook kerkelijk of christelijk-religieus worden ingevuld.

Men kan wel tijdschriften lezen als vindplaats van geloof en levensbeschouwing, maar dan zijn het vooral de kerkelijke of semi-kerkelijke bladen die hoog scoren. Men kan muziek luisteren, maar daarbinnen worden de christelijke koren en de gospel vaak genoemd.

Televisie kan een vindplaats voor geloof en levensbeschouwing zijn, maar dan nemen de christelijke programma's (koorzang) een hele belangrijke plaats in.

Het totaalbeeld is dat er als het ware al (christelijk) geloof in moet zitten wil het als vindplaats gelden.

Bij de opzet van het onderzoek is gesproken over de term *vindplaatsen* van geloof en levensbeschouwing. *Bronnen* van geloof en levensbeschouwing is ook nog even een optie geweest. Wij hebben daar vanaf gezien, omdat naar ons idee de term vindplaats ruimer kan worden opgevat. Het woord bron doet onder andere denken aan waterbronnen. Daar is water te vinden, je moet het er alleen nog uit ophalen. Zo zou *bronnen* van geloof en levensbeschouwing al te veel

veronderstellen dat geloof en levensbeschouwing er al in moet zitten. We kozen daarom voor de term *vindplaatsen*, want mensen kunnen misschien wel levensbeschouwing vinden op plaatsen waar niemand het veronderstelt.

Bekijken we nu de uitkomsten dan hadden we eigenlijk gerust over *bronnen* kunnen spreken. En als we de grote lijn bekijken, misschien zelfs wel christelijke of kerkelijke bronnen.

De enige relativisering hierin zijn de ervaringen uit de natuur. Natuur wordt door een flink aantal mensen als vindplaats genoemd, maar dit laat zich lastiger religieus omschrijven. Het gebeurt wel met noties als Schepping en Goddelijk Plan, mogelijk speelt dit impliciet mee bij mensen die het niet noemen. Er kan ook een gevoel van grootsheid van de natuur tegenover de individuele mensen kan net zo goed een op zichzelf staand, verder niet gearticuleerde beleving zijn.

Wellicht de meest aardige illustratie is de populariteit van de EO tegenover het bijna ontbreken van de IKON. De EO is een omroep die zich expliciet christelijk opstelt in haar programmering; de IKON voert een volledig andere koers. Vaak is het christelijke element veel impliciet. Nu blijkt – zo zouden we heel grofweg kunnen stellen – dat wat er niet expliciet in zit, er ook door de kijkers (in ieder geval onze onderzoeksgroep) niet wordt uitgehaald.

Hiermee komen we aan bij een waardering van het gevondene. We kunnen het gevondene waarderen in de lijn dat het allemaal kerkelijk is en van weinig religieuze virtuositeit getuigd. Binnen het gevondene is het traditionele kerkelijk beeld overduidelijk en sterk aanwezig in bijvoorbeeld koorzang, kerkdiensten met samenzang op de zondagmorgen, bidden rond de maaltijd en Nel Benschop als poëzie.

Maar dat is overigens slechts een deel van het verhaal. We zien ook een andere vorm van spiritualiteit als we bijvoorbeeld kijken naar muziek (Bach, Oosterhuis) en levensbeschouwelijke boeken (Kuitert, Den Heyer, Nouwen) en combinaties zijn we ook wel tegengekomen.

Het meeste bevindt zich wel binnen het geheel dat we zouden kunnen aanduiden als kerkelijke godsdienstigheid. Kerkelijke godsdienstigheid is nu juist een stap verder dan het ongearticuleerde religieuze gevoel van ‘er zal wel iets zijn’ of ‘ik ervaar iets van het goddelijke’. Binnen de kerk is God meer dan een ‘iets’ en dat maakt het gesprek over God en geloof mogelijk en daarmee geloofsoverdracht en geloofsopvoeding. Als gevoel niet kan worden gearticuleerd of verwoord en dus niet kan worden overgedragen, dan zou nu de laatste generatie in de kerk zitten.

Het is juist de geïnstitutionaliseerde kerkelijkheid die mensen woorden en beelden aanreikt (vanuit haar traditie) die maakt dat het Onbenoembare benoemd kan worden en de Onzienlijke verbeeld. En zo gezien kunnen we stellen dat het kerkelijk kader nog tal van vindplaatsen en bronnen weet te vinden om woorden te geven aan wat hen raakt en beweegt.

Het maakt wellicht de uitwisseling en het gesprek ook mogelijk. Als geloof en levensbeschouwing overal valt op te halen, wordt het gesprek en de communicatie mogelijk erg lastig: “Heeft u dat zo, nou ik vind het hier. Einde gesprek.”

Er is blijkbaar een gezamenlijke basis (of wellicht kunnen we nu ook wel zeggen ‘bron’) die we voor een groot deel delen. Buiten de bron wordt ook wel gevonden, maar zonder de bron lijkt niemand te kunnen. De kerkdiensten van de eigen gemeente zijn immers voor iedereen vindplaats, de Bijbel scoort hoog.

Hierbij moet wel worden aangetekend dat gearticuleerde religieuze zaken, zoals die in de traditie zijn verwoord en verbeeld, het gevaar in zich dragen een eigen leven te gaan leiden. Beelden en geloofswaarheden worden daarmee ‘feiten’, in plaats van pogingen over de Onbenoembare en de Onzienlijke te communiceren.

11.5.2 wat zeggen de vindplaatsen over de vrijwilligers

Het kerkelijk kader dat we hebben benaderd voor het vindplaatsen onderzoek, weet tal van bronnen van godsdienst en levensbeschouwing aan te boren. Het zijn vooral de religieuze bronnen, of explicieter, de christelijke bronnen. We kunnen nog wel explicieter zijn – dan wel met verlies van nuance, maar niet minder waar – door ze te omschrijven als kerkelijke bronnen. Het is niet alles SoW-kerken wat de klok slaat. Dat kan ook niet, want de SoW-kerken zijn niet actief op het terrein van romans, poëzie, musea, en radio en tv, om maar eens een paar vindplaatsen te noemen. Anderzijds vinden we geen elkaar uitsluitende vindplaatsen. Een mooie illustratie daarvan is de populariteit van het Ouderlingenblad, een tijdschrift van uitgeverij Kok met zelfstandige redactie, los van de SoW-kerken, maar door redactie en doelgroep wel op elkaar betrokken. En nu blijkt het als vindplaats ook het SoW-kader te dienen.

Als we het gevondene in een beeld willen omschrijven, kunnen we wellicht aansluiten bij termen als *religieuze graascultuur*. De term werd wel gebruikt om aan te geven dat mensen hun levensbeschouwing bij elkaar grazen: hier wat en daar wat en op die manier hun maaltijd samenstellend. Enigszins daarbij aansluitend zou een van de onderliggende vragen van het vindplaatsen onderzoek zijn of het kerkelijk kader buiten de (kerkelijke) deuren gaat eten als het om geloof en levensbeschouwing gaat. (De wat denigrerende ondertoon van gelovigen als grazende runderen is er dan ook wat af.)

De uitslagen van het onderzoek zijn dan in een combinatie van deze beelden te omschrijven als: het kerkelijk kader eet voor een deel binnenshuis en voor een deel buitenshuis. Voor zover ze buitenshuis gaan, blijven ze daarbij wel binnen de eigen tuin.

12 CONCLUSIE EN DISCUSSIE

Aan het eind van dit rapport nemen we wat meer afstand tot de gepresenteerde gegevens, om conclusies te trekken en zaken in discussie te brengen. Die afstand is nodig om de grote lijnen te zien, maar – zo gaat dat als er grote lijnen worden geschetst – de nuances gaan verloren. We bespreken de conclusies in vier onderdelen, die overeenkomen met de indeling van dit rapport: eerst bespreken we zaken over de vrijwilligers zelf, dan over het vrijwilligerswerk, vervolgens over de dienstverlening en tot slot iets over de vindplaatsen van geloof en levensbeschouwing.

12.1 Vrijwilligers

Misschien is bij de vrijwilligers wel het meest opvallende wat we niet zien. Het blijkt bijvoorbeeld niet zo te zijn dat er een groep kerkmensen is, die wel actief zijn voor de kerk, maar niet naar de kerkdiensten gaan. Er wordt wel gesproken over de mensen die zich wel willen inzetten voor de kerk, of mensen die graag aan doordeweekse activiteiten zoals gesprekskringen deelnemen, maar zondags niet in de kerk zitten. Uit onze gegevens blijkt dat dit maar een hele kleine groep is. Vrijwilligers zijn kerkse mensen. Ze zijn er zondags en doordeweeks

We zien ook geen verschil tussen hervormden en gereformeerden. We hebben er in het rapport al woorden aan besteed, die we hier niet hoeven te herhalen. Wel komt de vraag natuurlijk naar voren wat dan wel de dingen zijn die maken dat hervormden en gereformeerden maar niet volledig samen kunnen optrekken. Opvattingen dat gereformeerden veel actiever zijn en veel organisatorisch bezig zijn e.d. bleken bij empirisch onderzoek als sneeuw voor de zon te verdwijnen. Zou dat met andere veronderstelde verschillen ook zo zijn als daar eens gericht onderzoek naar plaats vindt?

In het onderzoek stonden we stil bij de verhouding tot de landelijke kerk van de vrijwilligers. We zagen dat zij niet zo eenvoudig te typeren zijn met termen als ‘congregationalistisch’, maar dat zij een wat complexe verhouding hebben met de landelijke kerk. De kerk is allereerst de lokale kerkelijke gemeente en iedere gemeente zou de vrijheid moeten hebben om zich zo veel mogelijk te ontwikkelen zoals ze dat zelf wil. Tegelijkertijd worden landelijke richtlijnen op prijs gesteld en wordt het werk van de synode als waardevol beschouwd.

Er is wel distantie als er over de kerken in de krant wordt gelezen en het LDC wordt maar door een kleine groep gezien als het centrum van de eigen kerk. Die twee zaken hangen mogelijk samen. Er is de laatste tijd immers veel over met name het LDC in de krant geschreven en daarin kwamen de critici uitgebreid aan het woord. Wil het LDC haar status als dienstencentrum van de kerk houden (niet verwerven, we zagen dat ze die wel degelijk heeft), is tegengeluid in de pers en mogelijkheden tot sterkere verbondenheid tussen lokale kerkmensen en het landelijk centrum wellicht gewenst.

12.2 Vrijwilligerswerk

Kijken we naar het vrijwilligerswerk dan zien we dat de vrijwilligers zeer actief zijn. Zo’n vier uur en een kwartier per week zijn ze in touw voor de kerk. Het moet voor de kerken mooi zijn om te weten dat ze zo’n actieve achterban hebben anderzijds moet met zo’n aantal uren per week ook de vraag gesteld worden of de kerk haar vrijwilligers niet overvraagt. Kan alles wat je wilt, is dan de vraag. En hiermee komen we direct bij de discussie over kerkelijk beleid en kerkelijk vrijwilligersbeleid.

Over kerkelijk beleid gaat het, omdat kerken hun doelstellingen en prioriteiten zullen moeten stellen. Het vrijwilligersbeleid volgt daaruit: wie zet zich waar voor in.

Zo is het ook maar de vraag of de huidige verdeling van inzet, zoals we die in hoofdstuk 7 zagen, voortkomt uit beleidskeuze, of het resultaat is van een historisch gegroeid proces. De discussie over kerkelijk vrijwilligersbeleid is ook gevoerd naar aanleiding van het rapport *Pal voor de kerk* (Bernts, z.j.) door Van der Ven, Baart en Scholten. Daaruit blijkt ook wel dat de meningen over beleid ten aanzien van vrijwilligers verdeeld zijn. Dat neemt niet weg dat er een aantal indringende vragen gesteld worden die niet onbeantwoord kunnen blijven.

Een vraag die ook regelmatig in de kerk gesteld wordt is ‘hoe vinden we nieuwe vrijwilligers?’ Het beeld is dat er bijna geen mensen meer te vinden zijn voor het kerkenwerk. In het onderzoek hebben we gevraagd hoe lang men al kerkelijk vrijwilliger is. Die gegevens laten ons ook zien hoe groot de nieuwe instroom van vrijwilligers de afgelopen jaren is geweest. In onderstaande tabel laten we dit zien.

tabel 12.1 instroom van vrijwilligers in de afgelopen jaren, in percentages van het onderzoeksbestand en in het geschatte aantal voor de beide kerken

jaar van instroom	percentage	geschat absoluut aantal landelijk
2001-1999	5,4	14.472
1998-1995	16,3	43.684
1995-1990	21,6	57.888
voor 1990	56,7	151.956

We zien dat er de afgelopen twee jaar 14.472 vrijwilligers zijn bijgekomen. Vanaf 1995 vinden we een nieuwe groep vrijwilligers die 22% van het hele bestand uitmaakt. Meer dan de helft is weliswaar vrijwilliger van voor 1990, maar van stagnerende instroom is nog niet echt sprake.

Bij de beschrijving van het vrijwilligerswerk hebben we gevraagd welke taken mensen hebben. We hebben nu dus een beeld hoeveel diakenen er zijn en hoeveel ouderlingen. Hoeveel mensen actief zijn in de ZWO en hoeveel mensen lid zijn van de commissie eredienst, enz. Hoe die taken worden ingevuld hebben we hier niet onderzocht. Het valt buiten het bestek van dit onderzoek, maar het zou heel zinnig zijn om eens te onderzoeken hoe de verschillende vrijwilligers hun taken nu invullen.

Daarvoor is nodig dat eens wordt ingezoomd op een bepaalde vorm van vrijwilligerswerk. Zo is op dit moment een onderzoek in voorbereiding van H. Noordegraaf, post-doctoraal onderzoeker aan de Theologische Faculteit in Utrecht naar diaconaat in de context van de veranderende verzorgingsstaat. Dit is een voorbeeld waarin verder kan worden geanalyseerd op welke momenten en op welke wijze diakenen hun taak invullen.

12.3 Dienstverlening

Veel vrijwilligers maken gebruik van de dienstverlening. Het is maar een klein percentage dat van geen enkele vorm gebruik maakt. We lazen het al in het hoofdstuk over de dienstverlening. Uit het hoofdstuk over de vrijwilligers is ook een punt af te leiden dat wijst op de behoefte aan dienstverlening. Daar zagen we dat ruim 40% van de vrijwilligers een opvatting over de functie van predikant heeft die we aanduiden als ‘moderne visie’, waarin de functies coach, trainer, manager, motor, begeleider en adviseur bij elkaar komen.

Het zijn juist die functies die de predikant maakt tot hoofd van een vrijwilligersorganisatie. De kerkelijke gemeente als grote vrijwilligersorganisatie heeft volgens veel vrijwilligers leiding nodig die stimuleert, begeleidt en adviseert. Kortom: ook hieruit blijkt behoefte aan deskundige dienstverlening.

Dat die toerusting niet alleen van de eigen predikant moet komen blijkt wel uit het feit dat men ook op tal van andere plaatsen dienstverlening gaat halen. De RDC's hebben we daarbij kunnen omschrijven als een plaats waar men relevante informatie vindt en die veel doet op het gebied van bijeenkomsten. Blijkbaar zijn dat onderwerpen waar volgens vrijwilligers speerpunten in het beleid moeten liggen.

We zagen bij de lectuur dat deze vooral gelezen wordt voor informatie en niet zozeer voor uitwisseling en tips. Daaraan heeft men wel behoefte, maar die komen via andere kanalen binnen. We zagen bij advisering dat men daarvoor o.a. 'collega-vrijwilligers' spreekt.

Dat Kerkinformatie en Ouderlingenblad hoog scoren past in dit beeld: informatie en advise-rend en ondersteunend materiaal.

Er zijn ook bladen die veel praktijkvoorbeelden geven, of rubrieken hierover hebben. Het lijkt volgens de vrijwilligers niet te hoeven. Dat zou er wel eens mee te maken kunnen hebben dat een geschreven praktijkvoorbeeld te weinig handvatten biedt om zelf op te pakken. Iedere situatie zal toch als een bijzondere situatie worden beschouwd en hoe pak je dat praktijkvoor-beeld dan in de eigen gemeente op? Een artikel kun je niets vragen, een 'collega-vrijwilliger' wel.

12.4 Vindplaatsen van geloof en levensbeschouwing

Tot slot nog een aantal woorden over het vindplaatsenonderzoek. De grote lijn die we hier zien, is een lijn die we in het vrijwilligersonderzoek kunnen bespeuren: het is allemaal vrij binnen-kerkelijk.

Dat wil overigens niet zeggen dat kerkmensen geïsoleerd leven en de kerk zich op een eiland bevindt. De kerk is veel te klein om als eiland voor kerkmensen te kunnen dienen; op het werk of in de vrije tijd zullen kerkmensen ruimschoots participeren in de wereld buiten de kerk.

We vinden wel dat de gelovige ontwikkeling (waarschijnlijk mogen we de meer algemene term 'levensbeschouwing' gerust weglaten) voornamelijk uit christelijke of religieuze bronnen wordt gevoed. In een eerdere rapportage zagen we dat het kerkelijk kader actief is op tal van terreinen van vrijwilligerswerk, maar vragen we vervolgens of vrijwilligerswerk een vindplaats voor geloof en levensbeschouwing kan zijn, dan is het toch met name het kerkenwerk dat bron is. We moeten de kerk dan ook niet zozeer zien als een eiland, maar als 'hoofdleverancier' van geloof.

Dat brengt ons als vanzelf weer terug bij de opvattingen over de predikant. Die moet niet alleen leiding geven aan de vrijwilligersorganisatie, maar ook theoloog (en catecheet) zijn. Tegelijk zagen we dat dit wel eens een overvragen van predikanten zou kunnen zijn. Althans: zolang we uitgaan van de huidige organisatie van kerkelijke gemeentes binnen een bepaald gebied met een predikant die voor alle taken in die gemeente beschikbaar is.

Deze uitgangspunten moeten wellicht in discussie worden gebracht. In die discussie zullen de volgende vragen ook een rol spelen:

- ▶ wat voor leveranciers van levensbeschouwing wil de kerken zijn?
- ▶ wat voor vrijwilligersorganisatie wil de kerk zijn?
- ▶ welke beroepskrachten zijn daarvoor nodig?
- ▶ welke vrijwilligers zijn hiervoor nodig?
- ▶ weke opleiding en scholingstrajecten zijn hiervoor nodig?

LITERATUUR

- Bernts, T. (ed.). (z.j.). *Pal voor de kerk. Vrijwilligerswerk in katholieke parochies*. Nijmegen: Nijmegen University Press.
- Bernts, T. & Kregting, J. (2001). *Kritisch en loyaal. Vrijwilligers in de rooms-katholieke kerk*. (rapport nr. 488). Nijmegen: Kaski.
- Bernts, T. & Peters, J. (1999). *Dichtbij en veraf. Het katholieke kader, de katholieken en hun kerk op de drempel van de 21e eeuw*. Hilversum: KRO/RKK.
- Dekker, P. & Hart, J. de (2001). Vrijwilligerswerk. In A. Burger & P. Dekker (red.), *Noch markt, noch staat. De Nederlandse non-profitsector in vergelijkend perspectief* (pp.121-137). Den Haag: SCP.
- Dekker, P. (ed.). (1999). *Vrijwilligerswerk vergeleken. Nederland in internationaal en historisch perspectief*. Civil society en vrijwilligerswerk II. Den Haag: SCP.
- Dekker, P. (ed.). (1994). *Civil society. Verkenningen van een perspectief op vrijwilligerswerk*. Civil society en vrijwilligerswerk I. Rijswijk: SCP.
- Drimmelen, L. van. (1995). Effecten. In: H. Dane, (ed.), *Hervormd en Gereformeerd van huis uit: Toerusting nr. 562* (pp. 27-32). Zoetermeer: Boekencentrum B.V.
- Heinsius, J. (1998). *Basisboek vrijwilligersmanagement*. Bussum: Coutinho.
- Jong, G.P. de. (1999). *Vindplaatsen van geloof en levensbeschouwing. Verslag van het kwantitatieve onderzoek* (verkrijgbaar bij: Landelijk Dienstencentrum Samen op Weg-kerken, Postbus 8504, 3503 RM UTRECHT)
- Jonkers, J.B.G. (2001) Evaluatie van de gereformeerde gemeenteopbouw. In J.B.G. Jonkers & J. Bruinsma-de Beer. *Gemeente gewogen. Een introductie op het theologisch gesprek over de lokale kerkelijke gemeente* (pp. 12-34). Kampen: Kok
- Lange, J.J. de. (1993). *Vrijwilligers in de jongerencatechese. Een praktisch-theologisch onderzoek naar aspecten van hun begeleiding*. Kampen: Kok
- Scholten, R.G. (1978). *Vrijwilligersarbeid in hervormde gemeenten*. Den Haag: Boekencentrum
- Scholten, R.G., Spruit, L. & Hemert, M. van (1978). *Kerk al doende. Vrijwilligersarbeid in ruim 800 parochies*. Amersfoort.
- Schuyt, Th.N.M. (ed.). (2001) *Geven in Nederland 2001. Het tweejaarlijkse rapport over geven aan maatschappelijke en goede doelen*. Onderzoek naar giften door individuen, fondsen en bedrijven. Onderzoek naar vrijwilligerswerk. Houten/Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum.